

ÖVERVÄGANDEN OCH FÖRSLAG

Till skillnad från vad som har gällt för tidigare utredningar om godtrosvärv har i direktiven till denna utredning klart uttalats att utredningen skall föreslå regler som innebär att den ursprungliga ägaren skall ha rätt att utan lösen få tillbaka egendom som har stulits från honom (dir. 1998:95 s. 1). Införandet av en vindikationsregel i enlighet med direktiven innebär en genomgripande förändring av en förvärvares möjligheter att få äganderätt till egendom som har förvärvats i god tro. Utredningen har därför övervägt om detta bör föranleda en helt ny lagstiftning om förvärv i god tro. Under arbetets gång har utredningen emellertid funnit att detta inte har varit erforderligt och har därför endast föreslagit ändringar i den nuvarande godtrosvärvslagen.

7 Utformningen av en regel om vindikation

Enligt direktiven skall utredningen utgå från den redovisning av svenska och utländska förhållanden och de överväganden som gjordes i betänkandet Godtrosvärv av lösöre?, SOU 1995:52.

Sammanfattningsvis har utredningen kommit fram till att en särregel om vindikation, som alltså skall gälla oberoende av förvärvarens goda tro, bör omfatta egendom som har frånhänts ägaren genom att någon olovligen tagit den eller tilltvingat sig den genom s.k. råntvång.

7.1 Egendom som bör omfattas av en vindikationsregel

Utgångspunkten är enligt direktiven att extinktionsprincipen även i fortsättningen skall tillämpas när ägaren inte har blivit av med egendomen genom brott men att särregler skall gälla för stöldgods och egendom som bör jämföras med stöldgods, vilket överensstämmer med lagstiftningen i många andra europeiska länder.

7.2 All egendom som har frånhänts en ägare genom brott bör inte jämföras med stöldgods

Vad utredningen inledningsvis haft att ta ställning till är vilken egendom som bör jämföras med stöldgods.

Det kan då diskuteras om en särregel bör utformas så att den ursprungliga ägaren ges rätt att vindicera egendomen så snart den har frånhänts honom genom varje form av handlande som utgör ett brott. En sådan regel skulle onekligen vara både klar och enkel. Den skulle emellertid innebära en mycket långtgående inskränkning i den nu gällande extinktionsprincipen.

En så omfattande vindikationsrätt innebär att det skulle vara möjligt att göra godtroende förvärv endast av egendom som visserligen frånhänts ägaren mot hans vilja, men utan att det har förelegat något brott.

Praktiskt taget alla olovliga förfoganden över annans egendom som innebär att ägaren frånhänts egendomen uppfyller de objektiva rekvisiten för något brott. Ett olovligt tillgrepp av annans egendom utgör brott enligt 8 kap. brottsbalken. Den som genom vilseledande, tvång eller utnyttjande av en ockersituation förmår ägaren att avhända sig sin egendom begår en handling som objektivt sett utgör brott enligt 9 kap. brottsbalken. Den som med ägarens tillåtelse fått egendom i sin besittning och därefter överlåter den utan ägarens medgivande, begår en handling som objektivt sett uppfyller rekvisiten för något brott enligt 10 kap. brottsbalken. Den som hittar egendom som ägaren glömt kvar eller tappat någonstans är skyldig att anmäla fyndet hos polisen eller underrätta ägaren, om denne är känd. Underlåtenhet att göra detta kan utgöra fyndförseelse eller olovligt förfogande enligt 10 kap. 8 § respektive 4 § brottsbalken. Även i sådana fall kan ägaren i viss mening anses ha blivit av med sin egendom genom någon annans brottsliga förfarande.

När någon olovligen frånhänder en ägare viss egendom utan att det föreligger något brott beror detta oftast på att det olovliga momentet inte omfattas av gärningsmannens uppsåt. Sådana fall torde vanligen bero på någon form av missförstånd från gärningsmannens sida.

Enligt utredningens direktiv är utgångspunkten för uppdraget att extinktionsprincipen även i fortsättningen skall gälla då egendomen inte har frånhänts den ursprungliga ägaren genom brott och att särregler skall gälla för stöldgods och därmed jämförd egendom. En regel, som skulle ge den ursprungliga ägaren en ovillkorlig rätt att få tillbaka egendomen från en godtroende förvärvare i alla fall då egendomen frånhänts ägaren genom någon form av brottsligt förfarande, skulle

innebära en mera långtgående rätt till vindikation för den ursprungliga ägaren än vad som är fallet i de flesta länder, vars rättsliga reglering på området utredningen har undersökt. Utredningen har också för sin del kommit fram till att det inte bör komma i fråga att jämställa all egendom som frånhänts ägaren genom brott med stöldgods. En vindikationsregel bör därför begränsas till att avse egendom som har frånhänts ägaren genom vissa typer av brottsliga förfaranden.

7.3 Vindikationsprincipens omfattning i några andra länder

I dansk rätt föreskriver Den Danske Lov rätt till vindikation vid förvärv i god tro av stöldgods. Lagen tillämpas analogt beträffande sådant gods som har frånhänts den ursprungliga ägaren genom rån och utpressning. I vissa situationer kan även ocker tänkas ge en rätt till vindikation. (Michael Elmer og Lise Skovby, Ejendomsretten I, 3 udgave, s. 189).

Den norska godtrosförvärvslagen ger rätt till vindikation vid stöld, egenmäktigt förfarande, rån eller annat våld eller hot om våld.

Finsk rätt innehåller en regel om att den ursprungliga ägaren har rätt att få tillbaka egendom som han har förlorat genom snatteri, stöld, rån eller utpressning. Uppräkningen av brotten anses enligt doktrin och praxis vara uttömmande (SOU 1984:16 s. 96). Har egendomen frånhänts den ursprungliga ägaren genom något annat brott, gäller alltså extinktionsprincipen.

Det kan således konstateras att de nordiska ländernas lagstiftning har skilda regler om vilka brottsliga förfaranden som omöjliggör att godtrosförvärv kan göras gällande mot den ursprungliga ägaren. Det framgår emellertid, att det görs en åtskillnad mellan situationer då ägaren frivilligt har anförtrott egendomen åt någon annan och fall som inte förutsätter en sådan medverkan. Även i många länder utanför Norden begränsas ägarens rätt till vindikation till att avse icke anförtrodd egendom (se avsnitt 4).

7.4 Endast annan olovligt tillgripen egendom bör jämföras med stöldgods

Den som genom förskingring eller olovligt förfogande frånhänder en ägare egendom har vanligen fått egendomen i sin besittning genom en civilrättsligt giltig rättshandling från ägarens sida. Ägaren har alltså själv medverkat till att gärningsmannen på ett eller annat sätt anförtrotts egendomen. I sådana fall brukar som ett särskilt skäl för exstinktion till förmån för en godtroende förvärvare anföras att det ligger närmare till hands att låta den som har anförtrott någon annan sin egendom själv stå risken för att han blir av med den genom brottsligt förfarande från dennes sida än att låta den godtroende förvärvaren råka illa ut (jfr SOU 1965:14 s. 165). Även i direktiven till utredningen framhålls att det kan vara rimligt att den som har anförtrott egendom åt någon annan får bära risken framför en godtroende förvärvare vid ett olovligt förfogande över egendomen (dir. 1998:95 s. 6).

Enligt utredningens uppfattning finns det inga skäl som talar för att man bör överge den rådande exstinktionsprincipen när egendom har anförtrotts åt någon som genom ett brottsligt förfarande förfogar över den till men för ägaren och egendomen därefter kommer i en godtroende förvärvares hand.

De brott som bör utesluta godtroendeförvärv är i första hand tillgreppsbrott.

Utöver stöld – varmed avses stöldbrott i dess olika grader – finns det anledning att diskutera vilka övriga brott i 8 kap. brottsbalken som bör kunna åberopas som grund för vindikation gentemot en godtroende förvärvare. De brott som är aktuella är tillgreppsfallen av rån (5 och 6 §§), tillgrepp av fortskaffningsmedel (7 §) och egenmäktigt förfarande (8 §). Tillgreppsfallet av självtäkt (9 §) tar sikte på tillgrepp för att själv ta sig rätt och bör således inte kunna ge upphov till några vindikationskrav. Åverkan enligt 12 kap. 2 § andra stycket brottsbalken kan också vara ett tillgreppsbrott, men avser då sådana bagatellartade tillgrepp i skog och mark att inte heller detta brott bör kunna föranleda krav på vindikation. Allvarligare tillgrepp i skog och mark bedöms enligt bestämmelserna i 8 kap. (se 8 kap. 11 § första stycket).

Rånbrottet kan indelas i tre olika typer av förfaranden, som brukar benämnas stöldfallet (när någon stjälar genom råntvång), motvärnsfallet (när någon som begått en stöld anträffas på bar gärning och med råntvång sätter sig till motvärn mot den som vill återta det tillgripna) och utpressningsfallet (när någon genom råntvång tvingar annan till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den tvungne eller någon i vars ställe denne är). Att

rånbrottet i dess två förstnämnda former skall kunna åberopas som grund för vindikation framstår som självklart. Som närmare kommer att behandlas i samband med oredlighetsbrotten i 9 kap. brottsbalken, bör detsamma enligt utredningens uppfattning gälla även utpressningsfallet av rån.

Den form av egenmäktigt förfarande som är av intresse i detta sammanhang är tillgrepp utan tillägnelseuppsåt av någon annans sak. Tillgrepp av fortskaffningsmedel kan sägas vara ett specialfall av sådant egenmäktigt förfarande med tillämpning endast på motordrivna fortskaffningsmedel. Skillnaden mellan stöld och tillgrepp av fortskaffningsmedel respektive egenmäktigt förfarande i detta fall ligger alltså däri att de senare brotten inte kräver tillägnelseuppsåt hos gärningsmannen. Dessa brott ensamma kan därför inte medföra att egendomen förvärvas av en godtroende tredje man och kommer i dennes besittning. För detta krävs i princip ett efterföljande olovligt förfogande enligt 10 kap. 4 § brottsbalken från gärningsmannens sida. Såsom har anförts tidigare bör detta brott, som i allmänhet avser anförtrödd egendom, inte medföra rätt till vindikation.

Det förekommer inte så sällan att den som olovligen tar en sak och därefter säljer den gör gällande att han inte hade tillägnelseuppsåt vid själva tillgreppet, utan att idén att sälja saken föddes först senare. Särskilt om det förflutit en längre tid mellan tillgreppet och försäljningen, kan det vara svårt att bevisa något ursprungligt tillägnelseuppsåt. Straffrättsligt bedöms förfarandet då inte som stöld utan som egenmäktigt förfarande och olovligt förfogande. Eftersom situationerna ter sig likartade från ägarens synpunkt bör en vindikationsregel omfatta all egendom som frånhänts ägaren genom tillgreppsbrott enligt 8 kap. brottsbalken.

Det kan även övervägas om inte vissa av oredlighetsbrotten i 9 kap. brottsbalken borde kunna åberopas som grund för vindikation även gentemot en godtroende förvärvare. De brott som därvid är aktuella är bedrägeri i dess olika grader, utpressning och ocker. Som framgått av redogörelsen för dansk och finsk rätt kan utpressning i dessa länder åberopas som grund för vindikation även gentemot en godtroende förvärvare. Enligt dansk rätt kan detsamma ibland gälla i fråga om ocker.

När det gäller egendom som har frånhänts den ursprungliga ägaren genom bedrägeri, utpressning eller ocker, finns det enligt utredningens uppfattning anledning att göra en viss jämförelse med avtalslagens ogiltighetsregler.

Bedrägeri, utpressning och ocker förutsätter medverkan genom en rättshandling av den mot vilken brottet riktas. I bedrägerifallet har rättshandlingen framkallats genom svek, i utpressningsfallet genom

tvång och i ockerfallet genom utnyttjande av någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroendeställning. Brottbeskrivningarna korresponderar med avtalslagens ogiltighetsregler på så sätt att en rättshandling som framkallats genom tvång, svek eller ocker blir ogiltig gentemot den som på sådant sätt har framkallat rättshandlingen (29–31 §§ avtalslagen). Om någon utomstående, dvs. någon annan än avtalsparten, har framkallat rättshandlingen genom tvång, svek eller ocker, blir rättshandlingen trots det gällande, om den andra avtalsparten var i god tro, dvs. varken insåg eller borde ha insett att rättshandlingen framkallats på sådant sätt. Det enda undantaget härifrån är om tvånget varit så allvarligt att det kan betecknas som råntvång (28 § avtalslagen). En rättshandling som framkallats genom ett så allvarligt tvång blir inte gällande mot den tvungne ens om avtalsparten var i god tro. Då har å andra sidan den tvungne inte utsatts för vad som straffrättsligt är att bedöma som utpressning utan för ett rånbrott.

Utredningen anser att det synsätt som ligger till grund för avtalslagens regler om vilka ogiltighetsgrunder som kan göras gällande även gentemot en godtroende avtalskontrahent, bör vara vägledande även för i vilken omfattning en sådan ogiltighetsgrund skall kunna åberopas som grund för vindikation i ett senare led. Den som på grund av annat tvång än råntvång, svek eller ocker har överlåtit en lös sak till någon annan, bör således inte få åberopa den egna rättshandlingens ogiltighet som grund för vindikation gentemot en godtroende förvärvare i senare led. Slutsatsen av detta resonemang blir att en vindikationsregel inte bör omfatta egendom som frånhänts ägaren genom bedrägeri, utpressning eller ocker men däremot egendom som frånhänts ägaren genom utpressningsfallet av rån.

En vindikationsregel som anknyter till brott bör alltså omfatta stöldgods samt egendom som har frånhänts ägaren genom rånbrott, tillgrepp av fortskaffningsmedel och egenmäktigt förfarande.

Det förhållandet att en sådan vindikationsregel skulle omfatta egendom som frånhänts annan genom vissa uppräknade brott borde inte innebära ett krav att någon kunde fällas till ansvar för det aktuella brottet. Det skulle räcka med att det måste antas att saken frånhänts ägaren genom sådant brott. För den bestulnes del skulle det då vanligen räcka att han vid en tvist lade fram sådan bevisning att det kunde konstateras att den påträffade egendomen tillhörde honom och att den olovligen hade tagits från honom. I det sistnämnda avseendet skulle bevisskyldigheten vanligen kunna anses fullgjord genom en hänvisning till en polisanmälan om stölden, såvida inte innehavaren av egendomen förnekade att stölden hade ägt rum och i stället t.ex. hävdade att han hade köpt egendomen av den som påstod sig vara bestulen.

7.5 Nackdelar med att knyta en vindikationsregel till vissa brott

Det ligger enligt utredningens uppfattning vissa uppenbara nackdelar med att knyta en vindikationsregel till ett föregående brottsligt förfarande. En sådan regel får till följd att det vid en prövning inför domstol blir nödvändigt att göra straffrättsliga bedömningar i en tvistemålsprocess.

En sådan regel innebär också att ägarens vindikationsrätt i vissa fall kan bli beroende av ganska besvärliga sådana bedömningar. Så kan t.ex svårbedömda besittningsförhållanden många gånger vara avgörande för om en gärning skall bedömas som stöld eller egenmäktigt förfarande å ena sidan, eller som förskingring eller olovligt förfogande å den andra. Om en vindikationstalan inte blir föremål för bedömning i samband med åtalet för brottet – såsom när en i samband med åtalet för vindikationstalan avskiljs eller när en vindikationstalan redan från början förs i en särskild tvistemålsprocess – är domstolen inte bunden av ett tidigare avgörande i brottmålet. Det kan då inträffa att den senare domen mynnar ut i en annan bedömning såvitt gäller den brottsliga gärningen än den tidigare domen. Att bedömningarna kan komma att utfalla olika kan bero på att parterna åberopat andra grunder för sin talan och annan bevisning i tvistemålet än i brottmålet. Resultatet måste ändå framstå som svårbegripligt för de inblandade och därmed otillfredsställande.

Den beskrivna kopplingen till brott innebär också ett krav på att den ursprungliga ägaren skall ha frånhänts egendomen genom en gärning som täcker rekvisiten för ett brott både i subjektiv och objektiv mening, för att hans vindikationsrätt skall inträda.

En ytterligare olägenhet är att förändringar i de straffrättsliga reglerna kan få icke avsedda effekter på det civilrättsliga området (se argumentationen i SOU 1984:16 s. 175 med anledning av det då aktuella förslaget av Förmögenhetsbrottsutredningen om ett utvidgat stöldbegrepp).

Det bör därför diskuteras om man kan utforma en vindikationsregel utan att anknyta till ett föregående brottsligt förfarande. En sådan regel skulle visserligen avvika från motsvarande regler i de nordiska länderna, men såsom framgått av redogörelsen för utländska förhållanden i avsnitt 4 finns det i vissa andra länder vindikationsregler som inte uteslutande är kopplade till brott.

En fördel med att inte ha en sådan koppling är enligt utredningens uppfattning att det därmed skulle tydligare markeras att den

civilrättsliga frågan om godtrosvärv inte skall blandas samman med straffrättsliga bedömningar.

7.6 En vindikationsregel som inte formellt anknyter till brott – utredningens förslag

En lämplig utgångspunkt vid utformningen av en särregel om vindikation utan anknytning till brott är enligt utredningens uppfattning det gemensamma objektiva tillgreppsrekvisitet för de tidigare angivna brotten stöld, rån, tillgrepp av fortskaffningsmedel och egenmäktigt förfarande. Vindikationsregeln bör alltså gälla i sådana fall då någon berövats egendomen genom ett olovligt tagande. Regeln bör därmed knyta an till de tidigare nämnda brotten objektiva rekvisit, men utesluta det uppsåtskrav som kopplingen till vissa brott innebär. Eftersom det är fråga om en bestämmelse utanför brottsbalken, blir det inte aktuellt att tillämpa uppsåtsregeln i 1 kap. 2 § brottsbalken.

Med ”olovligt tagande” bör, i detta sammanhang liksom inom straffrätten, förstås ett olovligt besittningstagande. Med att ett besittningstagande är olovligt avses att det sker utan ägarens eller besittarens samtycke. Huruvida samtycket är civilrättsligt ogiltigt eller inte är avsett att sakna betydelse (jfr Nils Jareborg, *Brotten, Andra häftet, Förmögenhetsbrotten*, 2 uppl. s. 37). Regeln skall alltså inte ta sikte på egendom som ägaren medgivit att lämna ifrån sig, även om medgivandet var civilrättsligt ogiltigt enligt avtalslagen på grund av svek, tvång eller utnyttjande av en ockersituation från motpartens sida.

För att vindikationsregeln skall omfatta även egendom som innehavaren har tvingats att lämna ifrån sig i en rånsituation (utpressningsfallet av rån) och inte endast sådana rånfall där egendomen tillgripits, bör den även omfatta egendom som frånhänts någon genom s.k. råntvång (jfr 28 § avtalslagen).

Beskrivningen av det grova tvång, som skall medföra rätt till vindikation även gentemot en godtroende förvärvare, bör anknyta till rekvisiten för råntvång i 8 kap. 5 § brottsbalken i stället för till motsvarande beskrivning i 28 § avtalslagen. Skillnaden mellan dessa båda bestämmelser beskrivning av erforderligt tvång är att det enligt rånparagrafen i brottsbalken räcker med att ett hot för den hotade framstår som trängande fara. Det är inte, såsom enligt 28 § avtalslagen, nödvändigt att hotet verkligen inneburit trängande fara. Fram till en ändring i 8 kap. 5 § brottsbalken år 1975 var de båda bestämmelsernas beskrivning av tvångssituationerna densamma. Ändringen i rånparagrafen föranleddes av ett behov av att under paragrafens ordalydelse få in

framför allt den situationen att någon genom hot med en vapenattrapp tilltvingar sig pengar. Det ansågs dock inte nödvändigt att göra motsvarande ändring i 28 § avtalslagen (prop. 1975/76:42 s. 27 och 76, jfr dock Lagrådets uttalande s. 89). För att undvika osäkerhet om huruvida egendom som frånhänts annan genom rånbrott alltid skall kunna vindiceras, bör vindikationsregeln anknyta till rånbestämmelsens nuvarande utformning.

Den här redovisade synen på betydelsen av ägarens egen medverkan till att han avhänts sin egendom står – på motsvarande sätt som angetts tidigare i samband med diskussionen angående en vindikationsregel anknuten till vissa uppräknade brott – i samklang med avtalslagens reglering av vilka ogiltighetsanledningar som kan göras gällande gentemot en godtroende avtalspart.

En vindikationsregel med sikte på tillgrepps- och råntvångsfall bör utformas som ett undantag från vad som gäller beträffande godtrosvärförvärv enligt 2 § godtrosvärförvärvslagen.

Till fördel för en vindikationsregel utan någon direkt anknytning till brott talar, enligt utredningens uppfattning, att tillämpningen av en sådan bestämmelse kan utvecklas självständigt inom civilrätten och inte vara helt bunden av utvecklingen inom straffrättslig praxis. Regeln skall alltså kunna tolkas på det sätt som anses mest rimligt inom civilrätten. Det går inte att komma ifrån att det vid prövning inför domstol även av en självständigt utformad vindikationsregel kan uppstå situationer där det måste göras en annan bedömning i ett tvistemål än i ett tidigare avgjort brottmål beträffande samma sak, t.ex. av bevisningen. Det finns skäl att anta att det kan vara lättare att acceptera detta förhållande om vindikationsregeln inte har en direkt koppling till vissa uppräknade brott.

I detta sammanhang finns det skäl att framhålla att även de ovan nämnda ogiltighetsreglerna i avtalslagen (28–31 §§) är exempel på civilrättsliga regler som i viss mån överensstämmer med straffrättsliga bestämmelser utan att det föreligger någon identitet mellan de civilrättsliga och straffrättsliga bestämmelserna.

Ett exempel som har redovisats ovan är beskrivningen av det s.k. råntvånget i 28 § avtalslagen, som endast delvis motsvarar beskrivningen av råntvånget i 8 kap. 5 § brottsbalken. Ett annat exempel är bestämmelsen om svek i 30 § avtalslagen, som anses ha ett vidare tillämpningsområde än regeln om bedrägeri i 9 kap. 1 § brottsbalken. Detta sammanhänger med att straffbestämmelsen innehåller ett krav på förmögenhetsöverföring, dvs. uppställer ett objektiva krav på vinning för gärningsmannen eller den han vill gynna och skada för den vilseledde, vilket saknar direkt motsvarighet i 30 § avtalslagen. Det

finns därför ett visst utrymme för s.k. civilt svek (se Kurt Grönfors, Avtalslagen, 3 uppl., s. 188).

Det kan således konstateras att utformandet av en civilrättslig regel som begreppsmässigt och innehållsmässigt anknyter men inte direkt refererar till straffrätten inte innebär något nytt i svensk rätt.

En annan fördel med att ge regeln en självständig utformning utan direkt anknytning till vissa uppräknade brott är att det vid bedömningen av ett vindikationsanspråk framstår som naturligt att inte tillmäta frågor om uppsåt och olika typer av rättsvillfarelse den betydelse som dessa frågor har inom straffrätten.

Eftersom vindikationsregeln ändå tar sikte på huvudfallet stöldgods kommer den att fortsättningsvis kallas för en regel om vindikation av stöldgods.

8 Vindikationsregelns tillämpning i den reguljära handeln

I direktiven till uppdraget anges att det vid den närmare utformningen av vindikationsreglerna skall övervägas om det bör göras skillnad mellan förvärv i den reguljära handeln och övriga förvärv, t.ex. försäljning på gatan. Det framhålls att en vindikationsregel som gäller för alla former av handel i och för sig är en enkel och klar lösning, men att det kan invändas att en reglering utan undantag för den reguljära handeln skulle medföra otrygghet i det dagliga affärlivet och vara betänkelig från konsumentsynpunkt. I direktiven sägs att utredningen skall bedöma bärkraften av dessa invändningar och samtidigt beakta önskemålet att reglerna bör vara lätta att förstå och tillämpa (dir. 1998:95 s. 7).

Argumenten i detta avsnitt är i väsentliga delar hämtade ur SOU 1995:52 (se s. 149–154). I likhet med vad som anfördes i detta betänkande har utredningen funnit att övervägande skäl talar emot att man undantar inköp i den reguljära handeln från vindikationsprincipens tillämpningsområde.

8.1 Argument för att undanta den reguljära handeln från vindikationsregeln

Såsom har framgått av redogörelsen för utländska förhållanden i avsnitt 4 finns i en del länder som har regler om vindikation av stöldgods undantagsbestämmelser för inköp i reguljär handel. Som exempel kan nämnas Nederländerna, Frankrike, Schweiz och Österrike. Fransk rätt innehåller en tidsbegränsad rätt för en ägare att få tillbaka det som stulits ifrån honom. Om förvärvaren emellertid i god tro har köpt egendomen på en mässa, en marknad, en offentlig auktion eller hos en handlare som handlar med detta slags varor, har den ursprungliga ägaren rätt att få tillbaka sin egendom endast mot lösen.

I detta sammanhang kan nämnas att utredningsmannen i betänkandet ”Godtrosförvärv av lösöre” (SOU 1965:14) föreslog en

särskild bevisregel för stöldgods (se avsnitt 2). Bevisregeln modifierades och mildrades dock i fråga om inköp ”på offentlig auktion eller från yrkesmässig försäljare med fast försäljningsställe eller under därmed likartade förhållanden”.

Som ett huvudargument för exstinktionsprincipen brukar hänvisas till handelns och omsättningens intressen. Dessa intressen gynnas naturligtvis bäst av att försäljningen inte hämmas av att konsumenter tvekar att handla på grund av risken att förlora det köpta. Motsvarande argument kan i ett system med vindikation av stöldgods anföras till stöd för att man skall ha undantagsregler som innebär att vindikation inte gäller vid inköp i den reguljära handeln.

Konsumenthänsyn talar för att det skall vara enkelt och tryggt att göra inköp. Detta gäller i särskilt hög grad när inköpen sker inom den reguljära handeln, vare sig den bedrivs i butiker, via postorder eller på Internet. Det är inte rimligt att ålägga kunder att vid sådana inköp göra alltför omfattande och djuplodande undersökningar beträffande varornas ursprung. Det är oftast inte heller praktiskt möjligt för en enskild konsument att i sådana fall göra några verkligt meningsfulla kontroller i fråga om säljarens rätt att överlåta godset. Det ligger nära till hands att när kunden frågar varifrån och under vilka omständigheter varorna köpts in etc., dessa undersökningar i praktiken mynnar ut i att han blir hänvisad till att godta de uppgifter som säljaren lämnar, eller att han helt enkelt inte får någon information med hänvisning till att de omfrågade förhållandena utgör en affärshemlighet. Vad som nu sagts kan tyckas tala för att det bör finnas någon form av undantagsregel beträffande sådana varor som köpts i den reguljära handeln. Det kan emellertid även anföras skäl emot en sådan lösning.

8.2 Argument mot att undanta den reguljära handeln från vindikationsregeln

8.2.1 Problemet med att definiera begreppet ”reguljär handel”

Om man vill undanta den reguljära handeln från vindikationsregelns tillämpningsområde gäller det att på ett lämpligt sätt definiera detta begrepp. Det är ju inte i sig entydigt eller klart definierat.

Det kan diskuteras om ett fast försäljningsställe skulle kunna vara ett lämpligt kriterium för en undantagsregel. Häremot kan invändas att inte heller detta begrepp har någon i sig given innebörd och att det för en konsument, som utan att känna till förhållandena på orten handlar i

en butik, inte rimligtvis kan vara möjligt att bedöma hur fast etablerad den aktuella butiken är. Det skulle också i samband med hemförsäljning och s.k. distansförsäljning (se prop. 1999/2000:89) ofta vara svårt för kunden att kunna informera sig om säljarföretagets försäljningsställe. Konsumenten skulle i praktiken antagligen bli tvungen att godta de uppgifter som företaget själv lämnade. En annan effekt är att det vid auktionshandel skulle uppstå skillnader mellan sådan auktionshandel som bedrivs under etablerade former vid fasta försäljningsställen och andra auktioner, vilket måste framstå som svårförståeligt för konsumenterna. Även om det i och för sig kan finnas skäl att undanta den förstnämnda auktionshandeln från vindikationsregelns tillämpningsområde, bör alla auktioner behandlas lika, inte minst av pedagogiska skäl.

Andra tänkbara hållpunkter för avgränsningen av begreppet reguljär handel skulle kunna vara registrerad firma, försäljningspersonal, telefonkataloguppgift, omsättningsvolym etc. Enligt utredningens uppfattning framstår sådana kriterier emellertid som alltför stela och formalistiska.

En annan möjlighet skulle kunna vara att låta begreppet näringsidkare i konsumentlagstiftningen bli avgörande för undantagsregelns tillämpningsområde. Termen näringsidkare skall emellertid i dessa sammanhang uppfattas i en mycket vidsträckt bemärkelse. Den omfattar varje fysisk eller juridisk person som bedriver verksamhet av ekonomisk natur och av sådan karaktär att den kan betecknas som yrkesmässig (prop. 1989/90:89 s. 60). Det krävs inte ens att verksamheten drivs i vinstsyfte. En sådan avgränsning skulle enligt utredningens uppfattning bli alltför vid.

Oavsett vilka kriterier man väljer för att avgränsa begreppet reguljär handel, finns det enligt utredningens uppfattning en påtaglig risk för att ett system med en sådan undantagsregel på ett oönskat sätt skulle kunna påverka förutsättningarna för konkurrens mellan olika företag.

8.2.2 Konkurrenshänsyn talar emot att den reguljära handeln särbehandlas

Jämsides med inköpen i den reguljära handeln, föreligger det från konsumentsynpunkt ett intresse av att kunna handla på andra sätt, t.ex. per annons eller på loppmarknader. Säljare kan i sådana situationer ibland vara privatpersoner och ibland näringsidkare. Försäljning i dessa former fyller från konsumentsynpunkt den dubbla funktionen att den ger privatpersoner såväl en chans till billiga inköp av begagnade varor som möjlighet att genom försäljning få en slant för det man inte

använder. Att i ett system med vindikation av stöldgods införa undantagsregler även för denna typ av handel, skulle emellertid enligt utredningens uppfattning i alltför hög grad urholka vindikationsregeln och bör därför inte övervägas. En undantagsregel som tar sikte på inköp som sker i den reguljära handeln skulle innebära att denna handel skulle gynnas i det aktuella avseendet framför annan handel.

8.2.3 Undantagsregler för den reguljära handeln skulle få en liten praktisk betydelse

Eventuella undantagsregler för den reguljära handeln får praktisk betydelse endast i den mån det faktiskt förekommer att konsumenter i god tro köper stöldgods i den reguljära handeln. En annan förutsättning är att det i de aktuella fallen upptäcks att det är fråga om stulet gods. Upptäcks inte detta, blir eventuella undantagsregler endast av teoretiskt intresse.

Av avgörande betydelse för bedömningen är också hur ofta kunder, som i den reguljära handeln har köpt gods som visar sig vara stulet, verkligen kan sägas ha gjort inköpen i god tro. Föreligger inte god tro, skall egendomen lämnas tillbaka till den bestulne, oavsett om gällande lagreglering bygger på vindikations- eller exstinktionsprincipen.

Svaret på frågan hur ofta konsumenter i god tro kan antas köpa stöldgods i den reguljära handeln, är enligt utredningens uppfattning troligen beroende av vilken slags egendom det är fråga om. Det kan i sammanhanget finnas anledning att skilja dels på ny och begagnad egendom, dels på sådan egendom som anses stöldbegärlig och sådan som inte är det.

Av intresse i sammanhanget är i första hand sådan begagnad egendom som traditionellt anses vara särskilt stöldbegärlig, t.ex. smycken, datorer och TV-apparater. Det kan konstateras att, i förhållande till mängden stulen egendom, det mycket sällan upptäcks att stulna föremål av detta slag har sålts inom den reguljära handeln. Med hänsyn till dessa faktorer torde konflikter sällan ställas på sin spets mellan bestulna ägare och konsumenter som i god tro har köpt det aktuella slaget av stöldgods inom den reguljära handeln. Beträffande detta slags stöldgods kan man enligt utredningens mening alltså utgå från att det av konsumenthänsyn inte finns något stort praktiskt behov av att ha undantagsregler av det nu diskuterade slaget.

Om man å andra sidan skulle anta att det ofta upptäcktes att det beskrivna slaget av stöldgods var föremål för omsättning inom den reguljära handeln, skulle detta enligt utredningens uppfattning leda till slutsatsen att särregeln om vindikation av stöldgods just i dessa fall

skulle kunna bidra till en ökad försiktighet hos såväl köpare som säljare. En köpare, som vet att han riskerar att få lämna tillbaka varor som visar sig vara stulna, kan antas av ren självbevarelsedrift välja att göra dyra inköp i butiker som han bedömer som seriösa. Samtidigt skulle det kunna förmodas att en säljare, som riskerar att bli ersättningsskyldig gentemot kunder som får lämna ifrån sig inköpt stöldgods, är misstänksam och försiktig vid inköp av varor som kan vara behäftade med en sådan risk. Detta skulle i sin tur kunna antas göra det svårare för den som vill prångla ut stöldgods till handlarna. Även med den angivna utgångspunkten saknas det alltså skäl att undanta den reguljära handeln från vindikationsprincipen.

När det är fråga om sådant begagnat gods som inte är särskilt stöldbegärligt, som t.ex. kläder, möbler eller husgeråd, kan det dessutom ofta antas sakna sådana särskilda kännetecken som gör att man kan koppla det till den bestulna. Vindikationsprincipen kommer därför antagligen inte att få någon större praktisk betydelse när det gäller sådan stulen egendom. Även beträffande detta slags egendom saknas det alltså anledning att införa undantagsregler för inköp i den reguljära handeln.

Det är möjligen mera problematiskt då det är fråga om ny egendom. Det förekommer att hela varupartier stjäls från affärer och köps in av andra butiker som säljer varorna vidare inom ramen för sin ordinarie försäljningsverksamhet. Inköparen kan ibland förmodas känna till att det är fråga om stöldgods, medan det vid andra tillfällen kan förhålla sig så att han tror att det han köper är ett konkursparti. Det är i de beskrivna fallen ofta fråga om varor som är märkes- eller företagsneutrala och av samma typ som säljs i många andra affärer. Beträffande sådana varor kan man inte kräva av en konsument att han genom en undersökning av godset skall kunna inse att det är fråga om stöldgods. Möjligen kan han ha anledning att bli misstänksam om butiken verkar ”skum” i något avseende. Om så inte är fallet, har konsumenten inte någon möjlighet att skydda sig mot risken att köpa stöldgods och få lämna ifrån sig det köpta. Vad som nu sagts talar i och för sig för att det av hänsyn till konsumenten borde tillskapas någon form av undantagsregel när det gäller den här sortens egendom.

Stöldgods, som består av nya varor utan särskilda kännetecken, torde i regel vara svårt att spåra och identifiera i de fall då det har sålts till enskilda konsument. En undantagsregel kan således antas få begränsad praktisk betydelse även i dessa fall. Konsumenter som har betalat med kontokort är dock i många fall möjliga att identifiera, vilket i och för sig skulle möjliggöra för den som frånhänts egendomen att framställa krav gentemot konsumenten. Detta förhållande ensamt är

emellertid inte ett tillräckligt skäl för en undantagsregel för reguljär handel.

8.2.4 Konsumentskyddet kan tillgodoses utan undantag för den reguljära handeln

En önskad effekt som en gränsdragning mellan reguljär handel och annan handel skulle medföra är att konsumentens rätt att behålla en vara, som visade sig vara stulen, skulle bli beroende av var inköpet hade skett. En kund som hade handlat i en affär utan att i praktiken ha gjort några undersökningar, skulle få behålla det köpta, medan den som hade handlat på annons skulle förlora egendomen, även om han vid sitt inköp hade gjort alla de undersökningar som man rimligen kunde kräva av honom. En sådan åtskillnad kan enligt utredningens uppfattning inte försvaras från konsumentens synpunkt.

Det kan också ifrågasättas, om det för konsumenternas del finns något behov av en undantagsregel för att de skall kunna hålla sig skadeslösa, när det är fråga om inköp i den reguljära handeln. Om en inköpt vara visar sig vara stulen, föreligger ett rättsligt fel. Utredningen föreslår att det i konsumentköplagen (1990:932) införs tvingande bestämmelser om säljarens ansvar för rättsliga fel (se avsnitt 9). Den föreslagna bestämmelsen ger konsumenten rätt att vid rättsligt fel häva köpet och i fall av god tro även rätt till ersättning för det s.k. positiva kontraktssintresset (se avsnitt 9.2). Konsumentens möjlighet att göra sina rättigheter gällande torde i praktiken vara större då inköpen skett i etablerade butiker och affärer än när säljaren sålt varan per annons eller på en loppmarknad. Även detta talar emot behov av en undantagsregel för den reguljära handelns del.

8.3 Slutsats

Sammanfattningsvis talar enligt utredningens uppfattning övervägande skäl emot att man inför undantag från den föreslagna vindikationsregeln för sådana fall då godset köpts i den reguljära handeln. Det förtjänar att omnämnas att flera andra länder, däribland Danmark, Norge och Finland, inte heller har några undantagsregler för reguljär handel.

9 Köprättsliga regler

En vindikationsregel som inte undantar inköp i den reguljära handeln kan innebära att en godtroende konsument tvingas att lämna ifrån sig det inköpta, om det visar sig vara stulet, vilket naturligtvis är en nackdel från konsumentsynpunkt. I utredningens direktiv uttalas att en möjlighet att tillgodose konsumenternas intresse kan vara att införa bestämmelser som klargör att säljaren alltid skall hålla konsumenten skadeslös när den rätta ägaren har rätt att få tillbaka det köpta (dir. 1998:95 s. 7). I en sådan situation föreligger ett s.k. rättsligt fel på varan, vilket kan ge köparen rätt att rikta anspråk gentemot säljaren.

Utredningen föreslår att det införs bestämmelser i konsumentköplagen (1990:932) som ger konsumenten rätt till kompensation från säljaren, om han utsätts för ett vindikationsanspråk från den ursprungliga ägaren, och att under vissa förutsättningar framställa anspråk gentemot säljare i tidigare led.

9.1 Nu gällande köprättsliga regler vid rättsliga fel

Köplagen (1990:931) gäller köp av lös egendom (1 §). Lagen gäller i de fall då konsumentköplagen inte är tillämplig (4 §). Av 3 § köplagen följer att lagens bestämmelser är dispositiva, vilket innebär att de kan ersättas av parternas avtalsbestämmelser.

Konsumentköplagen gäller köp av lösa saker som en näringsidkare i sin yrkesmässiga verksamhet säljer till en konsument huvudsakligen för enskilt ändamål (1 § första stycket). Med uttrycket konsument åsyftas en enskild fysisk person (se prop. 1989/90:89 s. 59). Definitionen i 1 § första stycket konsumentköplagen innebär att lagen inte är tillämplig då en person som själv inte är näringsidkare säljer en vara till en konsument. Detsamma gäller, om en näringsidkare gör en försäljning som ligger utanför hans yrkesmässiga verksamhet. I de nu angivna fallen gäller i stället köplagens regler.

I 3 § första stycket konsumentköplagen sägs att avtalsvillkor som i jämförelse med bestämmelserna i lagen är till nackdel för köparen är utan verkan mot denne, om inte annat anges i lagen. Konsumentköplagen är således tvingande till köparens förmån.

Om någon annan än säljaren har äganderätt eller panträtt eller annan liknande rätt till en försold vara och försäljningen inte har skett med förbehåll för denna rätt, är varan enligt 41 § köplagen behäftad med ett rättsligt fel. De påföljder som köparen får göra gällande gentemot säljaren är att begära att felet avhjälpas, att en annan vara levereras, att det sker prisavdrag eller att köpet hävs (41 § första stycket).

Köparen har alltid rätt till prisavdrag och, om felet är väsentligt, att häva köpet. Vidare har köparen rätt till ersättning för den skada han lider på grund av ett rättsligt fel som förelåg vid köpet, om han varken kände till eller borde ha känt till felet, dvs. var i god tro om säljarens rätt att förfoga över varan. Säljarens skadeståndsansvar är strikt, dvs. oberoende av eget vållande (41 § andra stycket).

Påföljder av ett rättsligt fel får göras gällande redan om tredje man påstår att han har en sådan rätt som avses i första stycket och det finns sannolika skäl för påståendet (41 § tredje stycket). Det behöver således inte vara styrkt att någon annan har rätt till varan. Kravet på sannolikhet ställs inte särskilt högt (se prop. 1988/89:76 s. 144). Avsikten med detta stadgande är att köparen genom att häva köpet och kräva skadestånd skall kunna undvika en tvist med tredje man.

Köparen har inte någon undersökningsplikt vid rättsliga fel. För att han skall få återropa felet krävs att han reklamerar inom skälig tid efter det att han upptäckt eller borde ha upptäckt felet (32 § första stycket köplagen). Regeln i 32 § andra stycket köplagen om preskription av rätten att få göra ett fel gällande två år efter mottagandet av varan, gäller inte vid rättsliga fel.

Konsumentköplagen innehåller inte någon motsvarighet till 41 § köplagen. I 4 § köplagen stadgas uttryckligen att köplagen inte gäller i fall då konsumentköplagen är tillämplig. Om ett visst förhållande inte är reglerat i konsumentköplagen, går det alltså inte att direkt tillämpa vad som eventuellt kan vara bestämt om detta förhållande i köplagen (se prop. 1989/90:89 s. 23). Såsom framgår av det följande anses dock analogier kunna komma i fråga.

Av förarbetena till konsumentköplagen kan utläsas, att skälet till att lagen inte innehåller någon bestämmelse om rättsliga fel är att sådana fel när lagen kom till ansågs ha mycket begränsad betydelse vid konsumentköp. Just reglerna om godtrosvärk ansågs ge konsumenterna ett starkt skydd. Vidare ansågs en analogi med köplagens regler kunna komma ifråga om problem ändå skulle uppstå (se SOU 1984:25 s. 138).

Det kan konstateras att 41 § köplagen, när bestämmelsen är tillämplig, innebär ett tämligen omfattande skydd för en köpare som tvingas att lämna ifrån sig köpt stöldgods.

Eftersom 41 § köplagen är dispositiv kan säljaren i det enskilda fallet friskriva sig från ansvar för rättsliga fel.

Avsaknaden av en regel om rättsligt fel i konsumentköplagen innebär att en näringsidkare kan friskriva sig från ansvar för eventuella rättsliga fel även när det gäller konsumentköp.

9.2 Behovet av tvingande köprättsliga regler

Köplagen anses i princip reglera avtal mellan lika starka parter och innehåller, såsom redan framgått, inte några tvingande regler.

Ett införande av en vindikationsregel beträffande stöldgods kan inte anses motivera att bestämmelsen om rättsliga fel görs tvingande i något avseende. Det förtjänar att nämnas i sammanhanget att 36 § avtalslagen, som gör det möjligt att jämka avtalsvillkor som medför ett oskäligt resultat för någon av parterna, är tillämplig även på köpeavtal.

Mot bakgrund av den ovan angivna orsaken till att konsumentköplagen inte innehåller någon bestämmelse som reglerar säljares ansvar för rättsliga fel är det däremot uppenbart att det uppkommer behov av en uttrycklig reglering om säljarens ansvar för rättsliga fel i konsumentköplagen, när köpare berövas möjligheten att göra godtrosvärv av stulen egendom.

Konsumentköplagen ger en säljare mycket begränsade möjligheter att genom individuella avtalsvillkor avvika från de regler som lagen innehåller till skydd för konsumenten. Exempel på dispositiva bestämmelser i lagen är 4 §, som reglerar platsen för varans avlämnande, 35 § om priset och 36 § om tidpunkten för betalningen. Alla dessa regler rör frågor som inte rimligen kan regleras på annat sätt än genom dispositiva bestämmelser.

Andra exempel på dispositiva regler är bestämmelsen om att det är säljaren som skall svara för eventuella transportkostnader och andra kostnader för varan (7 §). Vidare råder avtalsfrihet i fråga om konsumentens rätt till skadestånd på grund av dröjsmål eller fel skall omfatta dennes förlust i näringsverksamhet (32 § tredje stycket). Enligt 41 § andra stycket konsumentköplagen har säljaren möjlighet att, om han häver köpet eller köparen avbeställer varan, förbehålla sig en på förhand bestämd ersättning, under förutsättning att den är skälig.

En reglering som innebär att en konsument skulle kunna tvingas att lämna ifrån sig en inköpt vara utan rätt till någon kompensation från säljarens sida skulle stå i strid med det grundläggande konsument-

skyddet. Det bör därför införas en tvingande bestämmelse som åtminstone ger konsumenten rätt att få tillbaka det han har betalat för varan, dvs. en regel som innebär en rätt för konsumenten att häva köpet.

Även reglerna i konsumentköplagen om avhjälpande och omleverans (26 och 27 §§) bör vara tillämpliga när tredje man gör gällande äganderätt till det köpta. Säljaren kan vid ett krav på avhjälpande exempelvis försöka att träffa en överenskommelse med tredje man som innebär att denne avstår från sin vindikationsrätt. Om det är fråga om en massproducerad vara som inte har några individuella kännetecken av betydelse för konsumenten, kan det vara av intresse för denne att kräva omleverans.

Det kan däremot diskuteras, om det är rimligt att helt förhindra friskrivningar från skyldigheten att i förekommande fall ersätta konsumenten för skada.

Enligt 32 § konsumentköplagen har konsumenten vid säljarens dröjsmål och vid fel på varan rätt till ersättning som innebär att han försätts i samma ekonomiska situation som om avtalet hade fullgjorts, dvs. rätt till ersättning för det positiva kontraktsintresset. I bestämmelsen ges vissa exempel på ersättningsgilla poster. Bland dessa nämns ersättning för utgifter, inkomstförlust och prisskillnad vid s.k. täckningsköp av en annan vara. Såsom har nämnts ovan har konsumenten även rätt till skadestånd för förlust i näringsverksamhet, om inte annat har avtalats. Ett exempel på en situation då en konsument kan drabbas av förlust i näringsverksamhet är att hans inköpta bil är felaktig och därför tillfälligt inte kan användas i en av honom bedriven näringsverksamhet. Ett annat exempel är att det inköpta akvariet springer läck på grund av en felkonstruktion, vilket leder till vattenskadorna som medför att en av konsumenten bedriven näringsverksamhet i bostaden inte kan upprätthållas under reparationstiden (se Johnny Herre, Konsumentköplagen, En kommentar, s. 344).

De överväganden som ligger bakom bestämmelsen om att parterna har rätt att träffa avtal om att konsumentens rätt till ersättning vid dröjsmål eller fel inte skall omfatta förlust i näringsverksamhet, är att det i dessa fall inte rör sig om skydd för några egentliga konsumentintressen. Det finns inte anledning att göra andra överväganden när det gäller sådana förluster till följd av rättsliga fel.

Sammanfattningsvis anser utredningen att det bör införas tvingande bestämmelser, som ger ett skydd för konsumenten, om en vara är behäftad med ett rättsligt fel som består i att tredje man har äganderätt till varan. De påföljder som bör kunna göras gällande är att felet avhjälpas, att en annan vara levereras eller att köpet hävs. Under förutsättning att konsumenten var i god tro om säljarens rätt att förfoga

över varan bör han även ha rätt till skadestånd för det positiva kontraktssintresset. I likhet med vad som föreskrivs i köplagen bör säljarens skadeståndsansvar vara strikt. Säljaren skall dock ha rätt att friskriva sig från ansvar för förlust i näringsverksamhet.

Liksom motsvarande regel i köplagen bör en reglering i konsumentköplagen om säljares ansvar för rättsliga fel inte endast ta sikte på rättsliga fel i form av annans äganderätt utan reglera även situationer när tredje man har panträtt eller annan liknande rätt till det köpta. I sådana situationer kan det vara aktuellt för köparen att begära prisavdrag. Införandet av en vindikationsregel beträffande stöldgods torde visserligen inte ha någon nämnvärd betydelse för risken att en köpare, som är konsument, drabbas av anspråk som består av panträtt eller annan liknande rätt. Det är svårt att tänka sig fall där en konsument köper lösöre, som belastas av en sakrättsligt giltig panträtt och kommer i konsumentens besittning. Det är att märka att en regel om rättsliga fel torde bli tillämplig endast på sådana fall då köparen har fått besittningen till den köpta egendomen. Om säljaren inte kan leverera på grund av att någon annan gör anspråk på godset, befinner sig säljaren i dröjsmål, och då blir reglerna om påföljder vid dröjsmål tillämpliga. En reglering i konsumentköplagen om rättsliga fel bör emellertid för fullständighetens skull omfatta alla typer av rättsliga fel.

9.3 Köparens rätt att rikta anspråk mot annan än sin motpart, dvs. mot tidigare säljled – nu gällande regler

Det finns givetvis fall där en konsuments rätt att göra gällande ett rättsligt fel inte har någon praktisk betydelse, såsom då säljaren har försatts i konkurs eller av olika skäl inte kan förmås att göra rätt för sig.

När en köpare tvingas att lämna ifrån sig en vara till den ursprungliga ägaren och köparen av någon anledning som är hänförlig till säljaren inte kan göra sin rätt gentemot denne gällande, är det naturligtvis en fördel för köparen, om han har rätt att framställa anspråk mot ett tidigare säljled.

Utgångspunkten i svensk rätt är emellertid att en köpare vid kontraktsbrott kan rikta krav endast mot sin avtalspart. Köplagen bygger på denna princip. Konsumentköplagen och lagen (1914:45) om kommission innehåller emellertid regler som innebär undantag från nämnda princip.

9.3.1 Konsumentköplagen

Av 1 § andra stycket konsumentköplagen följer att lagen gäller även i fall då säljaren inte är en näringsidkare, om köpet förmedlas för säljarens räkning av en näringsidkare i dennes yrkesmässiga verksamhet. I sådana fall svarar både näringsidkaren och säljaren för säljarens skyldigheter enligt lagen.

Bestämmelsen har främst till syfte att hindra att lagen kringgås vid försäljning av begagnat gods. Det förekommer inte så sällan att privatpersoner säljer begagnat gods genom förmedling av näringsidkare. Om alla köp av detta slag föll utanför lagen, skulle den lätt kunna kringgås. Genom regeln i 1 § andra stycket konsumentköplagen motverkas också risken för att en näringsidkare kringgår lagen genom att anlita en privatperson som bulvan och framställa sig själv som ombud för denne (se SOU 1984:25 s. 99 f.).

Enligt 46 § konsumentköplagen har konsumenten även rätt att rikta anspråk på grund av fel på varan mot en näringsidkare i tidigare säljled som har överlåtit varan för vidareförsäljning, om den som har sålt varan till konsumenten är på obestånd eller har upphört med sin näringsverksamhet eller inte kan anträffas (första stycket). Om någon av dessa förutsättningar föreligger, har konsumenten rätt att göra sitt krav gällande direkt mot en näringsidkare i bakre led som har överlåtit varan för vidareförsäljning. Konsumenten kan vända sig inte bara mot säljarens närmaste avtalspart, t.ex. en grossist, utan han kan efter eget val vända sig mot någon som är längre bak i säljkedjan, t.ex. importören eller tillverkaren (se prop. 1989/90:89 s. 165).

En uttrycklig förutsättning för konsumentens rätt att rikta anspråk mot en säljare i tidigare led är att den säljaren har överlåtit varan för vidareförsäljning. Detta innebär att t.ex. en tillverkare som uteslutande säljer sina produkter för installation hos den slutliga användaren inte skall behöva räkna med en reklamation från en konsument som har förvärvat varan på något ovanligt sätt, t.ex. vid en konkursutförsäljning hos den första köparen (se a. prop. s. 165).

Konsumentens krav kan endast riktas mot en säljare i ett tidigare led som är näringsidkare. Den som t.ex. har köpt en bil av en bilhandlare som denne i sin tur har förvärvat av en privatperson, kan alltså inte vända sig mot privatpersonen med sina krav, om bilhandlaren skulle ha gått i konkurs. Vidare skall den mot vilken kravet riktas utgöra ett led i den distributionskedja som leder fram till den slutliga köparen, konsumenten. Detta krav är inte uppfyllt, om någon i ett mellanliggande led har innehaft varan för eget bruk. Vid fel i begagnade varor kan därför inte något anspråk göras gällande mot tillverkaren, även om det är fråga om ett fabriktionsfel (se a. prop. s. 165 f.).

För att konsumenten skall kunna rikta anspråk mot näringsidkare i tidigare säljled krävs att den som förvärvat varan från näringsidkaren i det tidigare säljledet hade kunnat göra gällande motsvarande anspråk mot denne (46 § andra stycket första punkten). Detta innebär att de fel som konsumenten åberopar till stöd för sitt anspråk måste ha förelegat redan när näringsidkaren i det tidigare säljledet sålde varan vidare.

Vad gäller friskrivningar från anspråk på grund av fel i varan stadgas att sådana får åberopas mot konsumenten, endast om en sådan inskränkning med bindande verkan hade kunnat avtalas mellan denne och säljaren (46 § andra stycket andra punkten).

Det är i princip tillräckligt att konsumenten reklamerar hos säljaren för att han skall ha rätt till anspråk mot näringsidkare i tidigare säljled (46 § tredje stycket).

En grundläggande förutsättning för tillämpning av 46 § konsumentköplagen är att varan är behäftad med fel. Någon möjlighet att rikta anspråk mot tidigare säljled vid dröjsmål föreligger inte.

9.3.2 Kommissionslagen

I 4 § första stycket kommissionslagen anges att med kommissionär avses den som åtagit sig uppdrag att för annans räkning men i eget namn försälja eller inköpa varor, värdepapper eller annan lös egendom. Den, för vars räkning försäljningen eller inköpet skall ske, kallas kommittent.

Enligt 56 § första stycket kommissionslagen får den som ingår ett avtal med en kommissionär, som ingår avtalet för kommittentens räkning men i eget namn, fordringsrätt endast mot denne och inte mot kommittenten. Denna regel får i fråga om konsumentköp anses stå i strid mot 46 § konsumentköplagen. Vid införandet av konsumentköplagen ansågs det därför erforderligt med en ändring i kommissionslagen för att ge konsumenten rätt att rikta samma anspråk mot en kommittent som han har mot en näringsidkare enligt 46 § konsumentköplagen. För att konsumenten inte skulle hamna i ett sämre läge när säljaren är kommissionär infördes en ny bestämmelse i kommissionslagen, 56 a §, som innebär att en konsument, när förhållandena är sådana att konsumenten enligt 46 § konsumentköplagen har rätt att rikta anspråk mot näringsidkare i tidigare säljled, kan rikta samma krav med anledning av fel på en vara mot en kommittent, som är näringsidkare, som han kan göra mot kommissionären (se prop. 1989:90:89 s. 172).

Konsumentens rätt är mera omfattande enligt 56 a § kommissionslagen än enligt 46 § konsumentköplagen. Kravet i 46 § andra stycket på att säljaren måste kunna göra anspråket gällande mot det tidigare ledet

för att konsumenten skall kunna rikta anspråk mot näringsidkare i tidigare säljled finns inte i 56 a §. Som skäl för denna åtskillnad anfördes i propositionen till konsumentköplagen att situationen är annorlunda när det gäller varor som säljs i kommission. Eftersom kommissionären säljer varor för kommittentens räkning är det inte fråga om olika säljled i konsumentköplagens mening (se a. prop. s. 174).

9.4 Köparens rätt att vid rättsliga fel rikta anspråk mot tidigare säljled – utredningens förslag

Gemensamt för 46 § konsumentköplagen och 56 a § kommissionslagen är att konsumentens anspråk måste grunda sig på fel på varan. Med fel avses enligt konsumentköplagen i första hand s.k. faktiska fel. Såsom har redovisats tidigare saknar konsumentköplagen en bestämmelse om rättsliga fel. För att ytterligare stärka konsumentskyddet har utredningen föreslagit att sådana bestämmelser bör införas. Därigenom bör, enligt utredningens uppfattning, 46 § konsumentköplagen och 56 a § kommissionslagen bli tillämpliga även vid rättsliga fel, utan att det krävs några ändringar i dessa bestämmelser.

Det kan noteras att den här förespråkade bestämmelsen om ansvar för säljare i tidigare säljled när det gäller rättsliga fel i sina huvuddrag överensstämmer med vad som enligt 4 kap. 21 och 22 §§ jordabalken gäller beträffande fastighet, som kan frånännas en köpare på grund av rättsligt fel (säljarens hemulsansvar).

9.5 Preskription m.m. av anspråk på grund av rättsligt fel

Såväl i 41 § köplagen som i de av utredningen föreslagna bestämmelserna om rättsliga fel i konsumentköplagen hänvisas till reglerna om reklamation i respektive lag (se 32 § första stycket köplagen och 23 § första stycket konsumentköplagen). I reklamationsbestämmelserna anges att köparen inte får åberopa att varan är felaktig, om han inte lämnar säljaren meddelande om felet inom skälig tid efter det att han märkt eller borde ha märkt felet (reklamation). Detta torde innebära att reklamationsplikten i vart fall inträder inom skälig tid efter det att en tredje man, som har sannolika skäl för sitt anspråk, framställer ett vindikationsanspråk. Det bör noteras att reglerna om att köparen måste

reklamera senast inom två år från mottagandet av varan inte gäller vid rättsliga fel (hänvisning görs inte till 32 § andra stycket köplagen och 23 § tredje stycket konsumentköplagen).

En köparens möjligheter att göra gällande anspråk på grund av ett fel på varan begränsas emellertid också av den allmänna tioåriga preskriptionstiden som gäller i fordringsförhållanden. Preskriptionstiden anses börja att löpa i och med köpeavtalets tillkomst (se t.ex. Stefan Lindskog, Preskription, Om civilrättsliga förpliktelser upphörande efter viss tid, s. 83). Om detta anses gälla även beträffande anspråk på grund av rättsliga fel innebär det att anspråket redan skulle kunna anses preskriberat när felet uppdagas. Enligt utredningens uppfattning är det dock inte alldeles självklart att preskriptionstiden skall börja löpa redan från köpetillfället även vid anspråk på grund av rättsliga fel.

Utredningen har övervägt möjligheten att föreslå en bestämmelse av innebörd att preskriptionstiden för anspråk på grund av rättsligt fel inte börjar löpa från köpetillfället utan först vid en senare tidpunkt och har därvid jämfört med den ordning som i preskriptionshänseende anses gälla i fråga om hemulsansvar för såld fastighet.

Enligt 4 kap. 21 § jordabalken skall säljaren, om fastigheten kan frånvinnas köparen efter klander (dvs. efter ett vindikationsanspråk), återbära köpeskillingen och, om köparen var i god tro vid köpet, ersätta köparen dennes skada.

Säljarens ansvar får göras gällande oberoende av om tredje mans anspråk föranleder process. Det fordras inte ens, att tredje man ännu har framfört något anspråk (se Peter Westerlind, Kommentar till Jordabalken, kap. 1–5, s. 403).

Om säljaren inte kan erlægga vad som åligger honom enligt 4 kap. 21 § jordabalken, får köparen enligt 4 kap. 22 § jordabalken kräva säljarens fångesmän i tur och ordning i den mån de inte är fria från ansvar enligt 21 §.

Preskriptionstiden för en köparens anspråk på grund av säljarens hemulsansvar vid fastighetsköp anses inte börja löpa förrän vid den tidpunkt då köparen har tvingats avstå fastigheten till tredje man eller, i händelse av process, från den dag klanderdomen vann laga kraft (Westerlind a.a. s. 410 och Östen Undén, Svensk sakrätt II, Fast egendom, 6 uppl. s. 80 samt NJA 1913 s. 593, NJA 1923 s. 541 och NJA 1927 s. 475).

Lindskog (a.a. s. 82 f. och s. 376 not 68) synes mena att själva hemulsansvaret inte kan anses vara underkastat preskription, eftersom det inte preskriberas viss tid efter köpekontraktets ingående. Enligt Lindskog är det endast själva ersättningsanspråket som kan sägas preskriberas enligt reglerna om tioårig preskription.

Det kan diskuteras om en övergång till vindikationsprincipen i fråga om stöldgods motiverar att det införs en uttrycklig lagregel som skulle innebära att en köpares anspråk gentemot en säljare vid ett rättsligt fel i lösöre skulle preskriberas först viss tid efter det att det rättsliga felet uppdagats. En sådan bestämmelse skulle visserligen avvika från vad som i regel gäller om utgångspunkten för preskription i avtals-sammanhang men överensstämmer med säljarens hemulsansvar för såld fastighet. En skillnad är emellertid att en säljare av fast egendom, som görs hemulsansvarig efter mer än tio år, normalt har lätt att föra ansvaret vidare gentemot sin fångesman, eftersom dennes identitet framgår av fastighetsregistret, medan en säljare av lösöre normalt saknar dokumentation eller annan bevisning om sitt köp efter tio år. Vid köp av lösöre skulle ansvaret för det rättsliga felet i regel stanna hos den senaste säljaren utan möjlighet för denne att vända sig mot sin fångesman. Situationerna beträffande fast egendom och lösöre är således inte helt jämförbara.

Såsom kommer att utvecklas närmare i avsnitt 10 föreslår utredningen att en godtroende förvärvare blir ägare till egendomen genom hävd när han i god tro har innehaft den i tio år, även om egendomen hade frånhänts ägaren på ett sådant sätt att vindikations-regeln är tillämplig. Även om det skulle kunna inträffa att köparens rätt att rikta anspråk gentemot säljaren anses preskriberat innan han har hunnit att få äganderätt till egendomen genom hävd, kan man dock utgå ifrån att en hävdebestämmelse medför att en sådan reglering som gäller för fast egendom skulle bli av liten praktisk betydelse i fråga om lösöre. Utredningen anser därför att det inte finns skäl att föreslå en särskild bestämmelse om när preskriptionstiden för rättsliga fel börjar löpa. Frågan om den skall börja att löpa vid köpeavtalet eller först efter det att det rättsliga felet har upptäckts bör i stället överlämnas till rättspraxis att besvara.

10 Vindikationsrättens upphörande

I svensk rätt finns det inte några regler om preskription av äganderätt till lös egendom. Om lagstiftningen inte längre godtar godtrosvärv av äganderätt till lösöre i vissa fall och det inte införs regler som innebär att den ursprungliga ägarens rätt upphör efter viss tid, kommer den ursprungliga ägaren därför att kunna vara bibehållen sin äganderätt till egendomen för all framtid. Enligt direktiven skall utredningen överväga om det behövs regler om preskription av vindikationsrätten, och i så fall vilken preskriptionstid som bör gälla och från vilken tidpunkt den bör räknas. Vid dessa överväganden skall utredningen ta hänsyn till reglernas straffrättsliga konsekvenser, t.ex. vad gäller ansvar för häleri, och sträva efter att utforma sitt förslag så att oönskade följder på straffrättens område kan undvikas (se dir. 1998:95 s. 7 f.).

Utredningen föreslår att en ägare, för att vara bibehållen sin vindikationsrätt gentemot en godtroende förvärvare, skall göra sitt återkrav gällande mot denne inom sex månader från det att han har fått kännedom om var egendomen finns.

Eftersom vindikationsrätten även med en sådan regel skulle kunna komma att bestå under obegränsad tid, föreslår utredningen därutöver att det i godtrosvärvslagen införs en regel som möjliggör för en godtroende förvärvare att efter tio års innehav i god tro erhålla äganderätt även till egendom som omfattas av vindikationsregeln.

Den som har förlorat äganderätten till viss egendom på grund av annans hävd föreslås ha rätt att återfå egendomen mot lösen.

10.1 Vindikationsrätten bör inte vara evig

Såsom har framgått av redogörelsen för utländsk rätt i avsnitt 4, har så gott som samtliga länder, vars lagstiftning på området utredningen har undersökt, regler som innebär en tidsbegränsning av vindikationsrätten.

Utredningen har också för sin del kommit fram till att det knappast är rimligt att den som med äganderättsanspråk besitter en sak skulle för all framtid riskera att bli av med den, om det framkommer att den är stulen. En evig vindikationsrätt till stulen egendom skulle innebära att

sådan egendom för alltid skulle utgöra stöldgods och därmed aldrig kunna bli föremål för laglig omsättning, såvida inte den ursprungliga ägaren (eller hans arvtagare) dessemellan återfår egendomen. En sådan ordning skulle inte bara stå i strid med handels- och omsättningsintressen utan även innebära att egendomen under obegränsad tid skulle kunna vara objekt för häleribrottslighet.

Utredningen anser därför att den tid under vilken vindikationsrätten skall kunna göras gällande bör begränsas. Enligt utredningens förslag skall vindikationsrätten upphöra i två olika situationer.

10.1.1 Vindikationsrätten bör upphöra viss tid efter vetskap om var egendomen finns

Den som i god tro har förvärvat egendom och efter förvärvet får anledning att misstänka att egendomen kan vara stulen eller frånhänd ägaren på något annat sätt, som innebär att ägaren har rätt att få tillbaka egendomen, har enligt utredningens uppfattning ett berättigat krav på att inom rimlig tid få reda på ägarens inställning till giltigheten av förvärvet, om ägaren är känd. Även om det finns en misstanke om att egendomen har tillgripits från ägaren kan förvärvaren ju inte vara säker på att ägaren själv anser att så är fallet. Ägaren kan även av andra skäl vara ointresserad av att få tillbaka egendomen. Det bör därför krävas av en ägare, som vill vindicera sin egendom, att han framställer sitt krav inom viss tid, för att han skall vara bibehållen sin äganderätt i förhållande till en godtroende förvärvare.

När det gäller inom vilken tid ägaren skall göra sitt återkrav gällande för att ha kvar rätten att få tillbaka sin egendom, finns det skäl att jämföra med vad som nu gäller om rätt att mot lösen återfå egendom som någon annan blivit ägare till genom ett godtrosvärförvärv.

Enligt 4 § godtrosvärförvärvslagen har den som på grund av någon annans godtrosvärförvärv har förlorat äganderätten till egendomen rätt att få tillbaka den mot lösen, om han kräver tillbaka den från innehavaren inom tre månader från det att han fick eller måste antas ha fått kännedom om dennes innehav.

Efter en övergång till vindikationsprincipen i fråga om stöldgods m.m. är det av värde att tidsfristen för ett vindikationskrav och för ett krav på att mot lösen återfå egendomen blir densamma. Frågan om den nya innehavaren besitter egendomen med äganderätt på grund av ett giltigt godtrosvärförvärv eller om ägaren har en ovillkorlig rätt att återfå egendomen på grund av att det rör sig om tillgripen egendom, kan nämligen vara oklar när ägaren framställer sitt återkrav. Den som vill återkräva sin egendom med stöd av vindikationsregeln bör ha kvar

rätten att få tillbaka egendomen mot lösen, om det visar sig att vindikationsregeln inte är tillämplig.

I förarbetena till den gällande bestämmelsen om lösen behandlas frågan om ett giltigt anspråk kan framställas genom att den ursprungliga ägaren begär att få tillbaka egendomen utan att erbjuda lösen. En sådan situation kan uppkomma om denne anser att något giltigt godtrosvärv överhuvudtaget inte har ägt rum. Enligt förarbetena innebär uttrycket "kräva tillbaka" i lagtexten att det inte är nödvändigt att erbjuda lösen för att åstadkomma ett preskriptionsavbrott, men att det sedan är en annan sak att den aktuella ägaren inte är skyldig att avstå egendomen utan lösen, om ett godtrosvärv föreligger (prop. 1985/86:123 s. 24 och SOU 1984:16 s. 206).

Den tidsfrist om tre månader som nu gäller för lösen är enligt utredningens mening emellertid väl kort för ett vindikationskrav.

Enligt förarbetena till den gällande bestämmelsen om lösen borde lösenfristen vara relativt kort. En tid om tre månader ansågs väl avvägd, eftersom den skulle medge den ursprungliga ägaren skäligt rådrum för att överväga hur han skulle göra, samtidigt som den inte ansågs vara orimligt lång med hänsyn till innehavarens intresse av att få veta om han får behålla egendomen (a. prop. s. 11 och a. SOU s. 191).

Den som vill göra gällande att han är berättigad att få tillbaka sin egendom med stöd av vindikationsregeln kan ofta ha behov av ett något längre rådrum än den som endast vill ha tillbaka egendomen mot lösen. Det torde ofta finnas anledning att avvakta resultatet av en polisutredning och utfallet av försäkringsrättsliga bedömningar. Det framstår därför som rimligt att tiden för att framställa ett anspråk på vindikation bestäms längre än till tre månader, och då lämpligen till sex månader. Eftersom det av skäl som redan angetts är önskvärt att preklusionsfristen för vindikation och för lösen överensstämmer föreslås att även preklusionsfristen för lösen bestäms till sex månader.

Vad beträffar sättet för att framställa anspråket bör ett vindikationsanspråk, i likhet med ett anspråk på lösen, kunna framställas formlost, muntligen eller skriftligen. På samma sätt som vid lösenanspråk bör krävas att ett återkrav har kommit innehavaren av egendomen till handa inom tidsfristen. En förvärvare som vill göra gällande att ägaren har försuttit tidsfristen för återkravet bör, på motsvarande sätt som anses gälla vid återkrav mot lösen, ha bevisbördan för att ägaren måste antas ha känt till innehavet under en längre tid än sex månader innan anspråket framställdes (jfr a. prop. s. 24).

I detta sammanhang finns det skäl att nämna att Högsta domstolen i rättsfallet NJA 1992 s. 892, som gällde ett godtrosvärv av en tavla

som tagits i beslag av polisen, uttalade att polisen inte borde betraktas som innehavare i lösenbestämmelsens mening.

10.1.2 Vindikationsrätten bör upphöra på grund av annans hävd i vissa fall

Även med en regel som innebär att ägarens vindikationsrätt upphör, om han inte kräver tillbaka egendomen inom sex månader från det att han har fått kännedom om var egendomen finns, skulle vindikationsrätten kunna komma bestå under obegränsad tid. I många fall kan ägaren till obehörigen överlåten egendom, som kommit i en godtroende förvärvares hand, nämligen antas komma att förbli okänd under lång tid, kanske för all framtid. Om det efter lång tid skulle uppdagas att egendom, som dittills innehafts av en godtroende förvärvare, stulits för länge sedan, är det enligt utredningens mening inte rimligt, att innehavaren under alla förhållanden skall behöva avstå från egendomen. En sådan ordning skulle vara särskilt olycklig, om den nya innehavaren på grund av preskription skulle anses vara betagen rätten att få ersättning av sin fångesman på grund av att egendomen är behäftad med ett rättsligt fel. En vindikationsregel beträffande egendom som stulits från ägaren eller frånhänts honom på liknande sätt, bör därför kompletteras med en regel som möjliggör för en godtroende förvärvare att få äganderätt till egendomen efter en längre tids innehav.

10.2 Hävderegler i svensk rätt

Hävd kan enligt svensk rätt ge upphov till äganderätt beträffande fast egendom. Reglerna härom återfinns i 16 kap. 1 § jordabalken.

Enligt 16 kap. 1 § första stycket jordabalken har den som fått lagfart på en fastighet och därefter innehaft den med äganderättsanspråk under tjugo år utan att talan om bättre rätt till egendomen väckts mot honom, rätt till fastigheten framför den som annars skulle vara fastighetens rätta ägare. Det spelar ingen roll hur innehavaren lyckats få lagfart på fastigheten. Han behöver inte ens ha varit i god tro beträffande sin rätt till fastigheten. Den tjugoåriga hävden är ett uttryck för tanken att man inte skall riva upp ett etablerat förhållande när den rätta ägaren haft lång tid på sig att ställa saken till rätta men inte gjort det (se Henrik Hessler, *Nya jordabalken*, kap. 16 och 18, hävd och godtrosförvärv, 4 uppl. s. 26 f.).

Redan tio års innehav efter lagfart kan enligt 16 kap. 1 § andra stycket jordabalken grunda äganderätt på grund av hävd. Till skillnad

mot vad som gäller vid tjugoorig hävd krävs då att innehavet grundas på en överlåtelse och att innehavaren har varit i god tro under hela innehavstiden. Vid såväl tioörig som tjugoorig hävd krävs inte att det är en och samma person som har innehaft fastigheten under de angivna tiderna utan det kan vara flera innehavare efter varandra. Tiden räknas från det att den förste av dem fick lagfart och något krav på lagfart ställs då inte på de andra innehavarna (16 kap. 1 § tredje stycket jordabalken).

Hävd av lös egendom kan däremot enligt gällande svensk rätt aldrig ge upphov till äganderätt. Inte heller kan ett faktiskt nyttjande av annans egendom, vare sig fast eller lös, ge upphov till nyttjanderätt. Stefan Lindskog påtalar i sin bok *Preskription, Om civilrättsliga förpliktelsers upphörande efter viss tid*, s. 633, det motsägelsefulla i att rättsordningen innehåller generella regler om preskription men inte om hävd:

Sådan inkonsistens måste de lege lata anses ligga däri att generella regler om hävd saknas. Genom PreskL (och tidigare preskriptionsbestämmelser) har ju lagstiftaren tagit ställning för anpassningsfunktionens betydelse, vilket borde föranleda ett krav på jämväl generella regler om hävd. – En från teoretisk synpunkt intressant tanke är att eftersträva en total samordning mellan hävd och långtidspreskription genom att göra preskriptionseffekten beroende av gäldenärens goda tro.

Såvitt gäller lösa saker kan det antas att det är den hittills gällande extinktionsprincipen som innebär att det inte framkommit något påtagligt behov av en hävderregel avseende lös egendom.

10.3 Hävdetidens längd

Av redogörelsen i avsnitt 4 för utländsk rätt framgår att hävdetider på tre, fem, tio och tjugor år förekommer i de undersökta ländernas lagstiftning.

Enligt dansk rätt gäller att den som i god tro innehaft egendomen i tjugor år har rätt att behålla den.

I Norge finns det en särskild lag om hävd, som ger den som har innehaft egendomen under en sammanhängande tid av tio år rätt att behålla den, under förutsättning att han var i god tro både när han fick den i sin besittning och under innehavstiden. Detsamma gäller även om det är flera som innehaft egendomen i en följd efter varandra.

Även Island har en särskild lagstiftning om hävd, som ger den som har innehaft egendom med äganderättsanspråk i tio år rätt att behålla egendomen. Om flera i en följd efter varandra har innehaft egendomen

gäller tio års sammanlagd hävdetid. Den som har fått egendomen genom ett brottsligt förfarande eller på något annat oärligt sätt kan inte få någon rätt till den på grund av hävd. Detsamma gäller om innehavaren av egendomen före hävdetidens slut får vetskap om att den har åtkommit på ett sådant sätt. Det krävs full vetskap om att så har skett för att innehavaren skall förlora sin rätt till den. Även nyttjanderätt kan förvärfvas genom hävd.

Av övriga europeiska länder som har regler om hävd till lös egendom kan nämnas Schweiz, Tyskland och Österrike, som ger en godtroende innehavare äganderätt till egendom efter fem, tio respektive tre år.

Även om det av hänsyn till konsumentintressen kan anföras skäl för så korta hävdetider som tre eller fem år, i varje fall om det handlar om egendom som inte är vare sig unik eller särskilt värdefull, anser utredningen att kortare hävdetider än tio år inte bör övervägas. Med kortare hävdetider skulle det kunna löna sig för en tjuv eller en hälare att "ligga och trycka" på egendomen och sälja den när det har förflutit så lång tid att man kan utgå från att ägaren anser att det inte är meningsfullt att framställa anspråk på egendomen, eftersom någon kan ha förvärvat äganderätten till den genom hävd.

En tioårig hävdetid ligger nära till hands vid en jämförelse med den tioåriga preskriptionstid som gäller i fordringsförhållanden. Om rättsläget är sådant att preskriptionstiden för en köpares rätt att framställa anspråk gentemot en säljare på grund av rättsligt fel börjar att löpa när köpeavtalet ingås (se avsnitt 9.5), uppnår man härigenom en överensstämmelse mellan denna preskriptionstid och tiden för hävd. I de allra flesta fall skulle den som tvingas att lämna ifrån sig egendomen till den rätta ägaren därmed ha kvar möjligheten att rikta anspråk mot säljaren.

En tioårig hävdetid skulle börja löpa först när egendomen kommit i en godtroende förvärvares hand och således först en tid efter stöldtillfället. Efter mer än tio år från stöldtillfället har den bestulna i de allra flesta fall vant sig vid förlusten av det stulna. Han har antagligen också skaffat sig annan egendom som ersättning och är förmodligen inte intresserad av att få tillbaka egendomen, särskilt inte om han har fått ut försäkringsersättning, som i så fall måste återbetalas. Inte heller för en handlare torde det vanligen efter mer än tio år finnas något intresse av att få tillbaka en stulen vara.

Även den i direktiven antydda häleriproblematiken skulle få en rimlig lösning med en tioårig hävdetid.

Den som förvärfvar stöldgods och, när han tar hand om egendomen, vet om eller misstänker att den är stulen gör sig skyldig till häleri eller häleriförseelse. Preskriptionstiden för sakhäleri anses i princip börja löpa från den första handling som utgör fullbordat häleri (se NJA 1984

s. 564). Ett eventuellt häleribrott preskriberas efter två, fem eller tio år, beroende på om brottet är att bedöma som ringa, av normalgraden eller som grovt. Om en ursprunglig ägares rätt till stöldgods aldrig upphör innebär det att en godtroende förvärvare av stöldgods, som under innehavstiden får kännedom om att egendomen är stulen, riskerar ansvar för häleribrott, om han därefter tar befattning med egendomen på ett sätt som är ägnat att försvåra att saken återställs till den ursprungliga ägaren, exempelvis genom att överlåta eller gömma den. Utan en hävde- eller preklusionsregel kommer detta att gälla oberoende av under hur lång tid den godtroende förvärvaren innehaft egendomen. En godtroende förvärvare riskerar alltså för all framtid ansvar för häleribrott, om han får anledning att misstänka att han innehar stulen egendom och därefter vidtar någon åtgärd med den, medan den som gör sig skyldig till häleribrott redan i samband med förvärvet i flertalet fall kan förfoga över egendomen efter två, fem eller som längst tio år utan att riskera straff.

Hälerilagstiftningen talar för en hävdetid som i vart fall inte är längre än tio år. Den som i god tro har förvärvat och innehaft en sak i minst tio år kan med en sådan regel därefter förfoga över egendomen utan risk att komma i konflikt med straffrättsliga regler, även om han senare får vetskap om att egendomen är stulen, på samma sätt som den, som med vetskap om att han tagit befattning med stöldgods, efter som längst tio år i princip inte längre riskerar ansvar för häleribrott. Med en tioårig hävdetid kommer en godtroende förvärvare dock i vissa situationer att vara ”sämre ställd” i straffrättsligt hänseende än en hälare, som inte gjort sig skyldig till allvarigare brott än häleriförseelse eller häleri av normalgraden, för vilka gäller kortare preskriptionstider än tio år.

När det gäller mycket värdefull eller unik egendom, såsom föremål som omfattas av bestämmelserna i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m., annan mycket värdefull konst och egendom med ett bestående högt affektionsvärde, kan det finnas skäl som talar för att en tioårig hävdetid är alltför kort och att det borde vara betydligt längre hävdetider för sådan egendom, eller ingen hävdetid överhuvudtaget. Som en jämförelse kan nämnas bestämmelsen i 6 kap. 6 § kulturminneslagen, i vilken det anges att talan om återlämnande av olagligt bortförda kulturföremål inte får väckas senare än 30 år efter det att föremålet olagligt fördes bort, eller i fråga om föremål som tillhör en offentlig samling samt vissa kyrkliga föremål inom 75 år efter bortförelsen (se avsnitt 5).

För större delen av den egendom som vanligen stjäls framstår emellertid så långa tidsfrister som omotiverat långa. Med sådana tidsfrister skulle flera av de olägenheter som är förknippade med en oinskränkt vindikationsfrist i realiteten kvarstå. Enligt utredningens

uppfattning är sådana tidsfrister inte lämpliga annat än möjligen för särskilt värdefull egendom.

Ett tänkbart alternativ som utredningen har diskuterat är att ha olika tider för skilda slag av egendom och därvid ha en längre tidsfrist för viss värdefull egendom. Det stöter emellertid på stora svårigheter att på ett rimligt sätt definiera den egendom som skulle omfattas av den längre hävdetiden. Eftersom en hävderegeln blir avgörande för vem som skall betraktas som den rätta ägaren till en sak i ett visst skede, är det nödvändigt att en sådan regel är klar och lättillämpad. När det gäller kulturföremål har utredningen övervägt att använda de definitioner av kulturföremål som finns i kulturminneslagen. Kulturminneslagens bestämmelser om vad som är att anse som kulturföremål vilar emellertid i sin tur på uppräknningar som delvis kommer att tas in i förordning i stället för som nu i lagform (prop. 1998/99:114) och som därför inte bör bli bestämmande för en civilrättslig reglering av vem äganderätten till en sak tillkommer i en viss situation.

Beträffande föremål som är mycket värdefulla utan att vara kulturföremål är det svårt att tänka sig en lämpligt avvägd värdegräns som skulle kunna komma till klart uttryck i en lagtext samt vilka värderingsprinciper som skulle gälla. Framförallt av dessa skäl har utredningen kommit fram till att det skulle vara olämpligt att ha olika tidsfrister för olika slag av egendom.

Utredningen anser således att starka skäl talar för en och samma hävdetid för all egendom och att en tidsfrist på tio år innebär en lämplig avvägning mellan olika intressen.

10.4 Utformningen av en regel om hävd

Den hävderegeln som utredningen har övervägt och föreslår syftar inte längre än till att mildra de olägenheter som en övergång från exstinktionsprincipen till vindikationsprincipen innebär för godtroende förvärvare.

Det kan i och för sig anföras skäl för att en hävderegeln inte bör införas på detta speciella område utan att man samtidigt överväger behovet av en generell regel om hävd av lös egendom. Utredningen har emellertid funnit att en övergång till vindikationsprincipen i fråga om viss egendom medför ett behov av en regel om äganderätt på grund av hävd till sådan egendom, samtidigt som utredningen har ansett att det ligger utanför uppdraget att överväga generella hävderegler.

Utgångspunkten för hävd enligt en bestämmelse i godtrosförvärvslagen bör vara ett förvärv som uppfyller kraven på ett godtrosförvärv enligt 2 § första stycket godtrosförvärvslagen. Enligt denna bestämmel-

se krävs att förvärvet av egendomen har skett genom överlåtelse från någon som hade egendomen i sin besittning, men varken var ägare till den eller behörig att förfoga över den på det sätt som skett. Dessutom skall förvärvaren ha fått egendomen i sin besittning och då varit i god tro. Om något av dessa krav inte är uppfyllt har ägaren enligt nu gällande regler en evig rätt att få tillbaka egendomen. Enligt utredningens uppfattning bör hävdebestämmelsen i princip inte innebära någon inskränkning i denna rätt.

Vid utformningen av en hävderregel måste man emellertid enligt utredningens mening ta hänsyn till att frågan om förhållandena vid förvärvet uppkommer först minst tio år senare. Av detta skäl finns det anledning att ifrågasätta, om kravet på att den överlåtna egendomen skall ha funnits i överlåtarens besittning bör finnas med i en bestämmelse om hävd.

Skälet till kravet i 2 § första stycket godtroshävdslagen på att den överlåtna egendomen skall ha varit i överlåtarens besittning är att besittningen, det faktiska innehavet, i allmänhet anses legitimera innehavaren att disponera över egendomen (se prop. 1985/86:123 s. 19). Medelbar besittning anses räcka (se avsnitt 3.1). Innebörden av besittningskravet kan i vissa situationer diskuteras. Såvitt utredningen känner till är det t.ex. inte prövat i praxis, om besittningskravet enligt godtroshävdslagen är uppfyllt, om den överlåtna egendomen inte fanns i överlåtarens besittning vid själva överlåtelsen men väl vid leveransen. Enligt utredningens mening måste ett godtroshävd vara möjligt även i en sådan situation.

Det främsta skälet till att kravet på att den överlåtna skall ha varit i överlåtarens besittning inte bör tas med i en hävdebestämmelse är emellertid att det enligt utredningens mening skulle vara att ställa alltför stora krav på en godtroende innehavare, om han efter tio år alltid skulle behöva lägga fram sådan bevisning om besittningsförhållandena vid överlåtelse tillfället att dessa blev utredda. Efter så lång tid är det väl ofta möjligt att lägga fram utredning om och när ett förvärv har skett och vem överlåtaren var, men det kan ofta vara omöjligt att utreda hur det förhöll sig med överlåtarens besittning. Efter så lång tid kan både överlåtaren och förvärvaren helt enkelt ha glömt hur det förhöll sig med den. Om innehavaren har ärvt egendomen och det därför är arvlåtarens förvärv som är av betydelse för innehavarens möjlighet att erhålla äganderätt genom hävd, känner denne i regel inte till de närmare omständigheterna vid arvlåtarens förvärv. Enligt utredningens förslag bör, om egendomen under en tioårsperiod innehas av flera godtroende förvärvare efter varandra, senare innehavare få tillgodoräkna sig tidigare förvärvares innehavstid. Inte heller i sådana

fall är det rimligt att kräva att tidigare överlåtares besittning av egendomen vid själva överlåtelse tillfället alltid skall kunna klarläggas.

Av nu anförda skäl har utredningen i den föreslagna hävdebestämmelsen inte medtagit något uttryckligt krav på att den överlåtne egendomen skall ha varit i överlåtarens besittning vid överlåtelse tillfället. Enligt utredningens mening är det en rimlig ordning att det måste bli utrett att överlåtaren hade egendomen i sin besittning för att en godtroende förvärvare skall få omedelbar äganderätt till egendomen. För äganderätt genom hävd däremot bör det inte krävas mer än att det blir utrett att innehavaren i god tro har förvärvat egendomen genom överlåtelse och därefter har innehaft den i tio år i fortsatt god tro.

Utredningen menar inte att besittningsförhållandena vid överlåtelse tillfället blir utan betydelse för frågan om äganderätt på grund av hävd. Blir det klarlagt att överlåtaren inte hade egendomen i sin besittning vid överlåtelsen kan detta vara en anledning att ifrågasätta innehavarens goda tro om överlåtarens rätt till egendomen.

Utredningen anser även att förutsättningarna för att innehavaren skall anses vara i god tro bör formuleras något annorlunda i hävdebestämmelsen i jämförelse med definitionen av god tro i den nu gällande 3 § godtrosvärvslagen.

Enligt 3 § godtrosvärvslagen krävs av en förvärvare, för att han skall anses ha varit i god tro vid förvärvet, att han gör sannolikt att sådana omständigheter förelåg vid förvärvet att han inte borde ha misstänkt att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen (se prop. 1985/86:123 s. 21 och prop. 1997/98:168 s. 11). Syftet med att ålägga förvärvaren denna beviskyldighet har varit att betona att det ställs höga krav för att någon skall kunna göra ett godtrosvärv. Man kan tillspetsat uttrycka saken så att man därigenom har strävat efter att motverka olägenheterna med extinktionsprincipen.

Enligt nu gällande regler kvarstår förvärvarens rätt till egendomen även om hans goda tro upphör efter det att egendomen traderats till honom.

För att någon skall erhålla äganderätt på grund av hävd bör det däremot krävas god tro under hela den tioåriga innehavstiden. Det måste i frågasättas om regeln i 3 § godtrosvärvslagen, med dess krav på att vissa omständigheter görs sannolika, är lämplig som en bevisregel för god tro annat än vid tidpunkten för förvärvet eller när frågan om förvärvarens goda tro uppkommer inom en kortare tid efter förvärvet. När någon mer än tio år efter en stöld påträffas med stulen egendom kan det knappast vara rimligt att han fortfarande alltid skall kunna göra omständigheterna kring sitt förvärv sannolika. Efter så lång tid kanske han inte längre kommer ihåg dessa omständigheter. Såsom har anförts ovan när det gäller kravet på överlåtarens besittning kan det

ofta vara svårt att lägga fram bevisning om förhållanden som ligger så långt tillbaka i tiden.

Härtill kommer att det godtroskrav som uppställs i 3 § blir svårt att tillämpa på omständigheterna under det fortsatta innehavet. Det är uppenbart att man inte kan kräva av innehavaren att denne skall kunna redogöra för omständigheter som hänför sig till varje tidpunkt av innehavet, särskilt inte om hans goda tro ifrågasätts flera år efter förvärvet. Det kan inte krävas av innehavaren att denne skall styrka att det inte har inträffat något under innehavstiden som medfört att hans goda tro har upphört. Det måste i stället ankomma på den som vill göra gällande att innehavarens goda tro har upphört att ange vilka omständigheter som enligt hans uppfattning har medfört att innehavaren fått anledning att misstänka att den som överlåtitt egendomen inte varit behörig att förfoga över den. Även bevisbördan för att omständigheterna har förelegat bör åvila denne.

Den normativa bedömningen, dvs. vilka krav som kunnat ställas på förvärvaren/innehavaren, bör däremot göras på samma sätt som enligt den nu gällande 3 § (se avsnitt 3.1). Det skall således ske en objektiv bedömning av vad denne med anledning av de angivna omständigheterna borde ha misstänkt.

Utredningen anser att kravet på innehavarens goda tro i hävdebestämmelsen bör uttryckas så att innehavaren varken vid förvärvet eller under innehavet borde ha misstänkt att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen. Om det är flera innehavare efter varandra bör en senare innehavare få tillgodoräkna sig överlåtarens innehavstid. Kravet på förvärv och innehav i god tro bör då gälla för samtliga innehavare.

Genom att uttrycka godtroskravet på det föreslagna sättet markeras, att det inte är egendomens aktuella innehavare som måste göra vissa omständigheter sannolika, utan att det ankommer på den ursprungliga ägaren, att lägga fram omständigheter som ger underlag för bedömningen att innehavaren, vid förvärvet eller under den tioåriga innehavstiden, borde ha misstänkt att hans fångesman saknade rätt att förfoga över egendomen.

Om den ursprungliga ägaren har förlorat sin vindikationsrätt till egendomen genom någon annans hävd anser utredningen att det är rimligt att ägaren därefter skall ha rätt att få tillbaka egendomen mot lösen. Utan en sådan rätt skulle ägaren efter denna tidpunkt vara sämre ställd än om han hade frånhänts egendomen på ett sätt som inte hade medfört rätt till vindikation. Enligt nu gällande rätt finns det, bortsett från kravet på att ägaren måste framställa sitt anspråk på egendomen inom en viss tid från det att han måste antas ha fått kännedom om innehavet, inte någon tidsbegränsning av lösenrätten. Det enda som

krävs är att egendomen finns i behåll, vilket innebär att rätten till lösen är betydelselös om egendomen har förstörts eller konsumerats. Den föreslagna rätten till lösen även efter vindikationsrättens upphörande kan inte anses medföra behov av någon förändring av den nuvarande regleringen. Någon särskild preskriptionsbestämmelse för denna lösenrätt föreslås därför inte.

11 Den som har fått ersättning för egendomens värde av en tidigare förvärvare skall ha rätt att därefter lösa egendomen från den nuvarande innehavaren

I detta avsnitt behandlas den situationen att en godtroende förvärvare av egendom, som omfattas av vindikationsregeln, inte har egendomen kvar när han utsätts för ett vindikationsanspråk. Ägaren anses då ha rätt att i stället erhålla ersättning för egendomens värde. I avsnittet diskuteras också vad som bör gälla om egendomen kommer till rätta sedan ägaren har fått ersättning av en tidigare förvärvare. Utredningen föreslår att en ägare, som har fått ersättning för egendomens värde av en förvärvare, skall ha rätt att få tillbaka egendomen mot lösen, om den därefter påträffas hos en innehavare som har förvärvat den i god tro. Förslaget kommer till uttryck genom ett tillägg till bestämmelsen om lösen i godtrosvärvslagen.

11.1 Egendomen finns inte i behåll hos förvärvaren

Den som har förvärvat stulen egendom kanske inte längre har kvar egendomen när han utsätts för ett vindikationsanspråk. Att en ondtröende förvärvare i sådana situationer är skyldig att betala ersättning för egendomens värde framstår som i det närmaste självklart och framgår även av praxis (se t.ex. NJA 1995 s. 337).

Det som är av intresse vid ett genomförande av utredningsförslaget är emellertid vad som gäller om en godtroende förvärvare inte har kvar egendomen, t.ex. på grund av att han har sålt den vidare, kastat bort den eller konsumerat den. Sådana situationer kan aktualiseras även med nu gällande lagstiftning om godtrosvärv, nämligen om det är något annat rekvisit än förvärvarens goda tro som har brustit för att ett giltigt

godtrosvärv skall ha kommit till stånd. Förvärvaren kan t.ex. ha erhållit egendomen genom arv eller något annat universalfång eller köpt den av någon som inte hade den i sin besittning.

Det finns inte många publicerade rättsfall, särskilt inte från senare tid, som behandlar frågan om en godtroende förvärvares skyldigheter gentemot egendomens rätta ägare, när förvärvaren trots sin goda tro inte har fått äganderätt till egendomen och inte längre har egendomen kvar när den rätte ägaren framställer krav mot honom. Man torde dock kunna utgå ifrån att en godtroende förvärvare, som av någon anledning inte kan utge egendomen vid ett vindikationsanspråk, i regel är skyldig att utge ersättning för egendomens värde.

I rättsfallet NJA 1894 s. 160 förpliktades en förvärvare av egendom, som inte ansågs ha varit i överlåtarens besittning vid förvärvet, att trots sin goda tro betala ersättning för egendomens värde när han hade använt den (ett järnparti). Samma princip har kommit till uttryck i NJA 1909 s. 458, NJA 1919 s. 525, NJA 1948 s. 673 och NJA 1959 s. 466, som alla gäller godtroende förvärvare.

Samma uppfattning om rättsläget redovisas även i juridisk doktrin, se t.ex. Jan Hellner, *Om obehörig vinst*, s. 262 ff., Anders Agell, *Festskrift till Jan Hellner*, s. 32 f. och Hjalmar Karlgren, *Obehörig vinst och värdeersättning*, s. 109. Se även SOU 1965:64 s. 116.

En förvärvare, som krävs på ersättning för egendomens värde anses inte ha rätt att i förekommande fall hänvisa ägaren till att först rikta sitt anspråk gentemot en senare förvärvare, som innehar egendomen. Som skäl mot en sådan ordning har bl.a. anförts att det skulle vara en onödig omgång om ägaren först skulle vara tvungen att kräva egendomen från innehavaren, som sedan skulle kunna vända sig mot sin fångesman. En regel om att ägaren skulle vara hänvisad till att först utkräva egendomen från innehavaren har inte ansetts innebära någon fördel för den tidigare förvärvaren, eftersom innehavaren i ett sådant fall kan vända sig mot honom och framställa anspråk på grund av att egendomen varit behäftad med ett rättsligt fel (se Hellner a.a. s. 245 ff.).

Ägarens rätt att begära ersättning av den tidigare förvärvaren omfattas av den allmänna tioårspreskriptionen för fordringar. Utredningen har övervägt om den föreslagna preklusionsfristen om sex månader för att framställa ett vindikationsanspråk (se avsnitt 10.1.1) bör få konsekvenser för den preskriptionstid som gäller för rätten till ersättning för egendomens värde, så att en sexmånadersfrist skulle gälla både rätten till själva egendomen och rätten till ersättning för dess värde. En förvärvare som i sin tur har överlåtit egendomen vidare ansvarar emellertid för det rättsliga felet gentemot sin förvärvare i minst tio år från överlåtelsetillfället (jfr avsnitt 9.5). Det kan enligt utredningens uppfattning inte anföras tillräckliga skäl för att ansvaret

gentemot egendomens ägare skall upphöra inom kortare tid. Förslaget att ägarens vindikationsanspråk skall upphöra gentemot den som innehar egendomen, om ägaren inte kräver tillbaka egendomen inom sex månader från det att han fått reda på var egendomen finns, bygger på uppfattningen att innehavaren har ett starkt berättigat intresse av att inom rimlig tid få reda på om han fortsättningsvis kan betrakta egendomen som sin egen eller inte. Att en gäldenär kan få leva i ovisshet i så lång tid som tio år om en borgenär kommer att göra gällande ett fordringsanspråk är accepterat av rättsordningen genom nuvarande preskriptionsbestämmelser och utredningen har inte funnit skäl att föreslå någon särregel för den här avsedda situationen.

11.2 Egendomen påträffas hos en senare förvärvare

Om ägaren har fått ersättning för egendomens värde av en tidigare förvärvare och därefter får kännedom om att egendomen finns hos en senare förvärvare kan han fortfarande vara intresserad av att få tillbaka själva egendomen.

Frågan är om en ägare, som har krävt och fått ersättning för egendomens värde av en förvärvare därefter kan anses ha kvar rätten att få tillbaka själva egendomen, om den sedan skulle komma till rätta, eller om förvärvaren skall anses ha övertagit ägarens rätt till egendomen genom att betala ersättning för den. Rättsläget får betraktas som oklart i detta hänseende.

Den som är angelägen om att få tillbaka sin stulna egendom om den upphittas, bör enligt utredningens mening inte vara tvungen att avstå från att kräva ersättning från en förvärvare, som har överlåtit egendomen vidare, för att vara försäkrad om att kunna få tillbaka egendomen om den kommer till rätta. Å andra sidan bör en ägare inte kunna få dubbel kompensation genom att först uppbära värdeersättning och sedan få tillbaka själva egendomen.

Utredningen föreslår att en ägare, som har fått ersättning för egendomens värde av en förvärvare, som inte längre hade egendomen kvar, skall ha rätt att få tillbaka egendomen mot lösen. Om rättsläget är sådant att ägaren anses ha förlorat sin rätt till egendomen genom att ta emot ersättning för dess värde skulle han annars riskera att hamna i ett sämre läge, när det gäller möjligheten att få tillbaka egendomen, än vad den gör som med nuvarande regler har blivit bestulen och uppburit försäkringsersättning för egendomen. Med gällande lagstiftning om godtrosförvärv förekommer det att en bestulen person, som önskar få

tillbaka egendom för vilken han har uppburit försäkringsersättning, med försäkringsbolagets tillåtelse använder försäkringsersättningen för att lösa till sig egendomen om han påträffar den hos en godtroende förvärvare. Om ägaren ges rätt att lösa till sig egendomen efter att ha fått ersättning för egendomens värde av en förvärvare får han därmed en motsvarande rätt.

Om rättsläget är det motsatta, dvs. om ägaren anses ha kvar rätten till egendomen trots att han har fått ersättning från en tidigare förvärvare, förhindrar utredningens förslag att ägaren får dubbel kompensation för egendomen.

Även om det naturligtvis kommer att höra till undantagen att en ägare först uppbur ersättning för egendomens värde och därefter påträffar egendomen och vill framställa anspråk på att få tillbaka den, anser utredningen att situationen bör regleras i godtrosförvärvslagen.

Utredningen föreslår därför att en ägare, som av en godtroende förvärvare av egendom som omfattas av ägarens vindikationsrätt har fått ersättning för egendomens värde på grund av att förvärvaren inte längre hade den kvar, skall ha rätt att lösa till sig egendomen från en senare innehavare. Enligt utredningens förslag, som utvecklas närmare i avsnitt 12, skall lösenbeloppet motsvara egendomens värde.

När innehavaren tvingas avstå från egendomen innebär detta att han kan framställa anspråk gentemot sin fångesman på grund av rättsligt fel (se avsnitt 9). Om innehavaren inte behöver avstå från egendomen annat än mot lösen och om lösenbeloppet motsvarar egendomens värde, får han sådan kompensation för egendomen att han oftast inte har något skäl att vända sig mot sin fångesman. Det är endast om han har betalat ett högre belopp för egendomen än vad som motsvaras av värdeersättningen och därför vill ha kompensation för detta, eller skadestånd av fångesmannen, som han måste kräva sin fångesman.

12 Hur lösenbeloppets storlek bör bestämmas

Enligt gällande rätt har den som på grund av någon annans godtrosvärk förlorat äganderätten till viss egendom rätt att få tillbaka egendomen mot lösen. Om den av utredningen föreslagna vindikationsregeln införs beträffande stulen egendom och egendom som på liknande sätt har frånhänts ägaren, kommer ägaren att ha rätt att återfå sådan egendom utan att behöva betala lösen. Lösenbestämmelsens tillämpningsområde minskar därmed väsentligt.

Utredningen föreslår emellertid att även den som har förlorat äganderätten till viss egendom på grund av att någon annan har blivit ägare till den genom hävd skall ha rätt att återfå egendomen mot lösen (se avsnitt 10). Enligt utredningens förslag skall lösenrätten gälla även för den som har fått ersättning för egendomens värde av en förvärvare, som vid tidpunkten för återkravet inte hade egendomen kvar (se avsnitt 11).

Enligt gällande rätt bestäms lösenbeloppet enligt den s.k. vederlagsprincipen, vilket innebär att det skall motsvara förvärvarens kostnader för förvärvet av egendomen och dess förbättring. Av skäl som redovisas i detta avsnitt föreslår utredningen att lösenbeloppet i stället skall bestämmas enligt den s.k. värdeprincipen, dvs. till ett belopp som motsvarar egendomens värde.

12.1 Vederlagsprincipen och värdeprincipen

Enligt den nu gällande lydelsen av 5 § godtrosvärkslagen skall lösen motsvara ägarens kostnader för förvärv av egendomen och dess förbättring. Vid bestämmandet av lösen skall hänsyn tas till förändringar i penningvärdet. Beloppet skall dock motsvara högst egendomens värde i den allmänna handeln.

Värdeprincipen anses innebära att lösenbeloppet bestäms till egendomens värde i den allmänna handeln vid den tidpunkt då lösenrätten utövas (se prop. 1985/86:123 s. 12).

Såsom har redogjorts för i avsnitt 3 diskuterades i förarbetena till godtrosförvärvslagen om lösenbeloppet borde bestämmas enligt vederlagsprincipen eller enligt värdeprincipen. Värdeprincipen, som medför att den godtroende förvärvaren försätts i samma läge som om han fått behålla egendomen, förordades inledningsvis i propositionen. Som skäl härför framhölls bl.a. att resultatet av vederlagsprincipen framstod som mindre tilltalande om det hade förflutit lång tid från det att egendomen frånhänts den ursprungliga ägaren till den tidpunkt då återlösen skulle ske, eftersom det för sådana situationer blev nödvändigt med komplicerade regler om hur inflation och andra värdeförändrande faktorer skulle beaktas när lösenbeloppet skulle fastställas. Värdeprincipen ansågs mera praktisk än vederlagsprincipen eftersom den inte krävde några särskilda utfyllnadsregler för sådana fall då den som innehade egendomen hade erhållit den utan vederlag, dvs. genom gåva, arv, testamente eller bodelning. Det ansågs vidare rimligt att den som trots att han har gjort ett godtrosförvärv tvingades avstå från egendomen så långt det var möjligt hölls skadeslös. En tillämpning av värdeprincipen ansågs inte heller oskälig gentemot den ursprungliga ägaren eftersom han i de flesta fall hade fått ut försäkringsersättning med ett belopp som motsvarade egendomens värde och det därför var rimligt att han fick lösa tillbaka egendomen efter samma grunder (se a. prop. s. 12 f.)

Lagrådet invände mot resonemanget och uttalade att vederlagsprincipen var att föredra framför värdeprincipen. Enligt Lagrådet var vederlagsprincipen enklare att tillämpa i praktiken och kunde underlätta uppgörelser, medan bestämmandet av ett marknadsvärde kunde vara förenat med stora svårigheter. Härtill kom enligt Lagrådet att tillämpningen av värdeprincipen kunde vålla problem om egendomen hade stigit i värde efter förvärvet. Om det var fråga om museiföremål eller personliga värdeföremål med affektionsvärde som hade ökat i värde ansågs det inte självklart att förvärvarens anspråk på vinst skulle gå före den ursprungliga ägarens önskan att få köpa tillbaka det stulna till ett överkomligt pris. Lagrådet framhöll att i de fall ägaren hade fått försäkringsersättning hade ersättningsbeloppet bestämts på grundval av värdet vid förlusttillfället och att man då det gällde personliga värdeföremål med annat värde än det rent ekonomiska måste räkna med att ägaren ofta skulle dröja med ett ersättningsköp av olika skäl, t.ex. förhoppningar om att återfå det stulna eller helt enkelt svårigheter att ersätta föremål med affektionsvärde. Vidare uttalades att om värdestegringen, som ofta är avsevärd på sådana saker som det är fråga om här, skulle tillfalla förvärvaren, kunde lösenrätten lätt bli illusorisk. I fråga om stulna museiföremål skulle det överhuvudtaget vara svårt att föra ett träffande resonemang om försäkring och

ersättningsköp. Vederlagsprincipen ansågs därför särskilt naturlig i fråga om sådana föremål. En regel som garanterade förvärvaren värdestegring eller handelsvinst kunde leda till otillfredsställande resultat. Som exempel anfördes fallet då någon hade förvärvat ett föremål inte till uppenbart underpris utan till normalt inköpspris för den som driver yrkesmässig handel med liknande föremål. Att den ursprungliga ägaren, som hade frånstulits egendomen, skulle nödgas betala handelsvinst ansågs som klart stötande. Det som kunde tala mot en renodlad vederlagsprincip var att hänsynen till den ursprungliga ägaren avtog och de till förvärvaren ökade i tyngd med tidsavståndet (se a. prop. s. 29 f.).

Lagrådets uppfattning i frågan ledde till att lösenbeloppets storlek kom att bestämmas med tillämpning av vederlagsprincipen. I propositionen framhölls att vederlagsprincipen onekligen ger en bättre garanti för att den ursprungliga ägaren verkligen kommer att ha ekonomisk möjlighet att lösa till sig egendomen samt att det är mindre tillfredsställande att lösen skall motsvara det fulla värdet när förvärvaren har innehaft egendomen endast en kort tid och erlagt ett lägre belopp för den (se a. prop. s. 33).

12.2 De olika lösensituationerna

Enligt utredningens förslag kommer en ursprunglig ägare ha rätt att få tillbaka egendom mot lösen i tre olika situationer, nämligen när en förvärvare har blivit ägare till egendomen på grund av att han gjort ett giltigt godtrosvärv, dvs. då vindikationsregeln inte är tillämplig, då en förvärvare har blivit ägare till egendomen genom hävd och då ägaren har fått ersättning för egendomens värde av en tidigare förvärvare av egendomen. I det följande diskuteras efter vilken princip lösenbeloppet lämpligen bör bestämmas i de olika situationerna.

12.2.1 Lösen då vindikationsregeln inte är tillämplig

Såsom har framgått har ett av skälen till att vederlagsprincipen valts för att bestämma lösenbeloppet varit att man har velat ta större hänsyn till den ursprungliga ägaren än till förvärvaren. Med den nu gällande extinktionsprincipen har ju den ursprungliga ägaren inte rätt att återfå stulen egendom från någon som har förvärvat den i god tro, om han inte betalar lösen för den. Hänsynen till ägaren har ansetts medföra att det är angeläget att lösenbeloppet bestäms på ett sådant sätt att denne har ekonomisk möjlighet att utöva sin lösenrätt.

Om den av utredningen föreslagna vindikationsregeln införs beträffande stulen egendom kommer den ursprungliga ägaren att ha rätt att återfå sådan egendom utan att behöva betala lösen. I de fall den ursprungliga ägaren behöver lösa till sig egendomen har han frånhänts den på ett sådant sätt att vindikationsregeln inte är tillämplig, t.ex. genom förfaranden som straffrättsligt vanligen är att bedöma som förskingring, olovligt förfogande eller bedrägeri. I dessa fall har den ursprungliga ägaren anförtrott egendomen åt någon annan eller på annat sätt själv medverkat till att han frånhänts egendomen. I sådana situationer har utredningen ansett att avvägningen mellan den ursprungliga ägarens och den godtroende förvärvarens intressen bör utfalla till förmån för exstinktionsprincipen, dvs. den ursprungliga ägaren får stå risken för att han blir av med egendomen genom ett brottsligt förfarande och den som i god tro förvärvat egendomen därefter bör hållas skadeslös. Om ägaren blir av med egendomen på ett sådant sätt och sedan vill utöva sin rätt att lösa till sig egendomen från en godtroende förvärvare, framstår det enligt utredningens uppfattning inte som självklart att man skall ta större hänsyn till den ursprungliga ägaren än till den godtroende förvärvaren när lösenbeloppet skall bestämmas. I konsekvens med det förda resonemanget om hur riskfördelningen bör ske mellan den ursprungliga ägaren och den godtroende förvärvaren bör enligt utredningens uppfattning större hänsyn tas till förvärvarens intressen. Det är rimligt att den som trots att han har gjort ett godtrosförvärv tvingas avstå från egendomen så långt det är möjligt hålls skadeslös.

Även processekonomiska skäl talar för att lösenbeloppet bestäms enligt värdeprincipen. En köpare som tvingas att avstå från den köpta egendomen mot lösen kan med fog göra gällande att egendomen är behäftad med ett rättsligt fel. Om köparen i en lösensituation får ersättning för egendomens aktuella värde saknar han oftast skäl att rikta ersättningsanspråk mot sin säljare.

Utredningen anser således att värdeprincipen är mest ändamålsenlig när det gäller att bestämma lösenbeloppets storlek i nu angivna situationer.

12.2.2 Lösen efter hävd

I förarbetena till den nu gällande lagstiftningen har framhållits att vederlagsprincipen är särskilt tilltalande i de fall förvärvaren har innehaft egendomen under en kortare tid. Utredningens förslag att den ursprungliga ägaren skall ha en rätt att lösa till sig egendom från den som har förvärvat äganderätten till denna genom hävd innebär att

lösenrätten kan aktualiseras när förvärvaren har innehaft egendomen under en mycket lång tid. Såsom har anförts avtar hänsynen till den ursprungliga ägaren allteftersom tiden går, medan hänsynen till förvärvaren ökar. Det finns även andra skäl för att ifrågasätta det lämpliga i att tillämpa vederlagsprincipen när en lång tid har förflutit från innehavarens förvärv. Denne kan helt enkelt ha glömt hur mycket han betalat för egendomen och har inte längre kvar någon dokumentation om köpet, eller han kan ha avlidit varvid egendomen har ärvts av någon som inte känner till vad arvlåtaren har betalat för den. I sådana fall är det inte möjligt att tillämpa vederlagsprincipen utan man är hänvisad till att bestämma lösenbeloppet på annat sätt. Utredningen anser därför att övervägande talar för att lösenbeloppet även i hävdesituationer bestäms på grundval av värdeprincipen.

12.2.3 Lösen efter erhållen värdeersättning

Även i de fall en ägare som har fått ersättning för egendomens värde påträffar egendomen hos en senare förvärvare och då vill lösa till sig den, kan man utgå ifrån att en längre tid har hunnit förflyta sedan ägaren frånhändes egendomen. De skäl som har anförts under avsnitt 12.2.2 beträffande värdeprincipen är därför giltiga även i den här avsedda situationen.

12.3 Lösenbeloppet bör beräknas enligt värdeprincipen

Utredningens förslag om ett införande av vindikationsprincipen för stulen egendom innebär att en ägare i de flesta fall har rätt att återfå egendom som frånhänts honom utan att behöva betala lösen. Med hänsyn till att det vanligen är fråga om tillgreppsbrott när någon ofrivilligt har blivit av med sin egendom kan man utgå ifrån att rätten att återfå egendom mot lösen kommer att få en begränsad praktisk betydelse i framtiden. Även fall då någon vill lösa till sig egendom från någon som har fått äganderätten till den genom hävd torde bli tämligen ovanliga. Detsamma gäller situationer då ägaren vill återfå egendomen mot lösen efter att fått ersättning för dess värde. Av skäl som anförts ovan anser utredningen dock att principen för att bestämma lösenbeloppets storlek bör ändras från den nu gällande vederlagsprincipen till värdeprincipen.

Ett lösenbelopp bestämt enligt värdeprincipen skall i princip motsvara egendomens värde i den allmänna handeln vid den tidpunkt

då lösenrätten utövas. Med den allmänna handeln avses den normala handeln med föremål av ifrågavarande art. I möjligaste mån bör man bortse från lokala och liknande variationer i egendomens värde (jfr prop. 1985/86:123 s. 23).

Om egendomen är av en sådan art att den normalt inte överläts, såsom är fallet med t.ex. unika museiföremål eller olika slags kultur-egendom, torde värdet få anses motsvara vad egendomen kunde förväntas inbringa vid en så omsorgsfullt genomförd försäljning som kan anses rimlig när det gäller egendom av den art det är fråga om.

12.4 Värdeprincipen medför att det inte behövs särregler för förvärv utan vederlag

I den nu gällande bestämmelsen i 5 § godtrosförvärvslagen om lösenbeloppets storlek finns det en speciell reglering för de fall ägaren har förvärvat egendomen utan vederlag, dvs. genom gåva, arv, testamente eller bodelning. I sådana situationer skall även kostnad som ägarens fångesman haft för förvärvet av egendomen och dess förbättring räknas in i lösenbeloppet, under förutsättning att fångesmannen skulle ha haft rätt till lösen om ett återkrav hade riktats mot honom. Kravet på att även fångesmannen skulle ha haft rätt till lösen innebär att den som har erhållit egendom genom ett benefikt förvärv från någon som inte har gjort ett giltigt godtrosförvärv av den inte har rätt till lösen. Såsom har framhållits i avsnitt 3 innebär detta att den som fått stulen egendom i gåva av en tjuv visserligen kan ha gjort ett godtrosförvärv, men måste lämna tillbaka egendomen utan lösen om den bestulna begär det.

En övergång till värdeprincipen vid bestämmandet av lösen innebär att en särregel för benefika eller liknande förvärv kan undvaras. Detta innebär visserligen att även den som har fått egendomen i gåva från någon som inte skulle ha haft rätt till lösen får en sådan rätt, om han tvingas att lämna ifrån sig egendomen. Den som har erhållit egendomen genom ett universalfång får däremot, såsom för närvarande, rätt till lösen endast om fångesmannen skulle ha haft en sådan rätt, eftersom han trots sin goda tro inte kan få bättre rätt till egendomen än sin fångesman.

Om utrymmet för godtrosförvärv krymps i enlighet med förslaget finns det enligt utredningens mening inte skäl att särbehandla gåvofallen.

13 Förslagets relevans för annan lagstiftning om godtrosvärv

Enligt direktiven till utredningsuppdraget skall utredaren med utgångspunkt från de förslag som lämnas i fråga om godtrosvärvslagen bedöma om även de särskilda regler om godtrosvärv av lösöre som finns i annan lagstiftning bör ändras, samt om det finns skäl att ändra i gällande regler om godtrosvärv av andra slag av lös egendom än lösöre (dir. 1998:95 s. 8).

Bestämmelser om godtrosvärv finns bl.a. i 25 kap. 7 § ärvdebalken, 11 § avtalslagen, 54 och 55 §§ kommissionslagen, 14 § skuldebrevslagen, 3 kap. 6 § aktiebolagslagen, 6 kap. 3 och 4 §§ lagen om kontoföring av finansiella instrument och 2 kap. 10 § sjölagen .

Av skäl som redovisas i detta avsnitt anser utredningen att ett införande av en vindikationsregel i godtrosvärvslagen inte motiverar några ändringar i de nämnda bestämmelserna.

13.1 11 § avtalslagen samt 54 och 55 §§ kommissionslagen

I 11 § avtalslagen regleras vad som gäller om en fullmäktig företar en rättshandling som strider mot särskilda inskränkande föreskrifter av fullmaktsgivaren, dvs. överskrider sin befogenhet. Av första stycket, som reglerar s.k. självständig fullmakt, (begreppet har redovisats närmare i avsnitt 3.2.2), följer att en befogenhetsöverskridande rättshandling gäller mot fullmaktsgivaren, om tredje man var i god tro i fråga om befogenheten.

I 54 § kommissionslagen regleras i vilken utsträckning en kommittent (uppdragsgivaren) är bunden av en kommissionärs (uppdragstagarens) förfoganden gentemot tredje man då kommissionären säljer godset till lägre pris än han borde eller på annat sätt handlar i strid med kommittentens intresse. Bestämmelsen går i korthet ut på att sådana förfoganden är gällande mot kommittenten om tredje man är i god tro.

Detsamma gäller enligt 55 § kommissionslagen om kommissionären förfogar över gods som innehas för kommittentens räkning efter det att uppdraget har upphört.

Såväl 11 § avtalslagen som 54 och 55 §§ kommissionslagen reglerar situationer när intressekollisionen har uppkommit på grund av att någon har givit en annan person behörighet att förfoga över sin egendom och denne har handlat i strid med huvudmannens instruktioner.

I konsekvens med det resonemang som förts i avsnitt 7 angående olovliga förfoganden över egendom som ägaren anförtrott överlåtaren, finns det inte skäl att vid en övergång till vindikationsprincipen beträffande stöldgods m.m. göra några ändringar i de nu behandlade bestämmelserna.

13.2 25 kap. 7 § ärvdabalken

25 kap. 7 § ärvdabalken handlar om dödförklaring. Förenklat uttryckt följer av bestämmelsen att, om en dödförklarad person sedermera visar sig vara vid liv, återgång skall ske av egendom som ärvts i anledning av dödförklaringen, även för det fall att egendomen överlåtits till någon annan, om denne inte var i god tro då han åtkom egendomen.

De motiv som enligt direktiven ligger bakom en övergång till vindikationsprincipen beträffande stöldgods kan inte anses utgöra skäl att ändra i denna bestämmelse. Den som har överlåtits den dödförklarades egendom till en godtroende förvärvare har ju inte tillgripit egendomen utan haft den i sin besittning med stöd av lag.

13.3 14 § skuldebrevslagen

Såsom har framgått av redogörelsen i avsnitt 3.2.4 innebär legitimationsreglerna för löpande skuldebrev i 13 och 14 §§ skuldebrevslagen en presumtion för att innehavaren av skuldebrevet har rätt att göra fordringen gällande mot gäldenären och att överlåta fordringen till en tredje man.

Dessa legitimationsregler är av avgörande betydelse för det löpande skuldebrevets omsättningsvärde. Genom att göra ett skuldebrev löpande kan gäldenären öka skuldebrevets omsättningsvärde och därigenom göra det lättare att placera hos en kreditgivare (se Hugo Tiberg m.fl., *Skuldebrev, växel och check*, 7 uppl. s. 81 ff.). Legitimationsreglernas huvudsakliga syfte är således att tillgodose gäldenärsintresset av att löpande skuldebrev kan omsättas och inte att skydda godtroende

förvärvare av löpande skuldebrev. Det skydd som en godtroende förvärvare erhåller skulle närmast kunna betraktas som en bieffekt av gäldenärens intresse av att kunna betala med befriande verkan till den som innehar ett löpande skuldebrev. Det bakomliggande syftet med skuldebrevslagens legitimationsregler är således ett helt annat än syftet med en vindikationsregel, som ju främst är att motverka handeln med stöldgods.

Vad som nu har sagts talar emot att man skulle låta ett införande av en vindikationsregel avseende lösöre få effekter på lagstiftningen om skuldebrev.

En annan omständighet som bör beaktas i detta sammanhang är sambandet mellan löpande skuldebrev, växlar och checkar, som talar för att möjligheterna till godtrosförvärv bör vara enhetligt reglerade när det gäller dessa typer av värdepapper. Löpande skuldebrev, växlar och checkar har ansetts vara de viktigaste av de värdepapper som "förkroppsligar" en penningfordran, vilket innebär att de är underkastade en rad regler som syftar till att göra dem så oberoende av det rättsförhållande som föranlett att värdepapperet utfärdats eller överlåtits att papperet skall kunna fungera som ett omsättningspapper och som en självständig bärare av fordringen (se Henrik Hessler, *Obehöriga förfaranden med värdepapper*, 2 uppl. s. 17).

Såväl växellagen (1932:130) som checklagen (1932:131) innehåller bestämmelser om godtrosförvärv som i allt väsentligt är likartade med motsvarande bestämmelser i skuldebrevslagen (16 § växellagen och 21 § checklagen). Dessa lagar bygger på konventioner om gemensam lagstiftning om växlar och checkar, som antogs i Genève år 1930 respektive år 1931. Sveriges bundenhet till dessa konventioner innebär att ett införande av en vindikationsregel i skuldebrevslagen inte skulle kunna medföra motsvarande ändringar i de lagar som gäller för växlar och checkar, vilket är ett skäl mot att i skuldebrevslagen införa en särbestämmelse beträffande tillgripna skuldebrev. Av här redovisade skäl anser utredningen att en övergång till vindikationsprincipen beträffande tillgripet lösöre inte bör föranleda någon ändring i skuldebrevslagen. Härtill kommer att löpande skuldebrev kan vara föremål för exstinktiva godtrosförvärv enligt dansk, norsk och finsk rätt, vilket talar för att den nu gällande exstinktionsprincipen för sådan egendom bör bibehållas i svensk rätt.

13.4 3 kap. 6 § aktiebolagslagen

Eftersom aktiebrev i väsentliga delar är jämställda med löpande skuldebrev bör även när det gäller vindikationsprincipens tillämpning samma överväganden göras angående aktiebrev som beträffande löpande skuldebrev.

13.5 6 kap. lagen om kontoföring av finansiella instrument

Av bestämmelserna i 6 kap. lagen om kontoföring av finansiella instrument framgår att en förvärvare av finansiella instrument som är registrerade enligt denna lag måste ha förlitat sig på innehållet i registret för att anses ha varit i god tro vid sitt förvärv.

De civilrättsliga verkningar som annars är knutna till innehavet av aktiebrev eller löpande skuldebrev har således i stället knutits till registreringen (prop. 1997/98:160 s. 128 och 1988/89:152 s. 76). Eftersom sådana finansiella instrument som är registrerade enligt denna lag inte motsvaras av några utfärdade aktiebrev eller liknande, kan de inte innehas i egentlig mening och därmed inte heller vara föremål för olovliga tillgrepp.

Det kan således konstateras att ett införande av en vindikationsregel för lösöre inte har någon relevans för regleringen i lagen om kontoföring av finansiella instrument och därför inte bör medföra några ändringar i denna lag.

13.6 2 kap. 10 § sjölagen

Såsom har framgått av redogörelsen i avsnitt 3.2.7 är det enligt 2 kap. 10 § sjölagen möjligt att genom godtrosvärv erhålla äganderätt till ett skepp, även om överlåtaren inte är rätt ägare till skeppet eller har handlat på uppdrag av ägaren. En förutsättning härför är att överlåtarens förvärv var inskrivet i skeppsregistret när överlåtelsen skedde samt att förvärvaren har sökt inskrivning och då var i god tro. Registreringen av skepp motsvarar i detta sammanhang den betydelse som besittning och tradition har beträffande annan lös egendom (se Christer Rune, Rätt till skepp s. 81 ff.).

Enligt utredningens uppfattning kan det inte anföras tillräckliga skäl för att göra den föreslagna vindikationsregeln beträffande stulet lösöre direkt tillämplig på sjölagens område när det gäller skepp, och således

frånta registreringen betydelse för möjligheten att göra godtrosförvärv av ett stulet skepp.

Vad som skulle kunna diskuteras är att, efter mönster av jordabalkens regler beträffande fastigheter, undanta vissa särskilt allvarliga brister i fångeskedjan och således frånkänna registreringen betydelse, om den t.ex. grundats på förfalskade dokument.

En förutsättning för att ett godtrosförvärv skall komma till stånd enligt sjölagen är ju att överlåtaren/tjuven har lyckats att bli inskriven som ägare i skeppsregistret, något som i sin tur torde förutsätta att inskrivningen baseras på en förfalskad handling, om man bortser från möjligheten att överlåtaren själv genom någon medhjälpare har infört oriktiga uppgifter direkt i registret. Genom att frånkänna registreringen betydelse när den grundas på en förfalskad handling skulle man i stor utsträckning uppnå resultatet att stulna skepp inte längre kunde bli föremål för godtrosförvärv. Ett sådant undantag skulle emellertid innefatta inte bara överlåtelser av stulna skepp utan även andra obehöriga överlåtelser som för registreringen kräver att dokument förfalskas.

Såsom har redovisats ovan under avsnitt 3.2.7 diskuterades under förarbetena till 2 kap. 10 § sjölagen, om sjölagens regler om registreringens betydelse borde utformas med fastighetsrättens regelverk på området som förebild. Denna lösning förkastades emellertid med en hänvisning till den internationella omsättningens särskilda krav.

Enligt utredningens uppfattning bör det inte komma i fråga att, utan en ingående översyn av sjölagens samtliga bestämmelser om verkan av registrering, överväga att ändra i sjölagens bestämmelse om registreringens betydelse för möjligheten att göra godtrosförvärv. En sådan ingående översyn får anses ligga utanför denna utrednings uppdrag.

14 Nya regler som underlättar för en målsägande att snabbare få tillbaka stöldgods m.m.

I detta avsnitt redovisas utredningens förslag till ändringar i 27 kap. rättegångsbalken om beslag. Syftet med de föreslagna ändringarna är att förbättra en målsägandes möjlighet att snabbt få tillbaka stulna egendom, som har tagits i beslag, om det är uppenbart att egendomen tillhör målsäganden. Förslaget innebär att åklagaren eller undersökningsledaren i uppenbara fall får besluta att föremålet skall lämnas ut till målsäganden. Den hos vilken beslaget har gjorts skall ha rätt att begära rättens prövning av beslutet.

14.1 Beslagsreglerna i nuvarande tillämpning

Egendom som skäligen kan antas vara frånhänd annan genom brott kan tas i beslag, s.k. återställandebeslag. Lagen möjliggör beslag av föremål i ytterligare två fall, nämligen när föremålet skäligen kan antas ha betydelse för utredning om brott (bevisbeslag) eller vara på grund av brott förverkat (förverkandebeslag), se 27 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken.

Syftet med ett återställandebeslag är att det skall leda till att egendomen återställs till den som blivit av med egendomen genom brott (målsäganden). Ett återställandebeslag kan ske inte bara hos den som är misstänkt för att själv ha gjort sig skyldig till brottslig befattning med egendomen, utan även hos en tredje man. Det räcker med att egendomen skäligen kan antas vara frånhänd annan genom brott. Man kan utgå ifrån att beslagsreglerna för närvarande tillämpas på det sättet att återställandebeslag inte sker hos en tredje man som kan antas ha erhållit äganderätten till egendomen genom ett godtrosförvärv.

Det är en vedertagen uppfattning att ett beslag skall hävas så snart det kan konstateras att åtal inte kommer att väckas. Genom den i SOU 1995:52 förordade lagändringen, som trädde i kraft den 1 januari 1999 (se avsnitt 3.4.2), skall ett beslag av egendom som en målsägande har

framställt anspråk på dock inte hävas förrän tre veckor efter det att målsäganden har underrättats om att så kommer att ske. Därigenom har målsäganden getts en möjlighet att själv väcka talan om bättre rätt till egendomen innan den lämnas tillbaka till den hos vilken beslaget skedde.

Den sedan år 1999 gällande tidsfristen innebär inte någon förändring i det grundläggande synsättet att alla former av beslag är straffprocessuella säkerhetsåtgärder, som skall bestå endast så länge ett åtal kan vara aktuellt. Om förundersökning inte inleds eller om en pågående förundersökning läggs ned skall alla beslag hävas. Detsamma gäller när ett åtal läggs ned.

Såsom framhölls i SOU 1995:52 (s. 185) är kopplingen till en i det konkreta fallet misstänkt gärningsman inte självklar när det gäller återställandebeslag. Eftersom ett återställandebeslag kan ske även hos den som inte är misstänkt för brott, är det ologiskt att upprätthållandet av ett sådant beslag kopplas till frågan om det finns en misstänkt som kan åtalas för brottet eller inte. Upprätthållandet av ett återställandebeslag borde i stället vara fristående från denna fråga, eftersom den grundläggande förutsättningen för återställandebeslaget består så länge föremålet fortfarande skäligen kan antas vara avhänt ägaren genom brott, även om ingen kan åtalas.

Det anses enligt gällande rätt inte finnas någon laglig möjlighet för åklagare eller polis att pröva vem som har den materiella rätten till beslagtagen egendom. Beslaget ses endast som en tillfällig besittningsrubbing som skall återställas när det har visat sig inte vara aktuellt med ett åtal. Sedan åtal har väckts ankommer det på domstolen att i samband med att målet avgörs besluta om beslaget. Det är endast om den hos vilken beslaget har gjorts går med på att egendomen utlämnas till målsäganden, som polis och åklagare anses kunna besluta om att så skall ske.

Riksåklagaren har i flera beslut erinrat om att ett beslag är ett straffprocessuellt tvångsmedel, som innebär en tillfällig besittningsrubbing, och att det inte får användas för annat ändamål än vad lagstiftaren har angett. I besluten har Riksåklagaren framhållit att själva besittningsrubbingen skall vara avgörande för frågan om till vem egendomen skall lämnas ut när beslaget hävs och att åklagaren inte har någon rätt eller skyldighet att ta ställning till om någon annan kan tänkas ha bättre rätt till egendomen. Ett utlämnande till en målsägande kan enligt Riksåklagaren ske endast om den som tidigare var misstänkt går med på detta och det är klarlagt att det inte kan finnas någon ytterligare person som kan göra anspråk på egendomen. Även om det framstår som helt klart att målsäganden har bättre rätt till egendomen, kan den enligt gällande rätt inte lämnas ut till denne, om den som

beslaget har gjorts hos motsätter sig det och det inte föreligger ett domstolsavgörande i frågan (se referat i SOU 1995:52 s. 78).

Utredningen ifrågasätter i och för sig den ovan angivna ståndpunkten att ett utlämnande till en målsägande kräver både samtycke från den tidigare misstänkte och att det är klarlagt att det inte kan finnas någon ytterligare person som kan göra anspråk på egendomen. Eftersom det inte finns något som hindrar att den tidigare misstänkte själv, omedelbart efter återfåendet av egendomen, överlämnar den till målsäganden måste även polis eller åklagare kunna göra detsamma med den tidigare misstänktes tillstånd, när beslaget skall hävas. Om polis eller åklagare också skulle pröva om det finns någon ytterligare person som kan göra anspråk på egendomen, skulle detta innebära att det görs en sådan prövning som Riksåklagaren anser att polis och åklagare inte skall göra.

Enligt utredningens mening finns det skäl som talar för att man bör tillskapa regler som gör det möjligt att använda institutet återställande-beslag för att enklare och snabbare än i dag återställa brottsligt åtkommen egendom till rätt ägare.

14.2 En övergång till vindikationsprincipen i fråga om stöldgods m.m. bör medföra regler som innebär att beslagtagna egendom snabbare kan återställas till målsäganden

En övergång till vindikationsprincipen beträffande egendom som har tillgripits eller åtkommit genom råntvång kommer att i hög grad minska utrymmet för godtroshetsförvärv av egendom som har åtkommit genom brott. Såsom har redogjorts för i avsnitt 7 kommer visserligen inte all brottsligt åtkommen egendom att omfattas av vindikationsprincipen enligt förslaget. Av tillgänglig statistik framgår emellertid att tillgreppsbrotten dominerar stort bland samtliga anmälda förmögenhetsbrott. Enligt uppgifter från Brottsförebyggande rådet uppgick antalet anmälda förmögenhetsbrott, fränsett skadegörelsebrott, år 1999 till 549 110, varav 505 308 var tillgreppsbrott, vilket innebär att över 90 procent av förmögenhetsbrotten var tillgreppsbrott. Det bör därför enligt utredningens mening övervägas om det går att införa regler som möjliggör ett enklare och snabbare återställande av stöldgods o.d. till ägaren i uppenbara fall, dvs. när det rör sig om egendom som uppenbarligen har stulits eller rånats från en känd målsägande. Om en

sådan ordning införs bör den dock omfatta alla uppenbara fall då egendom har frånhänts någon genom brott. Även vid andra brott kan det vara uppenbart att beslagtagen egendom tillhör en målsägande.

Utredningen anser att det i många fall inte är rimligt att en målsägande skall behöva vänta på rättens avgörande i brottmålet för att få tillbaka sin egendom trots att det är uppenbart att egendomen tillhör målsäganden. Det kommer ju fortsättningsvis i flertalet fall inte att finnas anledning att räkna med möjligheten att innehavaren genom ett förvärv i god tro har fått äganderätt till egendom som frånhänts en ägare genom brott.

Utredningen föreslår att det i samband med övergången till vindikationsprincipen i fråga om stöldgods införs en regel i 27 kap. rättegångsbalken om beslag, enligt vilken åklagaren eller undersökningsledaren skall kunna besluta att ett beslagtaget föremål skall lämnas ut till målsäganden, om det är uppenbart att denne har bättre rätt till föremålet än den hos vilken beslaget gjordes. Beslutet skall kunna hänskjutas till rättens prövning av den som innehade egendomen när beslaget gjordes.

Syftet med den föreslagna regleringen är att för uppenbara fall åstadkomma ett så enkelt och smidigt sätt som möjligt att återställa egendom till målsäganden utan att därmed göra avkall på den tidigare besittarens berättigade krav på rättssäkerhet. I detta syfte föreslår utredningen att den hos vilken ett beslag görs alltid skall underrättas om att ett beslut om utlämnande av egendomen till en målsägande kan komma att fattas. Denna underrättelse måste, enligt den föreslagna regleringen, den hos vilken beslaget görs bevisligen få del av. När i ett senare skede ett beslut om utlämnande av föremålet fattas, krävs enligt förslaget endast att en underrättelse om beslutet genast sänds till den hos vilken beslaget har gjorts under dennes senast kända adress. Förslaget i dessa delar har i viss mån haft regleringen i mål om betalningsföreläggande och handräckning som förebild.

I tillämpningsföreskrifter till de föreslagna reglerna bör lämpligen anges att den hos vilken ett beslag görs bör underrättas om betydelsen av att, med hänsyn till eventuella beslut om utlämnande av beslagtagen egendom, hålla undersökningsledaren underrättad om aktuell adress.

De överväganden som ligger bakom det beskrivna förfarandet är att utredningen i största möjliga utsträckning vill undvika delgivnings-svårigheter. Eftersom underrättelsen skall ske i samband med själva beslaget är den som innehar egendomen ofta närvarande och kan ta emot underrättelsen. Skulle man däremot föreskriva att själva beslutet skall delges, riskerar man att det i detta senare skede har uppstått svårigheter att komma i kontakt med denne. Genom det föreslagna förfarandet tillgodoses enligt utredningens uppfattning rättssäkerheten

för den hos vilken beslaget sker, utan att man riskerar att förslaget i praktiken inte innebär någon förbättring för målsäganden på grund av delgivningssvårigheter.

Enligt förslaget får beslaget inte hävas och egendomen lämnas ut till målsäganden förrän tre veckor har förflutit efter det att underrättelsen om beslutet har sänts till den som beslaget har gjorts hos. Under denna tid kan denne begära rättens prövning av beslutet.

Det skall understrykas att ett beslut om att egendomen skall utlämnas till en målsägande inte innebär annat eller mer än just ett beslut om utlämnande. Även beslutets rättsliga betydelse kan således närmast liknas vid ett beslut om särskild handräckning. Egendomen återställs till målsäganden genom ett förenklat förfarande. Inte ens efter en rättslig prövning av ett sådant beslut kommer frågan om själva rätten till egendomen att vara rättskraftigt avgjord. I praktiken kommer ett utlämnande av beslagtagna egendom till målsäganden emellertid innebära att kravet på att vidta rättsliga åtgärder överflyttas från målsäganden till den hos vilken beslaget har gjorts. Det är alltså denne som efter ett sådant beslut kommer att tvingas vidta rättsliga åtgärder, om han vill ha tillbaka egendomen.

Tillämpningsområdena för den föreslagna vindikationsregeln och de föreslagna reglerna i 27 kap. rättegångsbalken om beslag och utlämnande av egendom till en målsägande sammanfaller inte helt. Den praktiska betydelsen härav behandlas i avsnitt 15.6.

15 De nya reglerna i praktisk tillämpning

I detta avsnitt behandlas några problemställningar som kan uppstå vid en praktisk tillämpning av godtrosvärvslagen i dess lydelse enligt förslaget. Inledningsvis diskuteras lagens tillämpning i rättegång samt bevisfrågor som därvid kan uppkomma. Förslagets konsekvenser för häleriansvaret tas upp. I avsnittet förs även resonemang om s.k. självtäkt. Andra frågor som behandlas är den föreslagna vindikationsregelns förhållande till besittningsbegreppet och till de föreslagna reglerna i 27 kap. rättegångsbalken om utlämnande av beslagtagna egendom till målsäganden, samt vad som gäller om egendomens värde har förändrats under tiden mellan förvärvet och vindikationsanspråket, om den har ersatts av annan egendom eller om den har medfört avkastning. Vidare berörs situationer då någon har förvärvat panträtt eller retentionsrätt i den egendom som blir föremål för ett vindikationsanspråk. Slutligen berörs försäkrings- och skatterättsliga frågor.

15.1 Lagens tillämpning i civilprocess

I en process om bättre rätt till lösöre med tillämpning av godtrosvärvslagen i dess nu gällande lydelse är det vanligtvis en förvärvares goda eller onda tro som är föremål för delade meningar mellan parterna.

Enligt 3 § i den nu gällande lydelsen av godtrosvärvslagen (2 § andra stycket enligt utredningens förslag) skall en förvärvare anses vara i god tro, endast om det är sannolikt att egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds och omständigheterna i övrigt var sådana att han inte borde ha misstänkt att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen.

Bedömningen av om förvärvaren har varit tillräckligt aktsam skall alltså göras i två led. För det första skall utredas vilka omständigheter som förelåg vid förvärvet. Det ankommer på förvärvaren att göra sannolikt att förvärvet har gått till så som denne påstått. I det andra

ledet skall man med utgångspunkt från de i det första ledet antagna omständigheterna göra en normativ bedömning av om förvärvaren borde ha misstänkt att överlåtaren saknade rätt att överlåta egendomen. Leder bedömningen till att man inte kan kräva detta skall förvärvaren anses ha varit i god tro.

En följd av kravet att förvärvaren skall göra omständigheterna vid förvärvet sannolika är att förvärvaren, för det fall att han av olika skäl inte känner till något om dessa omständigheter, löper stor risk att förlora processen. Detta gäller även om det finns naturliga orsaker till den bristande kännedomen, såsom att det har gått så lång tid sedan egendomen förvärvades att han inte längre kommer ihåg de närmare omständigheterna eller att han har erhållit egendomen i arv från någon vars förvärv han inte har någon kunskap om.

Vid en tillämpning av godtrosförvärvslagen beträffande stöldgods m.m. enligt förslaget, kommer förvärvarens goda eller onda tro att sakna betydelse för förvärvarens möjligheter att få behålla egendomen. Med den föreslagna vindikationsregeln för stöldgods m.m. måste den som vill bestrida vindikantens rätt till den återkrävda egendomen ifrågasätta den på andra grunder. Förvärvaren kan t.ex. invända att den som framställer anspråket aldrig har ägt egendomen eller inte har frånhänts egendomen på ett sådant sätt att vindikationsregeln är tillämplig.

Eftersom den som har egendom i sin besittning enligt svensk rätt presumeras vara ägare till egendomen, måste den som gör gällande ett äganderättsanspråk till egendom i annans besittning styrka sin rätt, dvs. det är han som bevisbördan för att han äger egendomen.

Om vindikanten lyckas styrka att han var ägare till egendomen och inte själv har överlåtit den, kan innehavaren vinna processen, endast om han gör sannolikt att omständigheterna vid hans förvärv varit sådana att han måste anses ha varit i god tro. Det är först i detta läge av processen som vindikanten har anledning att åberopa att den omtvistade egendomen har tillgripits från honom och att förvärvarens goda tro därför saknar betydelse för dennes äganderättsanspråk.

Den föreslagna vindikationsregelns utformning innebär att det inte krävs att någon fälls till ansvar för ett brott för att regeln skall bli tillämplig. Det räcker med att den ursprungliga ägaren lägger fram bevisning om att den påträffade egendomen olovligen har tagits från honom. Bevisskyldigheten bör i många fall kunna anses fullgjord genom en hänvisning till en polisanmälan om stölden.

Om förvärvaren förnekar att ett olovligt tillgrepp har ägt rum och t.ex. hävdar att den person som han har förvärvat egendomen från haft saken i sin besittning med ägarens tillåtelse, t.ex. såsom lån, kan det – allt beroende på bärkraften i påståendet – krävas att den som uppger sig

ha olovligen frånhänts egendomen lägger fram ytterligare bevisning till stöd för sitt påstående.

Enligt utredningens förslag skall den som vill kräva tillbaka egendomen från innehavaren framställa sitt anspråk inom sex månader från det att han fick eller måste antas ha fått kännedom om dennes innehav. Gör han inte det, har han förlorat rätten att få tillbaka egendomen. Anspråket kan framställas muntligen och skall ha kommit innehavaren till handa inom denna tid. Om så inte sker, har ägaren förlorat rätten att få tillbaka egendomen. Problem kan uppstå om den som innehar egendomen är svår att få tag i. I sådana situationer får ägaren väcka talan vid domstol eller begära särskild handräckning hos kronofogdemyndigheten och lämna de uppgifter han har om innehavarens adress m.m. (se 33 kap. 1 § rättegångsbalken). Det får sedan ankomma på domstolen eller kronofogdemyndigheten att vidta ett sedvanligt delgivningsförfarande. Finns det anledning att anta att den som innehar egendomen har avvikit eller på annat sätt håller sig undan får delgivning i sista hand ske genom kungörelse (se 15 § delgivningslagen [1970:428]). I likhet med vad som redan nu gäller beträffande lösen har förvärvaren bevisbördan för att den ursprungliga ägaren måste antas ha känt till innehavet under en längre tid än sex månader utan att ha framställt anspråk.

15.2 Särskilt om lagens tillämpning i brottmålsprocess vid talan om enskilt anspråk

Den förra utredningen genomförde en undersökning av hur godtroshet förvärvslagen tillämpades i domstolarna. I samband med denna undersökning studerades ett stort antal domar, varvid bl.a. följande konstaterades.

I de fall då målsäganden i en brottmålsrättegång gjorde anspråk på att få tillbaka egendom som tillgripits ifrån honom, var det i princip alltid åklagaren som förde hans talan. Anspråket angavs i stämningsansökningen i regel i anslutning till den åtalspunkt under vilken en stöld av egendomen eller ett häleri behandlades. Vilka grunder som åberopades till stöd för anspråket framgick praktiskt taget aldrig uttryckligen av stämningsansökningarna. Utgången i ansvarsdelen och i fråga om det enskilda anspråket följde vanligen varandra. Fälldes den tilltalade till ansvar bifölls regelmässigt målsägandens talan om bättre rätt till egendomen, vilket vanligen i domskälen motiverades genom en hänvisning till utgången i ansvarsdelen. På motsvarande sätt brukade

utgången motiveras när det enskilda anspråket lämnades utan bifall i samband med att åtalet ogillades (SOU 1995:52 s. 72 ff.).

I SOU 1995:52, s. 126–133, framfördes synpunkter på handläggningen i brottmålsrättegång av målsägandens anspråk på att få tillbaka påstått stöldgods. Dessa synpunkter är relevanta även efter ett genomförande av utredningens förslag. Det finns skäl att här understryka den i SOU 1995:52 framhållna betydelsen av att målsägandens grunder för sin talan blir klarlagda i processen.

Varken enligt den nu gällande godtrosförvärvslagen eller enligt godtrosförvärvslagen i den föreslagna lydelsen, dvs. med en särregel för stöldgods m.m., krävs att den tilltalade fälls till ansvar för ett brott, för att målsäganden skall anses ha bättre rätt till egendom som åklagaren påstår ha varit föremål för brott. En målsägande, som för talan om enskilt anspråk i en brottmålsrättegång, behöver inte heller grunda sitt anspråk helt på åklagarens gärningsbeskrivning utan kan i viss utsträckning åberopa även andra omständigheter. Detta gäller även om det är åklagaren som för talan om enskilt anspråk för målsägandens räkning (se NJA 1994 s. 306). Om åklagaren, utan att uttryckligen ange vad som är grunden för anspråket, tar upp målsägandens yrkande i en stämmingsansökning i anslutning till den åtalspunkt som behandlar det aktuella brottet, ligger det emellertid nära till hands att uppfatta detta som att åklagaren endast åberopar själva brottet som grund för målsägandens talan. För att inte målsägandens anspråk skall ogillas endast till följd av att åtalet lämnas utan bifall, är det i sådana situationer av vikt att domstolen inom ramen för den materiella processledningen utreder om målsäganden vill ha bifall till sin talan, även om den tilltalade inte fälls till ansvar för brottet, samt i så fall vilka grunder som åberopas till stöd för det enskilda anspråket. Eftersom det som en följd av utredningens förslag för bifall till målsägandens anspråk endast krävs att egendomen ifråga tillhör honom och att den har frånhänts honom genom ett olovligt tagande kan han t.ex. nöja sig med att åberopa och med erforderlig styrka visa att dessa krav är uppfyllda. Det är sedan den tilltalades sak att komma med invändningar mot dessa påståenden. Om den tilltalade inte ifrågasätter målsägandens ursprungliga äganderätt, men invänder att målsäganden inte har frånhänts egendomen på ett sådant sätt som gör att särregeln om stöldgods är tillämplig, är det likafullt den tilltalade som har att göra sannolikt att omständigheterna vid hans förvärv var sådana att han måste anses ha varit i god tro, för att hans anspråk på att behålla egendomen skall bifallas.

15.3 Vindikationsregelns betydelse för häleriansvaret

Enligt 2 § godtrosförvärvslagen krävs för ett godtrosförvärv att förvärvaren var i god tro vid överlåtelsen och när han fick egendomen i sin besittning. Om förvärvarens goda tro upphör därefter, påverkas inte hans rätt till egendomen, utan den kvarstår oförändrad. Ett godtrosförvärv av egendomen innebär således att den ursprungliga ägarens rätt till den upphör.

Eftersom ett godtrosförvärv enligt gällande rätt innebär att den ursprungliga ägarens rätt definitivt upphör, kan en senare befattning med egendomen inte medföra ansvar för häleri. Detta innebär t.ex. att den som har gjort ett godtrosförvärv, men som därefter får klart för sig att egendomen var stulen och då säljer den, inte gör sig skyldig till häleri. Inte heller den som i sin tur förvärvar egendomen från godtrosförvärvaren gör sig skyldig till häleri, även om han vid sitt förvärv känner till att egendomen är stulen.

Om möjligheten att genom godtrosförvärv förvärva äganderätt till stöldgods i princip upphör blir följden att området för häleri utvidgas i viss utsträckning.

I avsnitt 10.5 har lämnats en utförlig redovisning av hur hälerilagstiftningen förhåller sig till den föreslagna vindikationsregeln för stöldgods m.m. Här skall endast framhållas att det inte går att komma ifrån att en godtroende förvärvare i straffrättsligt hänseende kan befinna sig i en mera ofördelaktig situation än den som gjort sig skyldig till häleribrott i samband med förvärvet. En förvärvare som under innehavstiden, men innan han har hunnit att bli ägare till egendomen genom hävd, får anledning att misstänka att egendomen är stulen gör sig skyldig till häleribrott, om han förfogar över egendomen på ett sätt som kan försvåra dess återställande. Det är först när förvärvaren har blivit ägare till egendomen genom hävd som den upphör att vara hälerigods. Den som däremot har gjort sig skyldig till häleribrott av normalgraden eller häleriförseelse redan i samband med förvärvet kan straffritt föfoga över egendomen två eller fem år efter förvärvet, eftersom brottet då har preskriberats.

Om det blir känt för den ursprungliga ägaren eller dennes rättsinnehavare var egendomen finns och innehavaren har förvärvat egendomen i god tro, måste ägaren enligt utredningens förslag kräva tillbaka egendomen från innehavaren inom sex månader från det att han fick eller måste antas ha fått kännedom om dennes innehav. Gör han inte det, upphör hans rätt till egendomen, vilket innebär att en senare

befattning med egendomen inte kan medföra ansvar för häleri. Även i en sådan situation upphör egendomen att vara hälerigods.

15.4 Vindikationsregeln påverkar inte den enskildes befogenhet att själv ta sig rätt

I 8 kap. 9 § brottsbalken föreskrivs att den som olovligen rubbar annans besittning för att själv taga sig rätt, skall dömas för självtäkt till böter eller fängelse i högst sex månader. Innebörden av detta stadgande såvitt gäller lösa saker är att den som visserligen har rätt till en sak inte får verkställa besittningsövergången på egen hand. Enligt 16 § p. 6 promulgationsförordningen till strafflagen, vilken enligt 14 § promulgationslagen till brottsbalken alltjämt gäller, är det emellertid tillåtet att återta stulen eller borttappad egendom från ”den som är löscher man eller misstänkt att vilja rymma, eller där stulet gods å färsk gärning finnes”. Förutom i sådana situationer har den som har rätt att återfå besittningen till egendomen i fråga således inte rätt att själv återta den från innehavaren.

En av de bakomliggande orsakerna till straffstadgandet om självtäkt torde vara behovet av att säkerställa skyddet för den som kan ha gjort ett godtrosförvärv av egendomen. Att den som har blivit bestulen inte på egen hand får återta egendomen ifråga, om den påträffas en tid efter stölden, har ofta ifrågasatts av allmänheten och det är tveksamt om denna reglering i alla delar är helt förankrad i det allmänna rättsmedvetandet. Om den föreslagna vindikationsregeln beträffande stöldgods införs, kan man förvänta sig att förbudet mot att själv återta stulen egendom kommer att ifrågasättas i ännu högre grad. En klar och enkel vindikationsregel som innebär att den som har blivit bestulen på sin egendom alltid har rätt att få tillbaka den, och att man aldrig får behålla det man köpt, om det visar sig vara stulet, är visserligen en tydlig signal att handel med stöldgods inte tolereras, men kan möjligen leda till att allmänheten bibringas en felaktig uppfattning om att det därmed har blivit tillåtet för den som blivit bestulen att själv ta tillbaka egendomen, om den påträffas. I samband med att vindikationsregeln införs kan det därför finnas skäl att informera om att så inte är fallet.

15.5 Vindikationsregelns beroende av besittningsbegreppet

Såsom har utvecklats i avsnitt 7 om den föreslagna vindikationsregelns utformning, blir regeln endast tillämplig då någon har berövats egendomen genom ett olovligt tagande eller genom råntvång. Med olovligt tagande avses ett olovligt besittningstagande, vilket innebär att regeln i första hand blir tillämplig vid tillgreppsbrott. En följd av detta är att vindikationsregeln inte blir tillämplig om den ursprungliga ägaren frånhänts egendomen genom något brottsligt förfarande som inte innebär ett olovligt tagande, t.ex. genom förskingring. Bedömningen av om den gärning genom vilken ägaren frånhänts egendomen skall bedömas som stöld eller förskingring kan således få en avgörande betydelse för dennes möjligheter att få tillbaka egendomen. Eftersom det ofta kan vara tillfälligheter som avgör vilket brott en viss gärning utgör kan det anses vara otillfredsställande med en reglering som leder till att sådana gränsdragningar får en så stor betydelse. Som exempel kan anges det fallet att endast en enda person har förtroendet att handha vissa saker. Försvinner någon sak kan det i detta fall vara fråga om förskingring. Är det däremot flera personer som har hand om sakerna kan det i stället vara fråga om stöld (SOU 1984:16 s. 175). Att dessa situationer kan komma att bedömas olika vad gäller möjligheterna till ett efterföljande godtrosförvärv framstår troligen som svårförståeligt i allmänhetens ögon. Den av utredningen föreslagna utformningen av vindikationsregeln anknyter visserligen inte direkt till vissa uppräknade brott, men de problem som gränsdragningen mellan olika brott för med sig går trots detta inte att undvika. Den som vill framställa anspråk på egendomen kan emellertid minska risken för att göra en rättsförlust på grund av dessa gränsdragningsproblem genom att, utöver att åberopa vindikationsregeln, ifrågasätta att förvärvaren har gjort ett godtrosförvärv av egendomen.

15.6 Vindikationsregelns tillämpningsområde sammanfaller inte helt med de föreslagna reglerna om utlämnande av beslagtagnen egendom till målsäganden

I avsnitt 14 har redogjorts för utredningens förslag till ändringar i 27 kap. rättegångsbalkens regler om beslag. Förslaget innebär i korthet att åklagaren eller undersökningsledaren i uppenbara fall får besluta att ett föremål som har frånhänts annan genom brott och tagits i beslag får lämnas ut till målsäganden.

En tillämpning av reglerna om beslag i 27 kap. rättegångsbalken kräver således att föremålet kan antas vara avhänt målsäganden genom brott (1 §). Vindikationsregeln gäller egendom som har tillgripits eller frånhänts ägaren genom råntvång. Även om egendomen därmed vanligen frånhänts ägaren genom brott, är det inte nödvändigtvis så. Det kan t.ex. förhålla sig på det sättet att ett tillgrepp på grund av gärningsmannens bristande uppsåt inte utgör brott. Detta innebär att det kan inträffa situationer då beslagtagnen egendom inte kan lämnas ut till målsäganden med stöd av den av utredningen föreslagna bestämmelsen i 27 kap. rättegångsbalken, trots att vindikationsregeln är tillämplig. Om egendomen tagits i beslag och förundersökningen läggs ned är emellertid den nu gällande regeln om underrättelseskyldighet enligt 27 kap. 8 § andra stycket rättegångsbalken tillämplig. Beslaget får då inte hävas förrän tre veckor efter det att en underrättelse om att beslaget kan komma att hävas har sänts till den som har framställt anspråket.

Den föreslagna regeln i 27 kap. rättegångsbalken skall å andra sidan omfatta föremål som avhänts ägaren inte endast genom tillgreppsbrott eller rån utan även andra brott, såsom förskingring och olovligt förfogande. Omvänt kan det därför inträffa situationer då egendomen kan lämnas ut med stöd av bestämmelsen i 27 kap. rättegångsbalken utan att vindikationsregeln är tillämplig.

Såsom har redovisats i avsnitt 7 anser utredningen att det föreligger vissa uppenbara fördelar med att inte knyta vindikationsregeln till ett föregående brottsligt förfarande. Dessa fördelar uppväger enligt utredningens uppfattning de eventuella nackdelar som den bristande överensstämmelsen mellan tillämpningsområdet för den föreslagna regeln i 27 kap. rättegångsbalken och vindikationsregelns tillämpningsområde kan innebära. Eftersom det i regel torde vara fråga om stöldgods i de fall det blir aktuellt att tillämpa bestämmelserna kan man kan utgå ifrån att skillnaden mellan de båda bestämmelsernas tillämpningsområden i de allra flesta fall inte kommer att få någon praktisk betydelse. Härtill kommer att förslaget att det skall vara

uppenbart, att målsäganden har bättre rätt till föremålet, innebär att det knappast blir aktuellt att göra sådana överväganden att den bristande överensstämelsen mellan bestämmelserna i praktiken medför några problem.

15.7 Egendomen har ökat eller minskat i värde under tiden mellan förvärvet och vindikationen

Egendomens värde kan ha förändrats under tiden mellan förvärvet och vindikationen på grund av omständigheter som är att hänföra till innehavaren, såsom att denne har vidtagit åtgärder med egendomen som har förändrat dess värde, eller på grund av ändrad prissättning av egendomen i fråga.

Beträffande situationer då egendomen har ökat i värde till följd av att förvärvaren har lagt ned kostnader för att förbättra den görs en åtskillnad mellan nödiga och nyttiga kostnader. Med nödiga kostnader avses sådana som är behövliga för egendomens bevarande och användning för sitt syfte eller ändamål. Nyttiga kostnader är kostnader som inte är oundgängligen nödiga men kan anses ägnade att höja egendomens avkastningsförmåga och därmed dess värde (Hjalmar Karlgren, *Obehörig vinst och värdeersättning*, s. 102 f.).

Det kan sägas vara en allmän rättsgrundsats att ersättning för nödiga kostnader tillerkänns såväl godtroende som ondtroende innehavare medan ersättning för nyttiga kostnader förutsätter god tro hos innehavaren. Detta har bl.a. kommit till uttryck när det gäller återvinning i konkurs, där den återvinningskyldige har rätt till ersättning för såväl nödvändig som nyttig kostnad, om det inte finns särskilda skäl mot det (4 kap. 15 § tredje stycket konkurslagen [1987:672]). Ett sådant särskilt skäl kan vara att en återvinningspliktig i ond tro har lagt ned kostnader som det skulle vara alltför betungande för konkursboet att ersätta (se Gösta Walin m.fl., *Konkurslagen*, s. 342).

Beträffande fast egendom gäller att innehavaren har rätt till ersättning för sådana nödvändiga kostnader för egendomen som han har haft under sin innehavstid. Även nyttiga kostnader skall ersättas under förutsättning att de har nedlagts före den tidpunkt då innehavaren fick kännedom om att annan ägde bättre rätt till egendomen (5 kap. 3 § jordabalken).

I 25 kap. 7 § tredje stycket ärvdabalken stadgas att den, som skall återbära egendom till en tidigare dödförklarad, har rätt till ersättning för nödiga kostnader. Detsamma gäller nyttiga kostnader, under

förutsättning att de har nedlagts före den tidpunkt då innehavaren fick kännedom om att annan ägde bättre rätt till egendomen.

I rättsfallet NJA 1909 s. 458 ansågs ägaren förpliktigad att ersätta den godtroende förvärvaren för den värdeökning som denne hade åstadkommit avseende egendomen.

En förvärvare som tvingas att lämna ifrån sig egendomen till följd av ett vindikationsanspråk torde således ha rätt till ersättning för nödiga kostnader som han har lagt ned på egendomen, men knappast för nyttiga kostnader som nedlagts efter det att han fick kännedom om vindikationsanspråket.

Om egendomen har ökat i värde utan att det har medfört några motsvarande kostnader för innehavaren har det ansetts självklart att det ökade värdet skall tillerkännas ägaren, dvs. att denne har rätt att erhålla egendomen utan att behöva utge ersättning till den som innehaft den (se SOU 1965:64 s. 117).

Det är oklart vad som gäller om egendomen har minskat i värde. En jämförelse kan göras med de regler som gäller då fast egendom skall återgå till den rätta ägaren. Enligt dessa regler är innehavaren skyldig att ersätta den rätta ägaren för värdeminskning om egendomen har skadats eller på annat sätt minskat i värde till följd av åtgärd eller annan omständighet som är att hänföra till den som avträder egendomen, om det inte kan anses obilligt (5 kap. 2 § jordabalken). Bestämmelsen anses innebära att innehavaren inte är skyldig att utge ersättning för rena olyckshändelser (Peter Westerlind, Kommentar till Jordabalken 1–5 s. 449 f.). Innehavarens goda eller onda tro kan beaktas inom ramen för att ersättningsskyldigheten inte får anses obillig. Det är tänkbart att de regler som gäller för fast egendom kan tillämpas analogt vid motsvarande problemställningar angående lös egendom.

Frågor om vad som skall gälla, om egendomens värde har förändrats under tiden mellan förvärvet och vindikationen, kan i vissa fall uppkomma även när förvärvaren inte längre har egendomen i behåll och vindikationsanspråket i stället avser egendomens värde. Till skillnad från vad som har ansetts gälla när egendomen finns i behåll har ersättningen i rättspraxis i sådana fall bestämts till det värde som egendomen hade vid förvärvet, oavsett om värdet har ökat eller minskat därefter, se NJA 1931 s. 663 och NJA 1996 s. 607. I det sistnämnda rättsfallet begärde ägaren ersättning med ett belopp som motsvarade vad förvärvaren hade erhållit för egendomen vid en vidareförsäljning, dock efter avdrag för arbete och kostnad med skäligt belopp, som förvärvaren hade lagt ned på egendomen och som hade lett till en värdehöjning av den. Ägaren tillerkändes emellertid endast ersättning

med ett lägre belopp, som ansågs motsvara egendomens värde vid tiden för förvärvet.

15.8 Egendomen har ersatts av annan egendom

Det kan även diskuteras vad som gäller om förvärvaren har ersatt den aktuella egendomen med ett likadant föremål, dvs. den nya egendomen har trätt i den andras ställe, s.k. surrogation. Frågan är om den ursprungliga ägarens rätt har överförts till att avse den nya egendomen. Det har ansetts att så skulle kunna vara fallet i vissa okomplicerade situationer (se Henrik Hessler, Allmän sakrätt, s. 160 f.)

En annan närliggande fråga är hur man bör förfara om förvärvaren har förändrat egendomen ifråga så att den framstår som ett helt annat föremål. Det kan vara fråga om bearbetning av ett råmaterial, s.k. specifikation, eller att egendomen har sammanfogats med ett annat föremål. I det förstnämnda fallet anses den som har bearbetat råmaterialet ha förvärvat äganderätten till föremålet, medan råmaterialets ägare får nöja sig med ett ersättningsanspråk. Detta anses gälla även om förvärvaren har varit i ond tro om sin rätt (se t.ex. Jan Hellner, Om obehörig vinst, s. 268 och Östen Undén, Svensk sakrätt I, Lös egendom, 9 uppl. s. 85 ff.). Om egendomen ifråga har sammanfogats med andra föremål, anses äganderätten till det nya föremålet böra tillkomma den som hade äganderätt till det av de ursprungliga föremålen, som hade karaktären av huvudsak, medan ägarna till de andra föremålen har rätt till ersättning (Undén, a.a. s. 88).

15.9 Vem har rätt till egendomens avkastning

Frågor om avkastning av lösöre uppstår av förklarliga skäl sällan. Som exempel på en situation där detta kan inträffa kan anges att ett djur som har frånhänts ägaren därefter får en avkomma. Frågan är om det är ägaren eller förvärvaren som har rätt till denna avkastning.

Principen i svensk rätt anses vara att den som har uppburit avkastning i god tro om sin rätt till egendomen har rätt att behålla avkastningen. Avkastning som hänför sig till tiden därefter anses däremot tillfalla den som har rätt till egendomen (se t.ex. Hellner, a.a. s. 261 och Undén a.a. s. 69). Denna princip har kommit till uttryck i regler om återvinning i konkurs och klander av fast egendom samt felaktigt dödförklarads rätt att återfå egendom (4 kap. 15 § första

stycket konkurslagen, 5 kap. 1 § jordabalken och 25 kap. 7 § tredje stycket ärvdabalken). I rättsfallet NJA 1996 s. 261, som gällde en godtroende innehavares skyldighet att utge ersättning för avkastning i samband med en tvist om äganderätten till en andel i en samfällighet, tillämpades bestämmelsen i jordabalken analogt.

15.10 Panträtt och retentionsrätt

I detta sammanhang finns det skäl att redovisa vad som bör gälla då någon har förvärvat panträtt eller retentionsrätt i egendom som är föremål för ett vindikationsanspråk.

Panträtt innebär att någon i samband med kreditgivning ställer viss egendom till borgenärens förfogande för att denne, om skulden inte betalas i tid, skall kunna sälja panten och ta betalt ur köpeskillingen (Torgny Håstad, Sakrätt avseende lös egendom, 6 uppl. s. 26).

Enligt 7 § godtrosvärvslagen gäller samma regler för godtrosvärv av panträtt som för äganderätt. Avsikten är att detsamma skall gälla vid tillämpning av den föreslagna vindikationsregeln. Detta innebär att även en panthavare är skyldig att utan ersättning lämna ifrån sig egendom som olovligen har tagits från ägaren. Detta gäller givetvis endast om det är egendomens rätta ägare, eller någon som uppträder å dennes vägnar, som begär att få ut egendomen från panthavaren. Om det är den som utsätts för ett vindikationsanspråk som själv har pantsatt egendomen, kan han naturligtvis inte med hänvisning till vindikationsanspråket kräva att få ut panten utan att erlægga betalning till panthavaren. Det är endast i förhållande till egendomens rätta ägare som panthavarens rätt till ersättning får vika.

Retentionsrätt innebär en rätt att innehålla annans lösa egendom till säkerhet för en fordran mot denne (Håstad, a.a. s. 26 f.). Retentionsrätt uppkommer vanligen i samband med att någon åtar sig att förvara eller utföra arbete på någon annans egendom. Godtrosvärvslagen innehåller ingen regel om godtrosvärv av retentionsrätt. Enligt äldre praxis, som godtrosvärvslagen inte har avsett att ändra på, kan emellertid även retentionsrätt vara föremål för godtrosvärv (se NJA 1936 s. 650 och NJA 1948 s. 10). Härtill kommer att en reparatör anses ha retentionsrätt i egendom han har reparerat, oavsett om han varit i god tro om beställarens rätt att förfoga över egendomen, om reparationen har varit nödvändig (se NJA 1987 s. 312). Detta rättsfall får anses ge stöd för att retentionsrätt skulle kunna uppkomma även i egendom som har frånhänts ägaren på ett sådant sätt att vindikationsregeln är tillämplig.

15.11 Försäkringsaspekter

Enligt vad utredningen har erfarit kommer det inte att finnas möjligheter att teckna försäkringar som ger ersättning till den som tvingas att lämna ifrån sig egendom på grund av ett vindikationsanspråk. Sådana försäkringsmöjligheter finns enligt uppgift inte heller i de övriga nordiska länderna (se SOU 1995:52 s. 157).

15.12 Skatterättsliga aspekter

Den som utsätts för ett vindikationsanspråk kan ha innehaft egendomen i fråga under en mycket lång tid. Är det fråga om dyrbar egendom kan innehavaren ha betalat ansevärliga belopp i förmögenhetsskatt under denna tid. Enligt nu gällande skattelagstiftning finns det inte någon rätt för den som tvingas att lämna egendomen ifrån sig till den ursprungliga ägaren att återfå vad han erlagt i skatt eller kompenseras på annat sätt.

16 Konsekvenser av utredningens förslag

För utredningsarbetet har gällt regeringens direktiv till samtliga kommittéer och särskilda utredare om att redovisa regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50), att pröva offentliga åtaganden (dir. 1994:23), att redovisa jämställdhetspolitiska konsekvenser (dir. 1994:124) och att redovisa konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet (dir. 1996:49). Dessa direktiv har från och med den 1 januari 1999 ersatts av 15 § kommittéförordningen (1998:1474).

Såsom anfördes i SOU 1995:52 (se s. 172 f.) är en regel om vindikation av stöldgods oberoende av förvärvarens goda tro enkel och lättbegriplig. Den kan därför antas ha en viss pedagogisk effekt på handeln med framförallt begagnade saker och göra köpare mer försiktiga än de kanske är i dag. Detta kan i sin tur förmodas minska möjligheterna för mindre seriösa handlare att fortsätta sin verksamhet. Ett problem är emellertid att risken för upptäckt för dem som säljer och köper stöldgods är liten och att det endast är en liten del av den egendom som anmäls stulen som överhuvudtaget kan spåras eller påträffas. Det är därför enligt utredningens mening svårt att ha någon bestämd uppfattning om den föreslagna vindikationsregeln kommer att få någon betydelse för omfattningen av handeln med stöldgods.

När det sedan gäller effekterna för det brottsförebyggande arbetet har i avsnitt 15.4 framhållits att vindikationsregeln inte medför att den som har blivit bestulen på sin egendom får rätt att själv ta tillbaka egendomen om den påträffas. I samband med att vindikationsregeln införs kan det, av brottsförebyggande skäl, finnas anledning att informera om detta.

I 14 § kommittéförordningen anges att om förslagen i ett betänkande påverkar kostnaderna för bl.a. staten, en beräkning av dessa konsekvenser skall redovisas, samt om förslagen innebär samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt även dessa skall redovisas.

Utredningens förslag till ändringar av reglerna i 27 kap. rättegångsbalken innebär att polis och åklagare åläggs nya arbetsuppgifter.

Eftersom det föreslagna förfarandet innefattar en möjlighet att begära rättens prövning av beslut om utlämnande av egendom kan detta bli följden även för domstolarna. Det är svårt att ha någon uppfattning om hur ofta det föreslagna förfarandet kan komma i praktisk tillämpning. Eftersom ett utlämnande enligt förslaget endast kan komma i fråga i uppenbara fall kan de ”tvistiga” fallen förmodas bli få. Det är enligt utredningens uppfattning inte möjligt att beräkna hur omfattande de nya åliggandena kan bli för polis, åklagare och domstolar eller hur stora kostnader de kan medföra. Det bör emellertid beaktas att, i de fall beslagtagna egendom lämnas ut till målsäganden, statens förvaringskostnader för egendomen minskar i motsvarande mån. Man kan därför utgå ifrån att förslaget inte kommer att få några beaktansvärda ekonomiska konsekvenser.

17 Författningskommentar

17.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1986:796) om godtrosvärv av lösöre

Godtrosvärv av äganderätt

Tillägget i rubriken före 2 § har endast ett förtydligande syfte.

2 § Har någon förvärvat lösöre genom överlåtelse från någon annan som hade egendomen i sin besittning men varken var ägare till den eller behörig att förfoga över den på det sätt som skett, får förvärvaren äganderätt till egendomen, om han har fått den i sin besittning och var i god tro (*godtrosvärv*).

En förvärvare skall anses ha varit i god tro, endast om det är sannolikt att egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds och omständigheterna i övrigt var sådana att han inte borde ha misstänkt att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen.

I bestämmelsens *första stycke* finns den nu gällande bestämmelsen om extinktion, som även i fortsättningen är att betrakta som huvudregel när någon förvärvar lösöre i god tro från annan än den rätta ägaren. Genom det gjorda tillägget inom parentes markeras att med benämningen godtrosvärv avses endast sådana förvärv i god tro som ger upphov till äganderätt.

Andra stycket innehåller den definition av god tro som nu återfinns i 3 §. Bestämmelsen har kommenterats i avsnitt 3.1.

3 § *Vad som sägs om godtrosvärv i 2 § första stycket gäller inte, om ägaren hade frånhänts egendomen genom att någon olovligen tagit den eller tilltvingat sig den genom våld på person eller genom hot som innebar eller för den hotade framstod som trängande fara. För att inte gå miste om sin*

äganderätt till sådan egendom gentemot en innehavare som har förvärvat den i god tro, måste ägaren dock kräva tillbaka egendomen från denne inom sex månader från det att han fick eller måste antas ha fått kännedom om innehavet.

Paragrafen är ny och innehåller den av utredningen föreslagna bestämmelsen om vindikation. Innebörden av bestämmelsen är, som har utvecklats närmare i avsnitt 7, att en ägare som har frånhänts egendomen genom ett olovligt tillgrepp eller genom s.k. råntvång har rätt att få tillbaka egendomen även från en godtroende förvärvare.

Vindikationsregeln anknyter till det gemensamma objektiva tillgreppsrequisitet för brotten stöld – varmed avses stöldbrott i dess olika grader – rån, tillgrepp av fortskaffningsmedel och egenmäktigt förfarande. Vindikationsregeln gäller i fall då någon har berövats den obehörigen överlåtna egendomen genom att någon olovligen tagit den eller tilltvingat sig den genom råntvång.

Med ”olovligt tagande” förstås i denna vindikationsregel, liksom inom straffrätten, ett olovligt besittningstagande. Med att ett besittningstagande är olovligt avses att det sker utan ägarens eller besittarens samtycke. Det saknar betydelse om samtycket är civilrättsligt ogiltigt (jfr Nils Jareborg, *Brotten, Andra häftet, Förmögenhetsbrotten*, 2 uppl. s. 37). Regeln gäller alltså inte egendom som ägaren har medgett att lämna ifrån sig, även om medgivandet var civilrättsligt ogiltigt enligt avtalslagen på grund av svek, tvång eller utnyttjande av en ockersituation från motpartens sida.

Eftersom vindikationsregeln inte anknyter till brott krävs det inte att någon kan fällas till ansvar för ett brott för att regeln skall bli tillämplig. Vid en talan om bättre rätt till egendomen är det tillräckligt att den rätta ägaren lägger fram bevisning om att den påträffade egendomen tillhör honom och att den olovligen har tagits från honom. Bevisskyldigheten i fråga om tillgreppet bör i många fall kunna anses fullgjord genom en hänvisning till en polisanmälan om stölden.

Om förvärvaren förnekar att ett olovligt tillgrepp har ägt rum och hävdar att han har förvärvat egendomen av den som påstår sig vara rätt ägare eller av någon som denne har anförtrott egendomen till, t.ex. genom lån, kan det – allt beroende på bärkraften i påståendet – krävas att den som uppger sig ha olovligen frånhänts egendomen förebringa ytterligare bevisning till stöd för sitt påstående.

För att inte gå miste om sin äganderätt till egendomen måste ägaren framställa sitt krav gentemot en innehavare som har förvärvat egendomen i god tro inom sex månader från det han fick eller måste antas ha fått kännedom om dennes innehav. Gör han inte det har han förlorat sin rätt till egendomen gentemot en godtroende förvärvare.

Detta hindrar naturligtvis inte att han fortfarande kan göra gällande att något godtrosförvärv inte har skett och att han därför har kvar rätten till egendomen. I och med att den ursprungliga ägaren till följd av preklusionsregeln förlorar rätten att få tillbaka egendomen från den senaste förvärvaren, blir denne ägare till egendomen. Några krav kan då inte längre framställas mot honom eller mot eventuella senare förvärvare av egendomen. Om en förvärvare överlåter egendomen innan sexmånadersfristen har löpt ut, börjar en ny frist att löpa i förhållande till den senare förvärvaren. Ägarens rätt att kräva ersättning för egendomens värde av en tidigare förvärvare påverkas inte av denna preklusionsregel (se avsnitt 11.1).

Preklusionsbestämmelsen skall tillämpas på samma sätt som preklusionsbestämmelsen i 4 § för rätten att återfå egendom mot lösen.

Ett vindikationsanspråk skall, på samma sätt som ett lösenanspråk, framställas gentemot den som innehar egendomen. Denne behöver inte vara den som förvärvat egendomen utan kan vara någon som har tagit emot egendomen för förvärvarens räkning (prop. 1985/86:123 s. 23 f.). I rättsfallet NJA 1992 s. 892, som gällde ett godtrosförvärv av en tavla som tagits i beslag av polisen, uttalade Högsta domstolen att polisen inte borde betraktas som innehavare i denna bestämmelses mening. Det förhållandet att den ursprungliga ägaren kände till att tavlan tagits i beslag medförde därför inte att preklusionsfristen började att löpa.

En begäran om att få ut egendomen kan framställas formlöst och måste komma innehavaren till handa inom sexmånadersfristen. Detta kan innebära problem för ägaren, om den som innehar egendomen är svår att få tag i. I sådana situationer får ägaren väcka talan vid domstol eller begära särskild handräckning hos kronofogdemyndigheten och lämna de uppgifter han har om innehavarens adress m.m. (se 33 kap. 1 § rättegångsbalken). Det ankommer sedan på domstolen eller kronofogdemyndigheten att vidta ett sedvanligt delgivningsförfarande. Finns det anledning att anta att den som innehar egendomen har avvikit eller på annat sätt håller sig undan får delgivning i sista hand ske genom kungörelse (se 15 § delgivningslagen [1970:428]).

Det är den som har förvärvat egendomen som har bevisbördan för att ägaren måste antas ha känt till innehavet under en längre tid än sex månader utan att ha framställt anspråk på egendomen.

Hävd

3 a § Den som har innehaft lösöre i tio år efter att ha förvärvat egendomen genom överlåtelse från någon som varken var ägare till den eller behörig att förfoga över den på det sätt som skett får, utan hinder av vad som sägs i 3 §,

äganderätt till egendomen genom hävd, om han varken vid förvärvet eller under innehavet borde ha misstänkt att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen.

Om egendomen efter en sådan överlåtelse som sägs i första stycket överläts på nytt eller förvärvas av någon annan genom arv, testamente eller annat liknande fång innan den första förvärvaren har innehaft egendomen i tio år, får den senare förvärvaren äganderätt till egendomen genom hävd när förvärvarnas sammanlagda innehavstid uppgått till tio år, om ingen av dem, vare sig vid sitt förvärv eller under sitt innehav, borde ha misstänkt att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen.

Bestämmelsen är ny. De allmänna överväganden som ligger bakom den föreslagna regeln har redovisats i avsnitt 10.

I *första stycket* anges att det för att någon skall få äganderätt till viss egendom genom hävd krävs att denne har varit i god tro om överlåtarens förfoganderätt över egendomen både vid överlåtelsen och under hela den tioåriga innehavstiden. Om dessa förutsättningar är uppfyllda, får innehavaren äganderätt till egendomen, även om den ursprungliga ägaren hade frånhänts egendomen på ett sådant sätt att vindikationsregeln är tillämplig. Till skillnad mot vad som krävs för att någon skall kunna göra ett godtrosförvärv enligt 2 §, innehåller den nu aktuella bestämmelsen inte något uttryckligt krav på att överlåtaren skall ha haft egendomen i sin besittning vid överlåtelsen. Detta innebär inte att besittningsförhållandena vid överlåtelsen är utan betydelse. Om överlåtaren inte hade egendomen i sin besittning vid överlåtelsen, kan detta vara en anledning att ifrågasätta innehavarens goda tro om överlåtarens förfoganderätt över egendomen. Innebörden av att lagtexten inte innehåller något krav på att överlåtaren skall ha haft egendomen i sin besittning är endast att det inte alltid krävs att besittningsförhållandena blir utredda (se avsnitt 10.4).

I *andra stycket* anges att det inte behöver vara en och samma person som har innehaft egendomen under hävdetiden utan att det kan vara flera personer efter varandra. Om någon av förvärvarna före hävdetidens utgång får anledning att ifrågasätta sin egen eller någon tidigare överlåtares behörighet, kan denne inte tillgodoräkna sig en tidigare förvärvares innehavstid. Till skillnad från det första förvärvet kan dessa senare förvärv även ha skett genom arv, testamente, bodelning eller utskiftning av ett bolags egendom, dvs. genom s.k. universalfång. Den som förvärvar egendom genom ett sådant fång får ju samma rätt till egendomen som sin fångesman.

Det är den som gör anspråk på egendomen, när det har förflutit mer än tio år efter det att han blev av med den, som måste styrka sin rätt till den och att innehavaren borde ha misstänkt att överlåtaren saknade rätt

att förfoga över egendomen. Det är inte, såsom föreskrivs i den föreslagna 2 § andra stycket (den nu gällande 3 §), den som förvärvat egendomen som skall göra sannolikt att det förelåg vissa omständigheter vid förvärvet. Om den ursprungliga ägaren vill göra gällande att innehavarens goda tro har upphört under innehavstiden, är det denne som har att ange vilka omständigheter som enligt hans uppfattning medfört att innehavaren fått anledning att misstänka att den som överlätit egendomen inte hade rätt att förfoga över den. Den ursprungliga ägaren kan t.ex. hänvisa till tidningsartiklar om stölden i fråga eller föra bevisning om att någon har berättat för innehavaren att egendomen var stulen. Detsamma gäller även om det är flera förvärvares innehavstider som skall läggas samman. Därefter skall det, i likhet med vad som gäller enligt den nu gällande definitionen av god tro, ske en objektiv bedömning av vad innehavaren med anledning av de angivna omständigheterna borde ha misstänkt. Vid denna bedömning skall egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds och omständigheterna i övrigt vägas in. Det skall alltså göras en samlad bedömning. Denna är rent rättslig, varför man inte kan tala om bevisbörda i denna del. Leder bedömningen till att man inte kan kräva av innehavaren att denne borde ha misstänkt att överlåtaren saknade rätt att överlåta egendomen, skall innehavaren anses ha varit i god tro (se prop. 1985/86:123 s. 21).

Att innehavaren inte kan anses ha varit i god tro om han insåg att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen får anses vara en självklarhet, utan att det utsägs i lagtexten (jfr a. prop. s. 28).

Lösen

4 § Den som på grund av någon annans godtrosvärv *eller hävd* har förlorat äganderätten till viss egendom har rätt att få tillbaka egendomen mot lösen. *Detsamma gäller den som har tagit emot ersättning för egendomens värde av en förvärvare som innehaft egendomen utan att ha gjort ett godtrosvärv och som vid tidpunkten för återkravet inte längre hade egendomen kvar.*

Den som vill lösa till sig egendomen skall kräva tillbaka den från innehavaren inom sex månader från det att han fick eller måste antas ha fått kännedom om dennes innehav. Gör han inte det, är rätten att *få* tillbaka egendomen förlorad.

I den nu gällande lydelsen av bestämmelsen anges att den som har förlorat äganderätten till viss egendom på grund av någons godtrosvärv har rätt att återfå egendomen mot lösen. Bestämmelsen har kommenterats i avsnitt 3.1.

Ett införande av vindikationsregeln får till följd att den som har blivit bestulen på egendom, eller har frånhänts den på liknande sätt, kommer att ha rätt att återfå egendomen utan att behöva betala lösen. Det är endast i de situationer då ägaren har frånhänts egendomen på ett sådant sätt att vindikationsregeln inte är tillämplig som denne behöver betala lösen för att återfå egendomen från en godtroende förvärvare.

I avsnitt 10 har redovisats att även den som har förlorat äganderätten till viss egendom på grund av att någon annan har blivit ägare till den genom hävd skall ha rätt att återfå egendomen mot lösen.

Såsom har redogjorts för i avsnitt 11 anses en förvärvare, som inte har egendomen kvar när han utsätts för ett vindikationsanspråk, i regel vara skyldig att i stället ersätta ägaren för egendomens värde. Om ägaren därefter påträffar egendomen hos en senare förvärvare och vill framställa anspråk på att få tillbaka själva egendomen, har han enligt förslaget rätt att få tillbaka den mot lösen.

En bestulen ägare som återfinner sin egendom hos en ny innehavare kan självklart komma överens med denne om att få ersättning för egendomens värde i stället för att få tillbaka själva egendomen. Efter en sådan överenskommelse kan den bestulne naturligtvis inte senare kräva att få lösa till sig egendomen med stöd av denna bestämmelse.

För att inte gå miste om sin äganderätt till egendomen måste ägaren, i likhet med vad som gäller vid vindikationsanspråk, framställa sitt krav gentemot den innehavare som har förvärvat egendomen i god tro inom sex månader från det han fick eller måste antas ha fått kännedom om dennes innehav. Även i övrigt är denna preklusionsbestämmelse avsedd att tillämpas på samma sätt som motsvarande bestämmelse i den föreslagna 3 §.

5 § Lösen skall motsvara *egendomens värde i den allmänna handeln*.

Av skäl som har redovisats i avsnitt 12 har utredningen föreslagit att lösenbeloppet skall bestämmas enligt den s.k. värdeprincipen, dvs. till ett belopp som motsvarar egendomens värde, i stället för enligt den nu gällande vederlagsprincipen. Såsom där också har framhållits avses med den allmänna handeln den normala handeln med föremål av i frågavarande art. När det gäller t.ex. museiföremål och annan kulturegendom som normalt inte är föremål för omsättning får värdet anses motsvara vad egendomen kunde förväntas inbringa vid en med rimlig omsorg genomförd tänkt försäljning (se avsnitt 12.3).

6 § Lösenbeloppet skall betalas till *den förvärvare som innehar egendomen*. Har någon till säkerhet för en fordran en rätt till egendomen som är skyddad mot *förvärvarens* borgenärer, skall dock så mycket av lösenbeloppet betalas till

honom som svarar mot värdet av denna fordran. Har någon i annat fall en rätt till egendomen som är skyddad mot *förvärvarens* borgenärer, skall så mycket av lösenbeloppet betalas till honom som svarar mot värdet av denna rätt.

I den nuvarande lydelsen av bestämmelsen anges att lösen skall motsvara *ägarens* kostnader för förvärvet av egendomen och att lösenbeloppet skall betalas till *egendomens ägare* etc.

Med "ägaren" avses i den nuvarande lydelsen den godtroende förvärvaren (se prop. 1985/86:123 s. 13). I utredningens förslag till utformning av vindikationsbestämmelse i 3 § avses med begreppet "ägare" egendomens ursprungliga ägare. För att inte "ägaren" skall få olika innebörd i 3 § och i den nu aktuella bestämmelsen bör "ägaren" bytas ut mot "förvärvaren".

1. Denna lag träder i kraft ...

2. I fråga om förvärv som har gjorts före ikraftträdandet gäller lagen i sin äldre lydelse.

De nya bestämmelserna gäller förvärv som har gjorts efter lagens ikraftträdande, oavsett om ägaren har frånhänts egendomen före ikraftträdandet.

Har någon före ikraftträdandet förlorat äganderätten till viss egendom på grund av någon annans godtrosförvärv, och vill han efter ikraftträdandet lösa till sig egendomen, skall den preklusionstid på tre månader som anges i den nu gällande lydelsen av 4 § tillämpas.

17.2 Förslaget till lag om ändring i konsumentköplagen (1990:932)

21 a § Varan är behäftad med ett rättsligt fel, om tredje man har äganderätt till varan eller har panträtt eller annan liknande rätt i den och det inte följer av avtalet att köparen skall överta varan med den begränsning som tredje mans rätt medför.

Utredningens förslag till ändringar i konsumentköplagen (1990:932) har redovisats i avsnitt 9.

Definitionen av rättsligt fel i denna paragraf överensstämmer med motsvarande definition i 41 § köplagen, även om den språkliga utformningen är något annorlunda.

22 § Är varan felaktig enligt 16–21 §§, får köparen enligt 23–29 §§ kräva avhjälpande, omleverans, prisavdrag eller ersättning för att avhjälpa felet eller häva köpet. Dessutom får han kräva skadestånd enligt 30–32 §§. Han får även hålla inne betalningen enligt 25 §.

Bestämmelsen skall enligt utredningens förslag avse endast s.k. faktiska fel. Detta markeras genom hänvisningen till 16–21 §§.

22 a § Är varan behäftad med ett rättsligt fel, får köparen enligt 23 § första och andra styckena samt enligt 24–29 §§ kräva avhjälpande, omleverans, prisavdrag eller ersättning för att avhjälpa felet eller häva köpet. Dessutom får han kräva skadestånd enligt 30–32 §§. Han får även hålla inne betalningen enligt 25 §.

Köparen har, utan hinder av vad som anges i 30 § första och andra styckena, rätt till ersättning enligt 32 § för den skada han lider genom ett rättsligt fel som fanns vid köpet, om han varken kände till eller borde ha känt till felet.

Påföljder av rättsligt fel får även göras gällande, om tredje man påstår att han har en sådan rätt som avses i 21 a § och det finns sannolika skäl för påståendet.

Bestämmelsen anger vad som föreslås gälla enligt konsumentköplagen när en vara är behäftad med ett rättsligt fel. De påföljder en konsument har rätt att göra gällande vid faktiska fel i en köpt vara bör, i enlighet med motsvarande bestämmelse i köplagen, få åberopas även vid rättsliga fel. I likhet med vad som gäller enligt köplagen bör reglerna i konsumentköplagen om avhjälpande och omleverans (26 och 27 §§) vara tillämpliga när tredje man gör gällande äganderätt till det köpta.

Säljaren kan vid ett krav på avhjälpande exempelvis försöka att träffa en överenskommelse med tredje man som innebär att denne avstår från sin vindikationsrätt. Om det är fråga om en massproducerad vara som inte har några individuella kännetecken av betydelse för konsumenten, kan det vara av intresse för denne att kräva omleverans. Om avhjälpande eller omleverans inte kommer i fråga eller inte sker inom rimlig tid efter företagen reklamation, får köparen enligt 28 § kräva prisavdrag som svarar mot felet, eller häva köpet enligt 29 §. Genom rätten till hävning tillförsäkras konsumenten åtminstone att få tillbaka det han har betalat för varan.

För att konsumenten skall få återopå felet krävs enligt 23 § första stycket att han reklamerar inom skälig tid efter det att han upptäckt eller borde ha upptäckt felet. Regeln i 23 § tredje stycket om preskription av rätten att få göra gällande ett fel inom två år efter mottagandet av varan bör, i likhet med vad som gäller enligt köplagen, inte göras tillämplig vid rättsliga fel.

I likhet med vad som gäller enligt köplagen bör säljaren, under förutsättning att konsumenten var i god tro om dennes rätt att förfoga över varan, ha ett strikt skadeståndsansvar, dvs. oberoende av eget vållande.

Enligt 32 § konsumentköplagen har konsumenten vid säljarens dröjsmål och vid fel på varan rätt till ersättning som innebär att han försätts i samma ekonomiska situation som om avtalet hade fullgjorts, dvs. rätt till ersättning för det s.k. positiva kontraktintresset. I likhet med vad som för närvarande gäller när det är fråga om faktiska fel bör parterna vara fria att träffa avtal om att en konsumenters rätt till skadestånd på grund av rättsligt fel inte skall omfatta förlust i näringsverksamhet.

I enlighet med vad som gäller enligt köplagen skall ett rättsligt fel anses föreligga redan om tredje man påstår att han har en sådan rätt till egendomen som avses i denna bestämmelse och det finns sannolika skäl för påståendet. Det behöver således inte var styrkt att någon annan har rätt till varan. Kravet på sannolikhet ställs inte särskilt högt (se prop. 1988/89:76 s. 144).

1. Denna lag träder i kraft...

2. I fråga om avtal som har ingåtts före ikraftträdandet gäller lagen i sin äldre lydelse.

17.3 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

27 kap. 4 a § Om en målsägande har framställt anspråk på det beslagtagna föremålet, och det är uppenbart att denne har bättre rätt till det än den hos vilken beslaget har gjorts, får åklagaren eller undersökningsledaren innan åtal har väckts besluta att föremålet skall lämnas ut till målsäganden.

En underrättelse om beslutet skall genast sändas till den hos vilken beslaget har gjorts.

Utredningens allmänna överväganden i fråga om de föreslagna ändringarna i 27 kap. rättegångsbalken om beslag har redovisats i avsnitt 14.

Den föreslagna bestämmelsen är avsedd att tillämpas när ett föremål har tagits i beslag på grund av att det skäligen kan antas vara frånhänt annan genom brott, s.k. återställandebeslag. Om föremålet kan antas ha betydelse för utredning om brott, s.k. bevisbeslag, torde ett utlämnande till målsäganden i regel inte komma i fråga. Vidare krävs att det är uppenbart att målsäganden har bättre rätt till egendomen, vilket innebär ett det krävs starka bevis för dennes rätt för att ett utlämnande skall kunna ske. Den närmare innebörden av detta beviskrav får naturligtvis avgöras från fall till fall. Om den som beslaget har gjorts hos motsätter sig att föremålet lämnas ut till målsäganden kan målsägandens rätt trots detta anses uppenbar, om det kan konstateras att de invändningar som den beslaget har gjorts hos framställer saknar fog. I sådana fall bör ett utlämnande kunna ske med stöd av den föreslagna bestämmelsen. Om det exempelvis är klarlagt att målsäganden har frånhänts egendomen i fråga i samband med ett inbrott i hans bostad och den som innehar egendomen förnekar att han har gjort sig skyldig till inbrottet och påstår att han har köpt egendomen, kan han efter ett införande av den föreslagna regeln om vindikation inte ha förvärvat äganderätten till egendomen. Den bör därför kunna lämnas ut till målsäganden, oavsett innehavarens inställning.

I *andra stycket* anges att en underrättelse om beslutet genast skall sändas till den som beslaget har gjorts hos. Detta sker lämpligen genom att en kopia av beslutet sänds till denne under den senast kända adressen.

6 § *Har ett beslag verkställt utan rättens förordnande, får den som drabbats av beslaget begära rättens prövning av beslaget. När en sådan begäran har kommit in, skall rätten så snart som möjligt och, om det inte finns något synnerligt hinder mot detta, senast inom fyra dagar därefter hålla en sådan*

förhandling som avses i 5 §. Om huvudförhandling sätts ut att hållas inom en vecka sedan begäran framställdes, och rätten inte anser att det behöver hållas en särskild förhandling, får begäran dock prövas vid huvudförhandlingen.

Har beslut fattats enligt 4 a § om att ett beslagtaget föremål skall lämnas ut till en målsägande, får den hos vilken beslaget har gjorts begära rättens prövning av beslutet. För denna prövning gäller vad som i övrigt stadgas i första stycket. Den som har framställt anspråk på föremålet skall underrättas om förhandlingen.

Bestämmelsens första stycke innehåller endast språkliga ändringar.

Andra stycket är nytt. Den som beslaget har gjorts hos har en möjlighet att begära en rättslig prövning av beslutet att lämna ut egendomen. Denna prövning görs av tingsrätten. Vid denna prövning blir åklagaren motpart till den som har begärt rättens prövning av beslutet (se 27 kap. 5 § andra stycket rättegångsbalken med hänvisningen till 24 kap. 17 § samma balk). Den målsägande som har framställt anspråket på att få egendomen utlämnad till sig skall dock underrättas om förhandlingen för att få tillfälle att närvara. I likhet med vad som gäller vid prövning av ett beslag enligt första stycket innefattar rättens prövning inget avgörande av frågan om äganderätten till egendomen (se avsnitt 14.2).

Tingsrättens beslut får överklagas särskilt (49 kap. 5 § 6 rättegångsbalken). Tingsrättens beslut att lämna ut föremålet får verkställas omedelbart, även om det har överklagats (30 kap. 12 § första stycket 3 samma balk). Hovrätten får dock omedelbart besluta att tingsrättens beslut inte får verkställas eller, om tingsrätten har avslagit en begäran om utlämnande av föremålet, att det får lämnas ut (52 kap. 7 § tredje stycket samma balk).

Ett beslut av åklagaren eller undersökningsledaren att inte lämna ut egendomen till målsäganden kan inte överklagas till tingsrätten.

8 § Om det inte inom den tid som avses i 7 § har väckts åtal eller kommit in någon begäran till rätten om förlängning av tiden eller om det annars inte längre finns skäl för beslag, skall beslaget omedelbart hävas.

Har beslut fattats enligt 4 a § om att ett beslagtaget föremålet skall lämnas ut till en målsägande, får beslaget hävas av annan än rätten först tre veckor efter det att en underrättelse om beslutet enligt 4 a § andra stycket har sänts till den hos vilken beslaget har gjorts. Om den hos vilken beslaget har gjorts medger det, får beslaget dock hävas omedelbart.

Beslag av föremål som någon har framställt anspråk på utan att det har fattats beslut enligt 4 a § får hävas först tre veckor efter det att en underrättelse om att beslaget kan komma att hävas har sänts till den som framställt anspråket.

Om denne medger det, skall dock beslaget hävas omedelbart. Den som beslaget har gjorts hos behöver inte underrättas *i detta fall*.

Ett beslag hävs av rätten, om beslaget har meddelats eller fastställts av rätten *eller om rätten bifaller en begäran enligt 4 a §*. *I annat fall hävs beslaget av åklagaren eller undersökningsledaren*.

När målet avgörs, skall rätten pröva om ett beslag fortfarande skall bestå. Om målet avgörs genom dom, skall *tredje* stycket inte tillämpas.

Bestämmelsens *första stycke* är oförändrat.

Andra stycket anger när ett beslag får hävas sedan ett beslut har fattats om att den beslagtagna egendomen skall lämnas ut till en målsägande. För att ge den hos vilken beslaget har gjorts rimlig tid på sig att begära rättens prövning av beslutet innan beslaget hävs, får enligt förslaget så inte ske förrän det har förflutit tre veckor från det att den underrättelse om beslutet som anges i 4 a § andra stycket har sänts till den hos vilken beslaget har gjorts. Därefter får beslaget hävas och egendomen lämnas ut till målsäganden. Detta får dock ske genast om den som beslaget har gjorts hos medger det.

I tredje stycket anges att den nuvarande skyldigheten att underrätta målsäganden innan ett beslag hävs alltjämt gäller i de fall något beslut om utlämnande till denne inte har fattats. I sådana situationer är det således målsäganden själv som måste agera genom att föra talan vid domstol om bättre rätt till egendomen alternativt begära kvarstad.

Fjärde stycket reglerar behörigheten att besluta om hävande av beslag. I de fall rätten har prövat och fastställt ett beslut att ett beslaget föremål skall lämnas ut till målsäganden, skall beslaget hävas i samband därmed. Om det endast är beslutet om att egendomen skall lämnas ut till målsäganden som har hänskjutits till rättens prövning och rätten upphäver åklagarens eller undersökningsledarens beslut, skall enligt förslaget rätten inte ingå i någon prövning av förutsättningarna för själva beslaget. Ett sådant beslag skall alltså inte anses fastställt av rätten. Därmed kan det, även efter en rättslig prövning av ett beslut om utlämnande som utmynnat i att beslutet upphävts, hävas av åklagaren eller undersökningsledaren.

Bestämmelsens *femte stycke* har inte ändrats i sak.

11 § *Den från vilken ett beslag görs skall underrättas om att ett beslut enligt 4 a § kan komma att fattas om att föremålet skall lämnas ut till en målsägande.*

Om den från vilken *beslaget görs*, inte är närvarande vid beslaget, skall han utan dröjsmål underrättas *även om beslaget* och om vad som har skett med det beslagtagna. Om en försändelse hos ett befordringsföretag har tagits i beslag,

skall, så snart det kan ske utan men för utredningen, mottagaren underrättas och, om avsändaren är känd, även denne.

Bestämmelsen i *första stycket* är ny. I samband med att beslaget görs skall den som innehar föremålet underrättas om att det kan komma att fattas ett beslut om att föremålet skall lämnas ut till en målsägande, som antingen redan har framställt anspråk på det eller som kan komma att framställa ett sådant anspråk. Är den hos vilken beslaget görs närvarande vid beslaget sker underrättelsen lämpligen genom att det vid beslagstillfället överlämnas en särskilt utformad blankett eller liknande, som innehåller information om innebörden av det beslut som kan komma att fattas och om möjligheten att begära rättens prövning av ett sådant beslut. Information bör även lämnas om hur man praktiskt skall förfara om man vill begära en sådan prövning, såsom vilken tingsrätt som är behörig att pröva beslutet (se 19 kap. 12 § rättegångsbalken). Avsikten är att en sådan underrättelse skall lämnas oavsett orsaken till beslaget, dvs. inte endast vid återställandebeslag utan även vid bevisbeslag och beslag av föremål som skäligen kan antas vara förverkade på grund av brott. Även om bestämmelsen i 4 a § endast är avsedd att tillämpas vid återställandebeslag kan det inträffa att ett bevisbeslag upphör att ha betydelse som bevis sedan det gjorts, och därför kan lämnas ut till en målsägande, om dennes rätt till föremålet är uppenbar.

Av *andra stycket* följer att även en innehavare som inte är närvarande när beslaget görs måste få en underrättelse om att ett beslut om utlämnande kan komma att fattas. I övrigt handlar bestämmelsen om att det i sådana situationer även skall lämnas underrättelse om att ett beslag har gjorts, och om vad som har skett med det beslagtagna, dvs. underrättelseskyldighet som finns redan enligt nu gällande rätt.

Den som beslaget görs hos måste bevisligen ha fått del av den underrättelse som här avses. Om den som beslaget har gjorts hos av någon anledning inte har fått del av underrättelsen i samband med beslaget måste underrättelsen ske därefter, dock före beslutet om utlämnande till målsäganden.

Denna lag träder i kraft...

Bilaga

Kommittédirektiv

Nya regler om godtrosförvärv

Dir.
1998:95

Beslut vid regeringssammanträde den 12 november 1998.

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare skall föreslå regler som innebär att den ursprunglige ägaren alltid har rätt att utan lösen få tillbaka egendom som har stulits från honom.

Utredaren skall ta ställning till vilka fall av olovlig hantering som alltid skall leda till att den ursprunglige ägarens rätt består.

Vid utformningen av förslagen skall utredaren utifrån bl.a. konsumentintressen ta ställning till om de nya bestämmelserna skall omfatta alla former av handel eller om viss handel skall undantas.

Utredaren skall dessutom ta ställning till om den ursprunglige ägarens rätt skall vara evig eller om det behövs preskriptionsregler av något slag.

Bakgrund

När en person förvärvar egendom från någon som saknar rätt att förfoga över den men inte inser eller bör inse säljarens bristande förfoganderätt brukar man säga att förvärvet görs i god tro. I fråga om lösöre avgörs i svensk rätt sedan lång tid tillbaka konflikten mellan den ursprunglige ägaren och den godtroende förvärvaren på så sätt att förvärvaren får en rättsligt skyddad äganderätt till egendomen. Förvärvaren gör ett s.k. exstinktivt förvärv (exstinktionsprincipen).

Alternativet till exstinktionsprincipen är vindikationsprincipen. Den innebär att den ursprunglige ägarens äganderätt består även om förvärvaren är i god tro. Den ursprunglige ägaren har således enligt denna princip alltid rätt att få tillbaka egendomen utan att betala någon s.k. lösen.

En internationell jämförelse visar att den svenska regleringen är ganska ovanlig. I England, Frankrike, USA och Danmark är vindikationsprincipen huvudprincip. I England är undantagen mycket begränsade, medan man i Frankrike och USA särbehandlar viss ordinär handel. Dansk rätt tar viss hänsyn till ägarens möjligheter att gardera sig mot förlust av egendomen. I Finland och Norge är exstinktionsprincipen utgångspunkten, men när det gäller bl.a. stöldgods är godtrosvärv över huvud taget inte möjligt.

Regler om godtrosvärv av lösöre finns i lagen (1986:796) om godtrosvärv av lösöre. Har någon förvärvat lösöre genom överlåtelse från någon annan som hade egendomen i sin besittning men varken var ägare till den eller behörig att förfoga över den på det sätt som skett, får förvärvaren äganderätt till egendomen, om han har fått den i sin besittning och var i god tro. En förvärvare skall anses ha varit i god tro endast om det är sannolikt att egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds och omständigheterna i övrigt var sådana att förvärvaren inte – enligt lagens nuvarande lydelse – borde ha insett att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen. Den som på grund av någon annans godtrosvärv har förlorat äganderätten har rätt att få tillbaka egendomen bara mot lösen.

Det sätt som den ursprunglige ägaren blivit av med egendomen på har hittills inte spelat någon roll för möjligheten att göra godtrosvärv. Det är således möjligt att göra godtrosvärv av stöldgods. Framför allt på den punkten har lagen kritiserats.

Frågan hur konflikten mellan den ursprunglige ägaren och den godtroende förvärvaren bör lösas, särskilt vid förvärv av stöldgods, har under de senaste decennierna behandlats av flera utredningar. Förslag till lösningar har redovisats i betänkandena Godtrosvärv av lösöre (SOU1965:14), Förvärv i god tro (SOU 1984:16) och senast Godtrosvärv av stöldgods? (SOU 1995:52). 1984 års betänkande låg till grund för den gällande lagen, medan 1995 års betänkande har utmynnat i förslag till lagändringar i propositionen Godtrosvärv (prop. 1997/98:168). Utvecklingen kan sägas ha gått i riktning mot ett allt mindre utrymme för godtrosvärv.

I den nyss nämnda propositionen konstaterar regeringen att principen att man kan göra godtrosvärv också av stöldgods är svår att förankra i det allmänna rättsmedvetandet och att det inte går att komma ifrån att lagen i detta hänseende förmedlar ett budskap som från

kriminalpolitiska utgångspunkter är olyckligt. Regeringen anför att dessa omständigheter bör tillmätas stor vikt i ett läge där rättsordningen måste ge hög prioritet åt brottsförebyggande åtgärder. En klar och enkel regel som säger att den som blivit bestulen på sin egendom alltid har rätt att få tillbaka den skulle ge en tydlig signal att handel med stöldgods inte tolereras och att man aldrig kan räkna med att få behålla det man köpt, om det visar sig att det är stulet. Vidare är exstinktionsmöjligheterna betydligt mindre i flera jämförbara länder. Regeringens slutsats i propositionen är att inriktningen bör vara att vindikationsprincipen skall gälla i fråga om stöldgods och egendom som bör jämföras med stöldgods. Skälen för slutsatsen utvecklas i propositionen på s. 8 f.

Eftersom förslaget i betänkandet (SOU 1995:52) innebar att det även fortsättningsvis skulle vara möjligt att göra godtrosförvärv av stöldgods, har regeringen funnit att ett genomförande av vindikationsprincipen fordrar ett nytt beredningsunderlag. Regeringen anger därför i propositionen sin avsikt att tillsätta en utredning under år 1998 med uppdrag att ta fram ett lagförslag som bygger på att vindikationsprincipen skall gälla vid åtminstone stöld.

I väntan på det nya utredningsförslaget och den fortsatta beredningen av detta föreslår regeringen i propositionen bl.a. att godtrosförvärvslagen skall ändras så att kraven på godtrosförvärv av lösöre skärps. Enligt förslaget skall en förvärvare som borde ha misstänkt att överlåtaren saknade behörighet att förfoga över egendomen inte anses ha varit i god tro.

Behovet av en utredning

Som regeringen sagt i prop. 1997/98:168 bör lagen ändras så att vindikationsprincipen gäller i fråga om stöldgods och egendom som bör jämföras med stöldgods. En sådan ändring är av stor principiell och praktisk betydelse och detaljerna i en ny reglering måste övervägas noga. Bl.a. krävs en noggrann analys av hur gränsdragningen skall göras när det gäller i vilka fall godtrosförvärv skall vara omöjligt. Vidare måste det utredas närmare om det behövs lämpliga ersättningsregler eller dylikt för att neutralisera effekter som är betänkliga från konsumentsynpunkt. Det måste även analyseras om andra slag av lös egendom skall regleras på samma sätt som lösöre. Även andra frågor aktualiseras.

I enlighet med den bedömning som regeringen gör i propositionen behövs ett genomarbetat utredningsförslag som kan granskas kritiskt av

en bred samling remissinstanser. Uppdraget att ta fram ett sådant lagförslag bör ges till en särskild utredare.

Utredningsuppdraget

Utredaren skall föreslå regler som går ut på att vindikationsprincipen skall gälla vid åtminstone stöld av lösöre. Reglerna skall således innebära att den ursprunglige ägaren alltid har rätt att utan lösen få tillbaka egendom som har stulits från honom. Utgångspunkten är att extinktionsprincipen även i fortsättningen skall tillämpas i sådana fall när den rätte ägaren inte blivit av med egendomen genom brott men att särregler alltså skall gälla för stöldgods och egendom som bör jämföras med stöldgods.

Utredaren skall utgå från den utförliga redovisning av svenska och utländska förhållanden och de överväganden som finns i betänkandet Godtrosförvärv av lösöre? (SOU 1995:52). På grund av uppdragets inriktning behövs dock en fördjupad analys av främst de rättsliga frågor som aktualiseras vid en partiell övergång till vindikationsprincipen.

Den nuvarande utformningen av godtrosförvävsreglerna ställer relativt höga krav för att någon skall anses vara i god tro. Emellertid visar bl.a. den senaste utredningen att detta förhållande inte ens har nått fram till dem som har att tillämpa lagen och än mindre till allmänheten.

Lagen har också kritiserats för att inte leda till rimliga resultat. På en ny reglering måste det därför ställas krav att lagen blir enkel och resultatet förutsägbart. På så sätt finns det en möjlighet att nå ut med innehållet i lagen och att reglerna accepteras i det allmänna rättsmedvetandet. En regel som godtas av de allra flesta leder också till färre tvister. Givetvis har det ur kriminalpolitisk synvinkel betydelse att bestämmelserna förmedlar budskapet att en köpare aldrig kan räkna med att få behålla det han köpt, om det visar sig att det är stulet.

Vilka obehöriga förfaranden bör omöjliggöra godtrosförvärv?

En fråga som utredaren måste ta ställning till är vilka fall av olovlig hantering som bör leda till att den ursprunglige ägarens rätt består även om förvärvaren är i god tro. En nära till hands liggande lösning kan vara att anknyta till de fall där den olovliga hanteringen utgör brott. Denna lösning har man valt i bl.a. Finland och Norge. I så fall måste man noggrant analysera hur gränsdragningen närmare bestämt bör göras och vilka brott som alltså skall göra godtrosförvärv omöjligt. Utredaren skall således bedöma om vindikationsreglerna bör gälla inte

bara vid stöld utan även vid andra tillgreppsbrott, vid t.ex. bedrägeri och andra oredlighetsbrott och vid förskingring och andra trolöshetsbrott. Ett alternativ kan vara att inte anknyta till vissa brott utan låta den ursprunglige ägarens rätt bestå i alla de fall där egendomen obehörigen tagits från ägaren. En fördel med en sådan lösning är att förvärvarens rätt inte görs beroende av straffrättsliga bedömningar som görs i efterhand. Även andra lösningar är tänkbara.

Ursprunglige ägarens medverkan

Oavsett vilken lösning som väljs, skall utredaren överväga vilken betydelse det bör ha att den ursprunglige ägaren har medverkat till att han blivit av med egendomen. Så kan t.ex. den som olovligen förfogar över egendom ha fått denna i sin besittning genom en civilrättsligt giltig rättshandling från ägarens sida. Det kan vara rimligt att den som har anförtrott någon annan egendom får bära risken framför en godtroende förvärvare vid ett olovligt förfogande med egendomen. Ett sådant synsätt bär upp reglerna i en del av de rättsordningar som utgår från vindikationsprincipen. Sålunda tillämpas i Finland och Norge extinktionsprincipen vid förvärv av anförtrodd egendom, medan vindikationsprincipen gäller vid förvärv av stöldgods och annan icke anförtrodd egendom. Utredaren skall överväga om detta är en lämplig lösning även för Sverige.

Tvesalu

En liknade situation är tvesalufallet, dvs. när en säljare överlåter samma sak två gånger (jfr 1 kap. 5 § handelsbalken). Säljaren har inte rätt att förfoga över egendomen när han säljer den till den andre köparen. Godtrosförvärvslagen är tillämplig i förhållandet mellan den förste och den andre köparen. Det torde vara rimligt att den förste köparen, som inte har sett till att få egendomen i sin besittning, även fortsättningsvis får bära risken framför den andre köparen, under förutsättning att denne är i god tro och har fått egendomen i sin besittning. Utredaren skall även överväga vad som bör gälla vid tvesalu.

Förvärv i den reguljära handeln

Vid den närmare utformningen av vindikationsreglerna skall utredaren överväga om det bör göras skillnad mellan förvärv i den reguljära

handeln och övriga förvärv, t.ex. försäljning på gatan. Om vindikationsprincipen gäller för alla former av handel, får den naturligtvis det tydligaste genomslaget när det gäller möjligheterna att med civilrättsliga regler motverka handel med stöldgods. Detta innebär samtidigt en enkel och klar lösning. Det kan dock invändas att en lösning utan undantag för den reguljära handeln skulle medföra otrygghet i det dagliga affärlivet och vara betänklig från konsument-synpunkt. Utredaren skall bedöma bärkraften av dessa invändningar och samtidigt beakta önskemålet att reglerna bör vara lätta att förstå och tillämpa. Möjligen kan konsumentintresset bli tillräckligt väl tillgodosett genom andra regler än undantag i vindikationsreglerna. Sålunda kan konsumenten enligt köprättsliga regler under vissa förutsättningar vända sig mot säljaren med anspråk. En möjlighet kan vara att införa bestämmelser som klargör att säljaren alltid skall hålla konsumenten skadeslös när den rätte ägaren har rätt att få tillbaka det köpta.

Preskription

I svensk rätt finns inte några regler om preskription av äganderätt till lös egendom. De vindikationsregler som utredaren skall föreslå skulle därför kunna innebära att den ursprunglige ägaren ges en evig rätt till egendomen. Utredaren skall mot denna bakgrund överväga om det behövs regler om preskription av vindikationsrätten. Om utredaren finner att det finns ett behov av sådana regler, skall utredaren bl.a. ta ställning till vilken preskriptionstid som bör gälla och från vilken tidpunkt denna bör räknas. I samband med detta skall utredaren överväga om den ursprunglige ägaren efter preskriptionen bör ha rätt att få tillbaka egendomen mot lösen samt i så fall hur sådana regler bör vara utformade. Därvid aktualiseras även behovet av en regel om preskription av lösningsrätten. Enligt gällande rätt måste den ursprunglige ägaren göra anspråk på egendomen inom tre månader från det att han fick veta att den har påträffats (4 § andra stycket godtrosförvärvslagen). Vid dessa överväganden skall utredaren ta hänsyn till reglernas straffrättsliga konsekvenser, t.ex. vad gäller ansvar för häleri. Utredaren skall sträva efter att utforma sitt förslag så att önskade följder på straffrättens område kan undvikas.

Andra regler om godtrosvärv

I bl.a. 11 § avtalslagen, 54 och 55 §§ lagen (1914:45) om kommission och 25 kap. 7 § ärvdabalken finns särskilda bestämmelser om godtrosvärv. Godtrosvärvslagen är inte tillämplig i dessa fall (se 1 § andra stycket). Med utgångspunkt från de förslag som lämnas i fråga om godtrosvärvslagen skall utredaren bedöma om även de särskilda reglerna om godtrosvärv av lösöre bör ändras.

Särskilda bestämmelser om godtrosvärv finns för andra slag av lös egendom än lösöre, se t.ex. 2 kap. 10 § sjölagen (1994:1009), 14 § lagen (1936:81) om skuldebrev och 3 kap. 6 § aktiebolagslagen (1975:1385). Reglerna bygger delvis på andra överväganden än dem som ligger till grund för reglerna om lösöre i godtrosvärvslagen. Utredaren skall analysera om och i så fall i vilken mån vindikationsprincipen bör gälla även för dessa slag av lös egendom och föreslå de ändringar som utredaren bedömer vara motiverade.

I detta sammanhang bör nämnas att förvärv av bl.a. enkla fordringar och byggnader på annans mark inte kan bli föremål för godtrosvärv.

Godtrosvärvslagen gäller inte bara äganderätt utan även panträtt, och det är således möjligt att göra godtrosvärv av panträtt i lösöre. Utredaren skall anpassa bestämmelserna om godtrosvärv av panträtt till förslagen angående äganderätt. Även andra följdändringar kan aktualiseras.

Övrigt

Vid den närmare utformningen av reglerna får utredaren behandla även andra frågor som har samband med uppdraget. För utredningsarbetet gäller regeringens direktiv till samtliga kommittéer och särskilda utredare om att redovisa regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50), att pröva offentliga åtaganden (dir. 1994:23), att redovisa jämställdhetspolitiska konsekvenser (dir. 1994:124) och att redovisa konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet (dir. 1996:49).

Uppdraget skall redovisas senast den 31 mars 2000.

(Justitiedepartementet)